

T.C
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**FUTBOL SEYİRCİLERİNDE SALDIRGANLIK, ŞİDDET
VE HOLİGANİZME YÖNELİK DAVRANIŞLARIN
ÖNLENMESİNDE SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİNE
KATILIM ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

Osman GÜMÜŞGÜL

Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

KÜTAHYA
2016

T.C
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**FUTBOL SEYİRCİLERİNDE SALDIRGANLIK, ŞİDDET
VE HOLİGANİZME YÖNELİK DAVRANIŞLARIN
ÖNLENMESİNDE SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİNE
KATILIM ETKİSİNİN İNCELENMESİ**

Osman GÜMÜŞGÜL

Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ACET

KÜTAHYA
2016

KABUL VE ONAY**KABUL**

Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne:
Osman GÜMÜŞGÜL'ün hazırladığı '**Futbol Seyircilerinde Saldırganlık, Şiddet ve Holiganizme Yönelik Davranışların Önlenmesinde Serbest Zaman Etkinliklerine Katılım Etkisinin İncelenmesi**' başlıklı Doktora tez çalışması jürimiz tarafından Beden Eğitimi ve Spor Programında Doktora tez çalışması olarak kabul edilmiştir.

20 / 05 / 2016

İmzalar

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Arslan KALKAVAN .....
R.T.E.Ü. Besyo Öğretim Üyesi

Danışman: Doç. Dr. Mehmet ACET .....
D.P.Ü. Besyo Öğretim Üyesi

Üye: Doç. Dr. Adnan ERSOY .....
D.P.Ü. Besyo Öğretim Üyesi

Üye: Doç. Dr. Çetin ÖZDİLEK .....
D.P.Ü. Besyo Öğretim Üyesi

Üye: Yrd. Doç. Dr. Hanifi ÜZÜM .....
A.İ.B.Ü. Besyo Öğretim Üyesi

ONAY

Bu tez Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhammet DÖNMEZ
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında sabırla ve anlayışla bana zaman ayırıp yardımlarını sunan, yaptığı araştırmalarıyla bana ışık tutan ve deneyimleriyle bana yol gösteren değerli danışmanım Doç. Dr. Mehmet ACET'e;

Bu tezin hazırlanmasında ve bütün bilimsel çalışmalarımda bilimsel düşünce disiplini içinde bilgi, tecrübe ve tavsiyelerini esirgemeyen Prof. Dr. Arslan KALKAVAN'a;

Ayrıca lisansüstü eğitimim süresince desteklerini eksik etmeyen Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu değerli öğretim üyeleri ve öğretim elemanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Anket uygulaması aşamasında sabırlı ve anlayışlı davranan futbola gönül vermiş emektar futbol sevdalarına teşekkür ederim.

Attığım her adımda ve aldığım her kararda olduğu gibi tez çalışmam süresince dualarını ve desteklerini hissettiren aileme sonsuz teşekkür ederim.

Bu tez herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

ÖZET

Gümüşgöl, O. Futbol Seyircilerinde Saldırđanlık, Şiddet ve Holiganizme Yönelik Davranışların Önlenmesinde Serbest Zaman Etkinliklerine Katılım Etkisinin İncelenmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kütahya. 2016. Bu çalışmada, futbol seyircilerinde saldırganlık, Şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesinde serbest zaman etkinliklerine katılım etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu araştırmaya, Türkiye Futbol Federasyonu 2014/2015 sezonu Süleyman Seba Süper Liginde farklı coğrafi bölgelerden katılım sağlayan 13 futbol kulübünden 2625 futbol seyircisi katılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmada, seyircilerin saldırganlık ve Şiddet düzeylerini belirlemek için Güçlü ve Şanlı (2013) tarafından geliştirilen ve 21 maddeden oluşan Sporda Seyirci Saldırđanlıęı ve Şiddet Ölçeği ve Witt ve Ellis tarafından 1985 yılında geliştirilip Türkçe uyarlaması Yerlisu Lapa ve Ağyar (2011) tarafından yapılan, 17 maddeden oluşan Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Ölçeği kullanılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler Microsoft Office Excel programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizi ve değişkenler arası karşılaştırmalarda SPSS 20.0 programından faydalanılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık ortalama gelir, sahip oldukları haftalık serbest zaman durumları ile sporda saldırganlık ve Şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların cinsiyet yaş, medeni durum, sahip oldukları haftalık serbest zaman durumları ile serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunurken ($p < 0,05$); katılımcıların aylık ortalama gelirleri ile serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$).

Anahtar Kelimeler: Futbol, Serbest zaman, Saldırđanlık, Şiddet, Holiganizm

ABSTRACT

Gümüşgöl, O. The Effect of Participating Free Time Activities on Aggressive Violent Behavior and Hooliganism of Football Audience. Dumlupinar University Graduate School of Health Sciences, Department of Physical Education and Sports, PhD Thesis, Kutahya, 2016. In this study, the aim was to investigate the effect of participating free time activities on aggressive, violent behavior and hooliganism of football audience. 2625 football spectators, through 13 Suleyman Seba Super League football clubs from different geographical regions, participated to this study. In order to collect data, Aggression and Violence in Sports Spectators Scale, 21 items, developed by Guclu and Sanli (2013) was used to determine aggression and violent level of the fans. Additionally, Perceived Freedom in Leisure Scale, 17 items, developed by Witt and Ellis in 1985 and translated and adopted to Turkish language by Yerlisu Lapa and Agyar in 2011, was applied to the fans. The collected data was transferred to monitor using Microsoft Office Excel program and SPSS 20.0 program was used for the analysis of the data and for the comparison of the variables. According to the results, there were significant differences between genders, age, marital status, monthly income, weekly leisure time and level of aggression and violence in sports. Besides, there were significant differences between genders, age, marital status, weekly leisure time and perceived freedom in leisure ($p < 0,05$). On the contrary, there wasn't statistically significant difference between monthly income and perceived freedom in leisure ($p > 0,05$).

Key Words: Football, Leisure, Free Time, Aggression, Violence, Hooliganism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xv
TABLolar.....	xvi
GRAFİKLER	xvii
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	2
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	3
1.3. PROBLEM CÜMLESİ.....	4
1.3.1. Alt Problemler	4
1.4. HİPOTEZLER.....	5
1.5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	7
1.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	7
2. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER.....	8
2.1. SPOR KAVRAMI	8
2.1.1. Dünyada ve Türkiye’de Spor Faaliyetlerinin Boyutları	10
2.1.1.1. Ekonomik Boyut.....	10
2.1.1.2. Sosyal Boyut.....	11
2.1.1.3. Siyasal Boyut.....	11
2.1.1.4. Kültürel Boyut	12
2.2. BİR SPOR DALI OLARAK FUTBOL OLGUSU	13
2.3. GRUP VE ÖZDEŞLEŞME KAVRAMLARI	19
2.3.1. Grup Kavramı.....	19
2.3.2. Özdeşleşme Kavramı.....	20
2.3.2.1 Kişi-Kişi Özdeşleşmesi	21
2.3.2.2. Kişi-Küme Özdeşleşmesi	22
2.3.2.3. Küme-Küme Özdeşleşmesi	23
2.3.2.4. Kişi-Kültürel Sportif İmge Özdeşleşmesi	24
2.4. FUTBOLDA SEYİRCİ, TARAFTAR VE FANATİK KAVRAMLARI.....	24

2.4.1. Seyirci Kavramı.....	25
2.4.2 Taraftar Kavramı	26
2.4.3. Fanatik Kavramı	29
2.5. SALDIRGANLIK	30
2.5.1. Saldırganlık Türleri	32
2.5.2. Saldırganlık İle İlgili Kuramlar	34
2.5.2.1. İçgüdü Kuramı.....	35
2.5.2.2. Biyolojik Kuram.....	37
2.5.2.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramı	39
2.5.2.4. Öğrenme Kuramları.....	40
2.5.2.4.1. Sosyal Öğrenme Kuramı	40
2.5.2.4.2. Davranışçı Kuram	41
2.6. ŞİDDET KAVRAMI.....	42
2.6.1. Şiddetin Türleri	44
2.6.2. Şiddetin Kültürel Boyutları	45
2.6.3. Sporda Şiddet ve Boyutları	47
2.7. HOLİGANİZM	49
2.7.1. Futbolda Holiganizm Savları	50
2.7.1.1 Psikolojik Sav (Ritüel Şiddet Savı).....	50
2.7.1.2. Antropolojik Sav	50
2.7.1.3. Sosyolojik Savlar.....	51
2.7.1.3.1. Siyasal Sosyolojiye Dayalı Sav	51
2.7.1.3.2. Alt Kültür Savı	52
2.7.1.3.3. Normlara Aykırı Davranış Sosyolojisinden Esinlenerek Hazırlanan Sav	53
2.7.2. Futbolda Holiganizmin Tarihsel Süreci	53
2.7.3. Dünyada ve Türkiye’de Futbol Bağlantılı Olaylar.....	54
2.7.4. Sporda Saldırganlık, Şiddet Ve Holiganizme Yönelik Davranışların Önlenmesine Yönelik Tedbirler.....	58
2.7.4.1. Sportif Karşılaşmalarda ve Özellikle Futbol Maçlarında Seyircilerin Şiddet Gösterilerine ve Taşkınıklarına Dair Avrupa Sözleşmesi.....	58

2.7.4.2. Türkiye’ de Sporda Saldırganlık, Şiddet Ve Holiganizme Yönelik Davranışların Önlenmesi Adına Yapılan Yasal Düzenlemeler	62
2.7.4.2.1. 5149 sayılı Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun	62
2.7.4.2.2. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun	63
2.7.4.2.3. Türkiye Futbol Federasyonu Futbol Disiplin Talimatı	64
2.7.4.3. Holiganizmin Önlenmesinde İngiltere Modeli	65
2.7.4.3.1. Yeşil Sahalarda Alınan Önlemler	66
2.7.4.3.2. Kanun ve Yasalar İle Alınan Önlemler	66
2.7.4.4. İspanya’ da Futbol Holiganizminin Önlenmesine Dair Bazı Önlemler	67
2.8. SERBEST ZAMAN (BOŞ ZAMAN) KAVRAMI	68
2.8.1. Serbest Zaman Anlayışındaki Gelişim Süreci	70
2.8.2. Serbest Zaman (Boş Zaman) Hakkı	71
2.8.3. Serbest Zamanın Temel Fonksiyonları	72
2.8.3.1. Dinlenme Fonksiyonu	73
2.8.3.2. Eğlenme Fonksiyonu	73
2.8.3.3. Gelişim Fonksiyonu	73
2.8.4. Serbest Zaman Değerlendirme Eğilimini Etkileyen Faktörler	73
2.8.4.1. Sosyal Faktörler	74
2.8.4.2. Kültür Yapısı	74
2.8.4.3. Sınıfsal Farklılık	75
2.8.4.4. Aile ve Arkadaş Çevresi	76
2.8.4.5. Ekonomik Faktörler	76
2.8.4.6. Cinsiyet ve Yaş	77
2.8.5. Serbest Zaman Davranışını Açıklayan Teoriler	77
2.8.5.1. Aristocu teori (Aristotelian Theory)	77
2.8.5.2. Telafi etme teorisi (Compensatory Theory)	78
2.8.5.3. Dağılma teorisi (Spillover Theory)	78

2.8.5.4. Aşinalık teorisi (Familiarity Theory).....	78
2.8.5.5. Kişisel topluluk teorisi (Personal community theory).....	79
2.8.5.6. Kendini Geliştirme Teorisi (Self-development theory).....	79
2.8.5.7. Kendini keşfetme teorisi (Self-determination theory).....	80
2.8.5.8. Oto-kontrol Teorisi (Self-regulatory theory).....	80
2.8.5.9. Akış Teorisi (Flow theory)	80
2.8.5.10. Ciddi serbest zaman teorisi (Serious leisure theory)	81
2.8.5.11. Kısıtlamalar Teorisi (Constrains Theory).....	81
2.9. REKREASYON KAVRAMI	82
2.9.1. Rekreasyonun Özellikleri	83
2.9.2. Rekreasyonun Sınıflandırılması	86
2.9.3. Rekreasyona Duyulan İhtiyacın Nedenleri	89
2.10. ALANLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR	90
3. BÖLÜM: GEREÇ VE YÖNTEM.....	98
3.1. ARAŞTIRMA DESENİ	98
3.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ.....	98
3.3. ARAŞTIRMA GRUBU.....	98
3.4. ARAŞTIRMA TEKNİĞİ VE PROTOKOL	99
3.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	99
3.5.1. Kişisel Bilgi Formu	99
3.5.2. Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet Ölçeği.....	100
3.5.3. Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Ölçeği.....	100
3.6. VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ANALİZİ.....	101
4. BÖLÜM: BULGULAR.....	102
4.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	102
4.1.1. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı	102
4.1.2. Katılımcıların Yaş Dağılımı	102
4.1.3. Katılımcıların Medeni Durum Dağılımı.....	103
4.1.4. Katılımcıların En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Birimi Dağılımı	104
4.1.5. Katılımcıların Oturdukları Evde Kiminle Yaşadıkları Dağılımı.....	104
4.1.6. Katılımcıların Meslek Dağılımı	105
4.1.7. Katılımcıların Eğitim Düzeyi Dağılımı.....	106

4.1.8. Katılımcıların Gelir Seviyeleri	106
4.1.9. Katılımcıların Alkol Kullanım Durumları.....	107
4.1.10. Katılımcıların Lisanslı Olarak Spor Yapma Durumları	107
4.1.11. Katılımcıların Daha Önce Stat Olaylarına Karışma Durumları	108
4.1.12. Katılımcıların Passo Lig Uygulamasının Saha ve Tribün Olaylarını Engelleyip Engellemeyeceği ile İlgili Görüşleri.....	108
4.1.13. Katılımcıların Sahip Oldukları Haftalık Serbest Zaman Süreleri	109
4.1.14. Katılımcıların Serbest Zaman Değerlendirme Durumları	110
4.1.15. Katılımcıların Serbest Zaman Faaliyetlerine En Çok Kimlerle Katıldıkları	110
4.1.16. Katılımcıların Türk Futbolu Kulüp Yöneticileri Yeterliliği Hakkında Düşünceleri	111
4.1.17. Katılımcıların Medya- Basın Takım İlişkisi – Yapılan Haberler Hakkında Düşünceleri.....	112
4.1.18. Katılımcıların Süper Lig Futbolcularının Fair-Play Davranışları Hakkında Düşünceleri.....	113
4.1.19. Katılımcıların Hakem Kararları Hakkında Düşünceleri.....	114
4.1.20. Katılımcıların Saldırganlık ve Şiddet Yasaları ve Cezalar Hakkında Düşünceleri	115
4.2. HİPOTEZ 1: CİNSİYETE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ	116
4.3. HİPOTEZ 2: YAŞ DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ	116
4.4. HİPOTEZ 3: MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ	117
4.5. HİPOTEZ 4: AYLIK ORTALAMA GELİR DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ	118
4.6. HİPOTEZ 5: SAHİP OLUNAN HAFTALIK SERBEST ZAMAN DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ	118
4.7. HİPOTEZ 6: EĞİTİM DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ	119

4.8. HİPOTEZ 7: ALKOL KULLANIMI DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ	120
4.9. HİPOTEZ 8: CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ.....	120
4.10. HİPOTEZ 9: YAŞ DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ.....	121
4.11. HİPOTEZ 10: MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ.....	122
4.12. HİPOTEZ 11: AYLIK ORTALAMA GELİR DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ.....	122
4.13. HİPOTEZ 12: SAHİP OLUNAN HAFTALIK SERBEST ZAMAN SÜRESİ DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ	123
4.14. HİPOTEZ 13: EĞİTİM DÜZEYİ DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ.....	124
4.15. HİPOTEZ 14: ALKOL KULLANIMI DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ.....	124
4.16. HİPOTEZ 15: FUTBOL SEYİRCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ İLE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK PUANLARI İLİŞKİSİ.....	125
5.BÖLÜM: TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER.....	127
5.1. TARTIŞMA VE SONUÇ	127
5.1.1. HİPOTEZ 1: Cinsiyete Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet	127
5.1.2. HİPOTEZ 2: Yaşa Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet	128
5.1.3. HİPOTEZ 3: Medeni Duruma Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet	129
5.1.4. HİPOTEZ 4: Aylık Ortalama Gelire Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet.....	130
5.1.5. HİPOTEZ 5: Sahip Olunan Haftalık Serbest Zaman Süresine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet	130
5.1.6. HİPOTEZ 6: Eğitim Düzeyine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet	131

5.1.7. HİPOTEZ 7: Alkol Kullanımı Durumuna Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet.....	132
5.1.8. HİPOTEZ 8: Cinsiyet Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük	133
5.1.9. HİPOTEZ 9: Yaş Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük	134
5.1.10. HİPOTEZ 10: Medeni Durum Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük.....	135
5.1.11. HİPOTEZ 11: Aylık Ortalama Gelir Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük.....	136
5.1.12. HİPOTEZ 12: Sahip Olunan Haftalık Serbest Zaman Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük	137
5.1.13. HİPOTEZ 13: Eğitim Düzeyine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük	137
5.1.14. HİPOTEZ 14: Alkol Kullanımı Durumuna Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük.....	138
5.1.15. HİPOTEZ 15: Futbol Seyircilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Puanları İlişkisi.....	139
5.2. ÖNERİLER	140
KAYNAKLAR.....	143
EKLER.....	164
EK 1: ANKET FORMU	165
EK 2: VERİLER.....	168
EK 3: İSTATİSTİKİ TEST SONUÇLARI.....	182
EK 3.1. GENEL BİLGİLER	182
EK 3.2. NORMALLİK TESTLERİ.....	183
EK 3.3. CİNSİYETE GÖRE MANN-WHİTNEY U TESTİ	184
EK 3.4. YAŞA GÖRE KRUSKAL WALLİS TESTİ	185
EK 3.5. MEDENİ DURUMA GÖRE KRUSKAL WALLİS TESTİ	186
EK 3.6. AYLİK ORTALAMA GELİRE GÖRE KRUSKAL WALLİS TESTİ	187
EK 3.7. SAHİP OLUNAN HAFTALIK BOŞ ZAMANA GÖRE KRUSKAL WALLİS TESTİ	188
EK 3.8. EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE KRUSKAL WALLİS TESTİ.....	189

EK 3.9. ALKOL KULLANIMINA GÖRE MANN-WHİTNEY U TESTİ	190
EK 3.10. SALDIRGANLIK VE ŞİDDET İLE SERBEST ZAMAN ÖZGÜRLÜK KORELASYONU	190

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
Akt.	Aktaran
ark.	Arkadaşları
BM	Birleşmiş Milletler
Çev.	Çeviren
FA	İngiliz Futbol Birliği
FIFA	Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği
TDK	Türk Dil Kurumu
TFF	Türkiye Futbol Federasyonu
UEFA	Avrupa Futbol Federasyonları Birliği
vd.	Ve diğerleri
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

TABLolar

Tablo 2.1: Futbolun Kurumsallaşma Süreci	17
Tablo 2.2: Dünyada Futbol Bağlantılı Olaylar	55
Tablo 2.3: Türkiye’de Futbol Bağlantılı Olaylar	57
Tablo 4.1: Futbol Seyircilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Puanları İlişkisi	126

GRAFİKLER

Grafik 4.1. Katılımcıların Cinsiyetlerinin Dağılımı.....	102
Grafik 4.2. Katılımcıların Yaş Dağılımı.....	103
Grafik 4.3. Katılımcıların Medeni Durum Dağılımı.....	103
Grafik 4.4. Katılımcıların En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Birimi Dağılımı....	104
Grafik 4.5. Katılımcıların Oturdukları Evde Kiminle Yaşadıkları Dağılımı.....	105
Grafik 4.6. Katılımcıların Meslek Dağılımı.....	105
Grafik 4.7. Katılımcıların Eğitim Düzeyi Dağılımı	106
Grafik 4.8. Katılımcıların Gelir Seviyesi	106
Grafik 4.9. Katılımcıların Alkol Kullanım Durumları	107
Grafik 4.10. Katılımcıların Lisanslı Olarak Spor Yapma Durumları	107
Grafik 4.11. Katılımcıların Daha Önce Stat Olaylarına Karışma Durumları.....	108
Grafik 4.12. Katılımcıların Passo Lig Uygulamasının Saha ve Tribün Olaylarını Engelleyip Engellemeyeceği ile İlgili Görüşleri.....	109
Grafik 4.13. Katılımcıların Sahip Oldukları Boş Zaman Süreleri	109
Grafik 4.14. Katılımcıların Boş Zaman Değerlendirme Durumları.....	110
Grafik 4.15. Katılımcıların Boş Zaman Faaliyetlerine En Çok Kimlerle Katıldıkları	111
Grafik 4.16. Katılımcıların Türk Futbolu Kulüp Yöneticileri Yeterliliği Hakkında Düşünceleri.....	112
Grafik 4.17. Katılımcıların Medya- Basın Takım İlişkisi – Yapılan Haberler Hakkında Düşünceleri.....	113
Grafik 4.18. Katılımcıların Süper Lig Futbolcularının Fair-Play Davranışları Hakkında Düşünceleri.....	114
Grafik 4.19. Katılımcıların Hakem Kararları Hakkında Düşünceleri.....	114
Grafik 4.20. Katılımcıların Saldırganlık ve Şiddet Yasaları ve Cezalar Hakkında Düşünceleri.....	115
Grafik 4.21. Cinsiyete Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri.....	116
Grafik 4.22. Yaş Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri.....	117
Grafik 4.23. Medeni Durum Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri	117
Grafik 4.24. Aylık Ortalama Gelir Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri.....	118
Grafik 4.25. Sahip Olunan Haftalık Boş Zaman Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri	119

Grafik 4.26. Eğitim Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri.....	119
Grafik 4.27. Alkol Kullanımı Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri	120
Grafik 4.28. Cinsiyet Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi	121
Grafik 4.29. Yaş Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi	121
Grafik 4.30. Medeni Durum Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi.....	122
Grafik 4.31. Aylık Ortalama Gelir Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi	123
Grafik 4.32. Sahip Olunan Haftalık Boş Zaman Süresi Değişkenine göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi.....	123
Grafik 4.33. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi.....	124
Grafik 4.34. Alkol Kullanımı Durumu Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi	125

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Spor, önceden belirlenmiş kurallara göre gerek ferdi gerek takım halinde yapılan hemen her yaşta insan tarafından icra edilebilen, çok geniş kitlelere hitap eden, genellikle rekabete dayalı yarışma ve kişisel eğlence ve mükemmelliğe ulaşma hedefinde fiziksel aktivite olarak arz edilebilmektedir. Bireylerin bizzat kendi hareketlerinin yanında yardımcı araçlar ve hayvanları da kullanarak yaptıkları hareketlerin tümünü kapsamaktadır. Günümüzde, bazı kesimler sadece fiziksel aktivite gerektiren dalları spor olarak nitelendirirken bazı kesimler zihinsel yeteneklere dayalı bazı masa oyunlarını da spor olarak ifade etmektedir. Spor aktiviteleri çerçevesinde bugün, yüzlerce spor dalı bulunmaktadır.

Spor aktiviteleri, bireylerin serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri en kapsamlı, bol çeşitli ve ilgi çekici faaliyetlerdendir. Spor, bireylerin rekreatif gereksinimlerini karşılama konusunda önemli bir yere sahiptir. Ayrıca rekreasyon da sporun toplumlara ulaşmasında ve yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Spor, birçok birey için serbest zaman faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler, spor faaliyetini amatör olarak rekreatif faaliyet halinde gerçekleştirebilmektedirler. Özellikle ülkemiz gibi lisanslı sporcu sayısının özellikle Avrupa ülkelerine göre düşük yüzdede olduğu ülkelerde genellikle bireyler spor faaliyetlerine rekreatif katılım sergilemektedir. Aktif olarak katılım kadar teknolojinin gelişimiyle birlikte insanlar, spor faaliyetlerine çoğu kez kitle iletişim araçları aracılığıyla pasif katılım sağlamaktadır.

Sınır tanımaz ilişkileriyle ülkelerin ekonomileri, dostluk ve düşmanlıklarını bir anda oluşturan; genci, ihtiyarı, kadını, erkeği, dili, dini, ırkı, ayırmayan renk cümbüşünün her çeşidini içinde bulduran futbol, musikinin, ritmin, modanın, ahengin yaşadığı tribünlerde milyonların hem stres, hem de deşarj noktasıdır. Bu nedenle futbol dünyanın ve ülkemizin en popüler spor branşı haline gelmiş, ilgi çekiciliği ve çeşitli toplumlarda zevkle uygulanabilirliğinden dolayı geniş kitlelere mal olmuş, milyonlarca insanın ilgi odağı haline gelmiştir (3).

Rekreasyon faaliyetlerine seyirci olarak pasif katılım, tiyatrolar, sirkler, sinema ve bazı sanatsal ve sportif faaliyetler ile 19. yüzyıldan itibaren günümüze daha da artmaktadır. Bu durumu iki açıdan da inceleyebilmekteyiz. Bireyler pasif

katılım sağladıkları sportif faaliyetlerden etkilenerken bazı sportif dallara sporcu olarak aktif katılım sağlayabilmektedir. Bu durum birey için özendirici ve faydalı bir durumdur. Bunun yanı sıra eğer birey rekreatif faaliyet olarak gördüğü sportif olaya pasif katılım ile yetinirse bu durum gerek fiziksel gerek ruhsal sağlık açısından onun zararına olacaktır. Bazı ekonomik kaygılar, bireylerin spora pasif katılımını motive etmektedir. Özellikle uzman önerileriyle hareketsizlik sonucu ortaya çıkan sağlık problemleri vurgulanmakta ve spora aktif katılım önerilmektedir (134).

Özellikle pasif katılım esnasında bireyler, destekledikleri takım ile kendilerini özdeşleştirmekte ve takımlarının diğer takımlara kurdukları üstünlükleri kendi üstünlükleri olarak kabul etmektedir. Onlara göre, tuttukları takımın futbolcuları sahada, antrenörleri kulübede, yöneticileri takımları için stratejiler ile birlikte masada kendileri de tribünlerde bir üstünlük mücadelesi vermektedir. Birçok taraftara göre kendileri dışında kulübün diğer unsurları geçici, kendileri kalıcıdır. Kendilerinde kulübün kaderini değiştirecek değişiklikleri yapacak gücü görmektedirler.

Birçok sportif faaliyet kuşkusuz seyir zevki ve seyirciyle güzeldir. Ferdi sporlarda seyirciler destekledikleri kişiyi başarı için motive ederken takım sporlarında seyirciler tuttukları takımları desteklemekte ve onlara itici güç olmaktadır. Sporcular ve kulüpleri için taraftarları gurur vesilesi olabilmektedir.

Bununla birlikte sürekli kazanma ve üstünlük hırsı ile spor ahlakına uygun olmayan bazı davranışların sporun içerisinde kendine yer edindiği gözlemlenebilmektedir. Spor deyince akla sadece fiziksel ve zihinsel aktiviteler değil sporda rakiplerden üstün olma duygusuyla ve hırsla birlikte saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışlar da akla gelmektedir.

1.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Günümüzde spor, kitleleri peşinden sürükleyen olgu olma özelliğini yitirmemiş olsa da birçok dalda amacının dışına çıkmış ve sportif faaliyetler istenmeyen saha içi ve saha dışı olaylara neden olmuştur. Sporda saldırganlık, şiddet ve holiganizm olayları en çok futbol ile anılmaktadır. Tüm dünyaya yayılan şiddet ve holiganizm olayları ülkemizi de tehdit eden ve önüne geçilemeyen önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Yasalar ve önemli cezalar ile kontrol altına

alınmaya çalışılan ama mümkün olmayan bu olayların devam etmeyeceğini garanti etmek pek mümkün görülmemektedir. Futbol seyircilerinin bu olumsuz davranışlar içerisine girmesinin nedenlerinin araştırılması, saldırgan davranışların önlenmesi açısından seyircilerin serbest zaman kullanım bilincini elde etmesi önemli görülmektedir.

Serbest zaman etkinliklerine katılım ile futbol seyircisinin kendini gerçekleştirme, özgürlüğünün kısıtlandığı hissini ortadan kaldırılması ile saldırganlık şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Seyircilerin sadece futbol oyununa seyirci olarak katılarak serbest zamanlarını değerlendirip zorunlu olarak gerçekleştirdiği eylemlerde elde ettikleri yorgunlukları üzerlerinden atmalarının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırma verilerinin, Türkiye'deki futbol seyircilerinin saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışlarının farklı serbest zaman etkinliklerine katılımları ile azaltılabileceğinin veya engellenebileceğinin ortaya konulmasında ve bu konuda gerek devlet tarafından gerek kulüpler tarafından gerekse araştırmacılar tarafından yapılacak çalışmalara kaynaklık etmek açısından önemlidir.

Ayrıca elde edilen sonuçlar ve öneriler, futbol seyircilerinin sebep olduğu sporda saldırganlık şiddet ve holiganizm olaylarından dolayı sporcuların yaşadıkları stres ve baskının azaltılması açısından dolayısıyla sportif başarı açısından önemli görülmektedir.

Bununla birlikte elde edilen veriler ve gösterilen öneriler ile futbol kulüplerinin seyirci şiddeti nedeni ile aldıkları para cezaları ve saha kapatma cezalarının önlenmesi açısından bu araştırma önemli görülmektedir.

Serbest zaman faaliyetlerine katılımın öneminin belirtilmesi ve futbol başta olmak üzere spor kavramının eğlence amacını vurgulaması seyircilerin eğitimi açısından bu çalışma önemli görülmektedir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı; futbol seyircilerinde davranış biçimi olarak saldırganlık, şiddet ve holiganizmin önlenmesinde serbest zaman etkinliklerine katılımın öneminin, bu etkinliklere katılımın bireylerde sağladığı faydalardan

algılanan özgürlük ve rahatlama hissini ve bu hissin saldırganlık, şiddet ve holiganizm üzerine etkisinin incelenmesidir.

1.3. PROBLEM CÜMLESİ

Sporda özellikle futbolda şiddet ve holiganizm olayları ertelenecek, görmezden gelinecek bir sorun olarak görülmemektedir. İncelenen ve listelenen olaylarda görülmektedir ki Türkiye’ de münferit olayların olması, ses getirecek büyük faciaların yaşanmaması kalıcı çözüm üretilmesini de engellemekte geçici uygulamalar da her dönem yöneticileri tarafından değiştirilmektedir. Türkiye’deki seyircilerin yarattığı saldırganlık ve şiddet, holiganizm olaylarının nedenleri araştırılmalı, seyircilerin neden taşkınlık çıkardığı tespit edilmeli ve gerçekçi çözüm önerileri sunulmalı, seyirciler spor seyrinin bir eğlence aracı, serbest zamanlarını değerlendirdikleri rekreatif bir etkinlik olduğuna ikna edilmelidir. Bu nedenle Türkiye’ deki futbol seyircilerinde saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesinde rekreasyon ve serbest zaman kullanımı etkisinin incelenmesi bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmada problem cümlesi: Futbol seyircilerinde saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesinde serbest zaman etkinliklerine katılımın etkisi var mıdır?

1.3.1. Alt Problemler

1. Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile medeni durumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile aylık ortalama gelirleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile sahip oldukları haftalık serbest zaman süreleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

6. Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

7. Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile alkol kullanımı durumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

8. Futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

9. Futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

10. Futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri ile medeni durumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

11. Futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri ile aylık ortalama gelirleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

12. Futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri ile sahip oldukları haftalık serbest zaman süreleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

13. Futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

14. Futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri ile alkol kullanımı durumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

15. Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile serbest zamanda algılanan özgürlük puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.4. HİPOTEZLER

Araştırmada şu hipotezler kurulmuştur:

1. Futbol seyircilerinin *saldırganlık düzeyleri ile cinsiyetleri arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.

2. Futbol seyircilerinin *saldırganlık düzeyleri ile yaşları arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.

3. Futbol seyircilerinin *saldırganlık düzeyleri ile medeni durumları arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.

4. Futbol seyircilerinin *saldırıcılık düzeyleri ile aylık ortalama gelirleri arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
5. Futbol seyircilerinin *saldırıcılık düzeyleri ile sahip oldukları haftalık serbest zaman süreleri arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
6. Futbol seyircilerinin *saldırıcılık düzeyleri ile eğitim düzeyleri arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
7. Futbol seyircilerinin *saldırıcılık düzeyleri ile alkol kullanım durumları arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
8. Futbol seyircilerinin *serbest zamanda algılanan özgürlük puanları ile cinsiyetleri arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
9. Futbol seyircilerinin *serbest zamanda algılanan özgürlük puanları ile yaşları arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
10. Futbol seyircilerinin *serbest zamanda algılanan özgürlük puanları ile medeni durumları arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
11. Futbol seyircilerinin *serbest zamanda algılanan özgürlük puanları ile aylık ortalama gelirleri arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
12. Futbol seyircilerinin *serbest zamanda algılanan özgürlük puanları ile sahip oldukları haftalık serbest zaman süreleri arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
13. Futbol seyircilerinin *serbest zamanda algılanan özgürlük puanları ile eğitim düzeyleri arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
14. Futbol seyircilerinin *serbest zamanda algılanan özgürlük puanları ile alkol kullanımları arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.
15. Futbol seyircilerinin *saldırıcılık düzeyleri ile serbest zamanda algılanan özgürlük puanları arasında* anlamlı bir farklılık yoktur.

1.5. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

1. Çalışmada katılımcıların evreni temsil edici nitelikte olduğu varsayılmıştır.
2. Araştırmaya katılan futbol seyircilerinin anket sorularını anlayarak ve doğru olarak yanıtladıkları varsayılmıştır.
3. Araştırmaya katılan futbol seyircilerinin tüm anket sorularına tamamen kendi düşünceleriyle yanıt verdikleri varsayılmıştır.
4. Araştırmada kullanılan yöntem ve tekniklerin araştırmaya uygun olduğu varsayılmıştır.
5. Uygulanan istatistik yöntemlerinin değerlendirmelerinin geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmaktadır.

1.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma Türkiye Futbol Federasyonu 2014/2015 sezonu Süleyman Seba Süper Ligine farklı coğrafi bölgelerden katılım sağlayan 13 futbol kulübünden 2625 futbol seyircisi ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu araştırma konu ile ilgili ulaşılabilen kaynakların sağladığı veriler ile sınırlıdır.

2. BÖLÜM: GENEL BİLGİLER

2.1. SPOR KAVRAMI

Spor, modern toplumda insan hayatında önemli bir yer elde etmiş, günümüzün en güçlü sosyal olgularından birisi haline gelmiştir. Bireylerin günlük koşuşturmalarının yanında spor, modern toplum yaşamında hem aktif hem pasif katılım olarak ilgi görmüş, tüm toplumsal sınıflar bu olguya kolayca entegre olabilmektedir. Dünyada ve ülkemizde profesyonel bazda sporcuların yanında bireyler, sağlık amaçlı spor yapabilmekte profesyoneller spor ve sporcular ise önemli kitleler tarafından gerek spor alanlarında gerek kitle iletişim araçları ile takip edilebilmektedir.

Tüm uygar toplumların dillerinde aynı anlamda kullanılan ve anlaşılan spor teriminin temelde kökenine bakılacak olursa; kelimenin İngilizcenin yardımıyla Dünya'ya tanıtılmış olmasına rağmen İngiliz kökenli bir kelime olmadığı görülür. Spor, Latince “dağıtmak”, “birbirinden ayırmak” anlamına gelen “disportare” veya “deportare” kelimelerinden doğmuştur. Latince'den türeyen bu kelimenin ilk başlarda İngiltere'de “disport” veya “desport”, Fransa'da “se déporter” veya “se désporter” şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Zamanla bu kavram aşınarak tüm dünyada “spor” olarak kullanılmaya başlanmış, dinlenmek, eğlenmek, neşelenmek, hoş vakit geçirmek ve genel olarak efkar dağıtmak için yapılan her türlü faaliyeti ifade etmek için kullanılan bir kelimedenden içinde yarışma, kazanma ve üstün başarı elde etme çabası olan her türlü vücut faaliyetlerini belirten bir içeriğe doğru evrilmiş ve literatürdeki yerini almıştır (250).

Spor, kurallara bağlı olarak çeşitli, küçük ve özel çevrelerde uygulanabildiği gibi büyük ve uluslararası organizasyonlar, kurumların bir parçası olarak uygulanan bedensel alıştırmalar, oyunlar ve müsabakalar şeklindeki oluşumlar olarak açıklanmaktadır (226).

Spor, oyun ve hareketler açısından belirgin kuralları olan, hemen her seviyede zihinsel ve fiziksel gelişim içeren, amatör seviyeden profesyonel seviyeye, kültürler arası, yaş kategorileri arası performans ve kalite piramidi olan, fiziksel ve duygusal durumun performansı önemli derece etkilediği bir uğraştır (37).

Spor, insanların bedeni ve zihni anlamda dinç ve aktif, psikolojik yönden tatmin olmalarını sağlayan ferdi ya da toplu olarak barışçı duygularla yapılan, estetik ve teknik özellikleri olan, belirli kurallara bağlı olarak yarışma amaçlı da yapılabilen sosyal faaliyetlerin bütünüdür. Sporun amacı kişiden kişiye değişse de yapılan faaliyetlerin anlamlı olması ve bunların kişinin yaşamını anlamlı kılması gerekmektedir (182).

Spor yapan (sporcu) açısından kazanmaya dönük teknik ve fizik bir çaba; izleyen(seyirci) açısından yarışmaya dayalı estetik bir süreç; toplum genelince oluşturulan bütün içinde de yerine göre o toplumun çelişki ve özelliklerini olduğu gibi yansıtan bir ayna ya da bağımlı bir değişken, yerine göre onu yönlendirebilen etkili bir araç, ama son tahlilde önemli toplumsal bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın doğasında bulunan saldırganlığa barışçı boşalma olanakları sağlamakta saldırganlık güdüsünün denetim altına alınması için uygun bir yarışma ortamı yaratmaktadır (90).

Spor bireyin kendini gerçekleştirme için önemli bir olanaktır. Kişi gerek aktif gerek pasif katılım gösterdiği organizasyon ile kendini gerçekleştirerek mutluluğa ulaşabilmektedir (118).

Spor, gündelik hayatın içine tamamen yer alan bir konudur. Dünya genelinde bireyler, sporu hem profesyonel olarak, hem hobi olarak yapmaktadırlar. Böylece spor insanların hayatında birçok rol ve işlevi yerine getirmektedir. Spordan sadece egzersiz olarak bahsetmek doğru olmayacaktır. Spor, egzersiz ile birlikte bireylerin sadece fiziksel durumlarını iyileştirmeyerek bununla birlikte amatör olarak eğlence, turizm ve rekreatif amaçlar ile bireylere toplumsal ve kültürel boyutta artılar kazandırmaktadır (186).

Bir diğer önemli soru da sporu seyreden kişiler, seyirciler neden spor müsabakalarını seyretmektedirler sorusudur. Bazı çalışmalar ile bu sorunun cevabı şu şekilde aramıştır.

Sosyalleşme; sosyal ilişki kurma fırsatı bireylerin sporu seyretme sebeplerinden birisidir. Kişi, spor müsabakaları hem ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirme fırsatı yakalarken aynı zamanda diğer seyircilerle ve katılımcılarla da tanışma olanağı bulmaktadır.

Rahatlama ve eğlence; birey spor müsabakası sayesinde rahatlamakta ve mutlu olmaktadır. Kişi günlük hayatın temposundan kurtularak dinlenmek ve bir an olsun rahatlamak için spor yarışmalarını seyretme eğilimine girebilmektedir. Heyecan dürtüsü ile birey zihinsel olarak uyarılmaktadır. Spor müsabakasındaki atmosfer, skorun oyun içerisinde sürekli değişme ihtimali ve belirsizliği, rakipler arasındaki rekabet gibi etkenler kişinin spor müsabakasını seyrederken merak duymasına ve heyecan duygusunun oluşmasına sebep olmaktadır.

Estetik; sporun görsel özellikleri ön plana çıkaran bir niteliğinin olması, seyircilerin estetik etkenleri göz önünde bulundurmasını da beraberinde getirmektedir. Birey spor müsabakalarını seyrederken daha sonra uzun süre hatırlayacağı anları, görsel hareketleri ve planlandığı üzere işleyen oyun taktiklerini görmek ister. Bu durum ise kişinin spor müsabakalarını seyretmesi için geçerli bir sebep olarak görülmektedir.

Temsili başarı; özellikle spor taraftarları kendilerini, seyrettikleri spor branşının, takımın veya sporcunun bir parçası gibi görmekte ve kendilerini onlar ile özdeşleştirmektedirler. Kişi bağlı olduğu takım sporcu ya da spor branşıyla duygusal olarak güçlü bir ilişki içerisine girmekte ve bütünleşmektedir. Dolayısıyla kişi kendisini özdeşleştirdiği takım veya sporcunun başarısını kendi başarısı olarak algılamakta ve yaşamaktadır. Bu sayede kişi kendisini önemli bir spor seyircisi olarak görmektedir (98; 168; 187; 203; 206).

2.1.1. Dünyada ve Türkiye’de Spor Faaliyetlerinin Boyutları

2.1.1.1. Ekonomik Boyut

Her alanda olduğu gibi sanayi devrimi ile birlikte toplumların ekonomik yönden pozitif değişimleri, bireylerin serbest zamanlarındaki artış, büyük yarışmaların önemi, sporun eğitimdeki etkinliğinin artması ve insanların barışa olan hasreti, sporun bu boşluğu doldurabilecek kapasitede olması, sporun gerek aktif katılım gerekse pasif katılım ile günlük yaşamdaki vazgeçilmez yeri ve son yıllarda her alanda görülen teknolojik gelişmeler, sporun bir endüstri haline gelmesini sağlamıştır.

Sporun değişen yüzü ile karşı karşıya kalan spor kulüpleri, değişim sürecine uyum sağlamak için yeniden yapılanmak zorunda kalmışlardır. Kulüpler bir yandan

sermaye piyasalarına fon temin ederken, diğer yandan kurumsallaşarak profesyonelleşmeye başlamışlardır. Spor tüm dünyada boyutları gittikçe büyüyen bir ekonomik faaliyet haline gelmektedir. Birleşmiş Milletler sporun ekonomi içerisindeki payının %3' e ulaştığını ifade etmektedir (72).

Sporun büyük bir endüstri haline gelmesiyle spora yapılan yatırımlar ve gelirler oldukça artmıştır. Bununla birlikte televizyon gelirleri, reklam gelirleri, takımların lisanslı ürün gelirleri inanılmaz bir para döngüsü oluşturmuştur.

2.1.1.2. Sosyal Boyut

Sporun hızla gelişip tüm dünyaya yayılması ve neredeyse tüm ülkelerde modern spor formunun aynı şekilde kabul görmesi, sporu önemli bir toplumsal olgu haline getirmiştir. Spor bu konuyla ve etkisiyle toplumbiliminin de ilgisini çekmiş ve toplumsal gelişmelerin değerlendirilmesinde göz önünde tutulması gereken bir aktör olmuştur. Bu kapsamda sosyolojinin başka alanları karşısında bir eylem alanı olarak sporun sosyal önemi ve bunun sosyolojik bilgi ve kuram oluşturma açısından bilimsel verimliliğinden kaynaklanan spor sosyolojisi alanı doğmuştur (242).

Tüm dünya ülkeleri spora büyük önem vermekte ve uluslararası spor organizasyonlarında ön sıralarda yer almak için mücadele etmektedir. Bu organizasyonlardan alınan başarılı sonuçlar ulusal saygınlığın bir göstergesi olarak kabul edilmekte; spor hem toplumu etkilemekte, hem de toplumdan etkilenmektedir (38).

Sporun kendine has sosyal bir işlevi olması ile birlikte devletlerin politikaları haline gelen halkın enerjilerini atması, streslerini azaltması, saldırgan davranışlarının azalması gibi bir sosyolojik görevi de vardır.

2.1.1.3. Siyasal Boyut

Yaygın bir kamuoyu eğilimi olarak, birçok sporcu ve sporsever siyasetin spora karıştırılmaması gerektiğini düşünmektedir. Ancak pek çok kez vurgulandığı gibi siyaset ve spor, insanlığı etkileyen temel faktörlerden oldukları için bunları birbirinden ayırmak oldukça zor hatta günümüz ilişkileri ve gelişmeleri açısından değerlendirilecek olunursa olanaksızdır (213).

Siyasal iktidarların sporu, kitleleri siyasetten ve muhalefetten uzaklaştırmak için bilerek kullanmalarıdır. Ama onların bu yönde bilinçli bir politikaları olmasa

bile, zaten sporun toplumdaki kabulü kendiliğinden böyle bir sonuç yaratmaktadır. Çünkü spor, yoksul gençlerin bireysel olarak yıldız ve dolayısıyla zengin olması için önlerine sunulan birkaç kanaldan biridir. Hatta müzikle birlikte yasal ve görece risksiz yalnızca iki kanaldan biridir. Gelir farklılıklarının büyük olduğu ve genellikle faşizmle yönetilen Latin Amerika başta olmak üzere birçok üçüncü dünya ülkesinde kitleleri oyalamanın en etkili yolu spordur. Hatta en gelişmiş ülke kabul edilen ABD'de de durum bundan çok farklı değildir (18).

Kuşkusuz savaşların son bulması, devletler arasında barışın hüküm sürmesi amacıyla, sevgi ve barış mesajlarıyla dil, din, ırk ayırt etmeksizin düzenlenen olimpiyat oyunları, milletler, kültürler, dinler arası etkileşimin en önemli sağlayıcılarından biridir.

Bugün bağımsızlığını yeni kazanan birçok ülke, Birleşmiş Milletlere başvurusunu yaparken, ulusal tutkalin bir yapıştırıcısı olarak düşündükleri Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği' ne de (FIFA) eşzamanlı olarak taleplerini iletmektedirler. Benzer şekilde, uluslararası olimpiyatlara katılan ülkelerin zaman zaman bu spor organizasyonunu siyasal talepleri için kullandıkları görülmektedir (101).

2.1.1.4. Kültürel Boyut

Spor kültürün bir parçası olarak hem ondan etkilenmekte hem de popülerliği ve sosyalliği nedeniyle onu etkileyebilmektedir. Spor müsabakaları kültürel teması gerçekleştiren organizasyonlar içerisinde yer almaktadır. Sosyal boyutu olan her alanı kucaklama özelliğine sahip kültür, bu çerçevede sportif faaliyetleri de kapsar. Çünkü spor, yoğun kişiler arası ilişkiler yanında, yaygın grup yaşantıları sergileyen bir olgu olarak hem sosyal bir nitelik taşımakta hem de sosyal bir ihtiyaç sayılmaktadır. İşte bu nedenle sporun, doğrudan kültürün veya onun her toplumda ayrı şekil ve muhtevada ortaya çıkardığı kültürel yapı elemanlarının etkisi altında olduğu söylenebilir. Sporun kökleşmiş kurumlar içinde gücünü kültürel yapı unsurlarından alarak yaşaması, şüphesiz onun topluma benimsetilmesi, yeni şartlara adapte edilmesi ve yozlaştırılmaması açısından önemlidir (253).

Spor, toplumdaki kültürel kaynaşmayı teşvik etmesi, sosyal davranış ve ilişkileri istenen düzeye getirmesi, insanların serbest zamanlarını değerlendirilmesi

açısından büyük önem taşır. Spor, kültürün bir unsuru olarak, kişilerin ve toplumların düşünce ve davranışlarını şekillendirmekte ve diğer kültür unsurlarını etkileyerek milli özellikler kazandırmaktadır. Spor faaliyetleri içinde görülen beden hareketleri toplumsal hareketlere de yansımaktadır (9).

Popüler kültür, toplumdaki pek çok bireyin kültürel ve eğlenceli aktivelerini tanımlar. Spor özellikle toplum bilimlerinde bir ya da daha fazla yapıda bulunabilme özelliğini taşıdığından popüler kültürün bir parçasıdır. Aynı zamanda spor üretildiği, tekrar şekillendirildiği ve sıradan iletişim sistemleri ile aranılabilen genel anlamda kültürün bir parçasıdır (11).

2.2. BİR SPOR DALI OLARAK FUTBOL OLGUSU

Arkeolojik araştırmalara göre, dünya üzerinde yaşamış olan birçok halk, çeşitli nedenlerden ötürü küre şeklinde olan topa, o veya bu şekilde ilişkide bulunmuştur (180).

Futbol oyununun ilk olarak nerede ve hangi tarihte oynandığı kesin olarak bilinmemektedir. Eski Yunanlıların "Episkiros", Romalıların "Harpastum", Türklerin "Tepük" adını verdikleri tarihi eserlerden Asya'da Çin, Japonya, Hindistan; Afrika'da Mısır; Amerika'da Meksika; Avrupa'da Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere değişik kaynaklara göre futbolun ilk oynandığı ülkelerdir. Tarihi değer taşıyan birçok eserden ve zamanımıza kadar kalmış olan bazı anıtlardan anlaşıldığına göre futbolun M.Ö. 3000 Yıllarında Asya ve Mısır'da kuralsız; el, kol, ayak hatta rakip ile mücadele şeklinde oynandığı öğrenilmiştir. Bundan ayrı olarak ilkel insanların kuru kafa ile oynadıkları da rivayet edilmektedir (235).

Kolomb öncesi Orta Amerika'dan eski Çin'e, firavunların Mısır'ından Eskimolara kadar top oyunları farklı kültürlerin içinde birbirinden ayrı bir şekilde gelişmiştir. M.Ö 2.500'lerdeki bilgilere göre futbolu ilk oynayan millet Çinlilerdir. Çinliler günümüz futboluna çok benzer bir oyun oynamışlardır. Kayıtlara göre Japonya'da futbolun ilk biçimi Çin ile olan muhtemel kültürel etkileşim sonucu milattan önce 1004'te ortaya çıkmıştır. Mısır'da ise M.Ö. 2500 tarihine rast gelen boyama, yazı gibi işaretler futbolun var olduğunu göstermektedir. Amerika kıtasında Aztek medeniyetinde de futbol oyununa M.Ö. 1500'lerde rastlanmaktadır Antikçağ' da Yunanlılar futbolu jimnastik ve estetik bir bedene sahip olabilmek için

yapmışlardır. Yazılı çok fazla belge olmamakla birlikte, top oyunundan söz eden en eski metin Homeros'un Odyssea'sıdır. Romalıların, Yunanlılardan aldıkları adına Harpastum (el topu) dedikleri, özellikle askerler arasında oynanan bir top oyunu olduğu bilinmektedir. Roma İmparatorluğu'nun ardından, Kuzey Avrupa, İngiltere, İskoçya, Normandiya ve Britanya'da belli kuralları net olmayan futbol oyunları yeniçağa kadar oynanmaya devam etmiştir (63; 83; 114; 211).

Güney Amerika kıtasında da Meksika'da ilkel futbolun örnekleri görülmüştür. İspanyollar ve İtalyanlar, kıtaya futbolu kendilerinin getirdiğini iddia etse de, daha erken dönemlerdeki arkeolojik kalıntılarda futbolun izlerine rastlanmıştır (52).

Ayrıca, Türk boylarına baktığımızda, Kaşgarlı Mahmut'a ait, 1074 yılında yazılmış olan Divan-ü Lügat-it Türk adlı eserde XI. yüzyıl Türk coğrafyasına ait oyun, spor ve eğlence hayatı üzerine oldukça fazla sayıda bilgiler yer almaktadır. Eserde, top oyunları ile ilgili olarak Tepük, Çögen, top yuvarlamak gibi kavramlar ve oyun adlarından bahsedilmektedir (252).

1857 yılında dünyanın ilk futbol kulübü olan Sheffield'in ortaya çıkması ve 1862 yılında Uppingham Koleji öğretmenlerinden, John Charles Thring'in yazdığı oyunun ilk kurallarıyla organize olmaya başlayan durdurulamaz futbol hareketi, 1863 yılında İngiliz Futbol Birliği'nin (Football Association, FA) organize olmasıyla resmiyete kavuşmuş bir spor dalı olmuştur. Futbol İngiltere'den tüm dünyaya çok büyük bir hızla yayılmış ve toplumların sosyal yaşamlarında gün geçtikçe daha fazla yer alan önemli bir olgu haline gelmiştir (179).

Bu süreçte, Dünya genelinde ve Avrupa' da futbol birlikleri kurulmuştur. 21 Mayıs 1904'de Fransız Futbol Federasyonu'nun Paris'deki merkezinde International Federation of Association Football (FIFA, Uluslararası Futbol Federasyonu); İsviçre'nin Basel şehrinde 15 Haziran 1954 tarihinde, UEFA ya da açılımla Avrupa Futbol Federasyonları Birliği kurulmuştur. Ancak, dini baskılar nedeniyle Türk toplumunda futbolun yayılması gecikmiştir.

İstanbul'a baktığımızda ise, ilk resmi futbol kulübünün 1902 yılında Lafontaine ve Mr. Horace Armitage'in önderliğinde ve Kadıköy'deki İngiliz ve Rumlar tarafından kurulan Cadikeuy Football Club (Kadıköy Futbol Kulübü)'u

görmekteyiz. Pala'nın bildirdiğine göre, ilk defa İstanbul'da, dört takım tarafından yine James Lafontaine'nin önderliğinde 1904 senesinde resmi olarak "İstanbul Futbol Ligi" kurulmuştur. Bu lig maçlarının seyircilerinin ise daha çok İngilizler, Rumlar ve çok nadiren de Türk gençlerinden oluştuğunu görmekteyiz. Bunun nedeni, o dönemde futbolun Türk gençlerinin de ilgisini çekmesine rağmen yasaklamalar yüzünden çekindikleri bir alan olduğunu görmekteyiz. Çakır'ın aktarımına göre, o dönemde, İstanbul'da futbolu İngilizlerden görüp merak duyan Deniz Subayı Fuat Hüsnü (Kayacan), Reşat (Danyal) ve Selim Sırrı (Tarcan) yabancılarla birlikte futbol oynamaya başlamışlardır. Bunun sonrasında ise, Fuat Hüsnü Kayacan ve Reşat Danyal büyük bir gizlilikle faaliyetlerini sürdürmüşler ve ilk Türk takımı "Black Stacking Kulübü"nü kurmuşlardır. Ancak bu çabalara rağmen, ilk futbol kulübü istibdat devrinde gelişmeden kapatılmıştır. 1905 yılında geldiğinde, Galatasaray Sultanisi'nin öğrencilerinden biri olan Ali Sami (Yen), ilk resmi takım kurma girişimlerine başlamış, bunun sonucunda da Türkiye'de ilk futbol ligi 1903 senesinde Moda, Kadıköy, İmojen ve Elpis takımlarının katılımıyla bugünkü Fenerbahçe stadının bulunduğu Papazın Çayırı'nda oynanmıştır. Tamamen Türklerden oluşan ilk futbol takımı olarak Galatasaray 1905 yılında, Fenerbahçe 1907 yılında, Vefa 1908 yılında ve Beşiktaş Jimnastik Kulübü (1903 yılında kurulmuş fakat futbol branşının açılması sekiz yılı bulmuştur) 1911 yılında kurulmuşlardır (60).

1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi' nin açılmasıyla, hem Türk sporu hem de futbolu adına ciddi gelişmeler yaşanmıştır. 1923 yılında ilk spor teşkilatı olan Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı ve Türkiye Futbol Federasyonu(TFF) kurulmuş, aynı yıl TFF'nin FIFA'ya kabul edilmesiyle, Türk futbolu dünya futbolu içerisinde yerini almış ve 26 Ekim 1923' te ilk milli maçını İstanbul'da Romanya ile yapmıştır.

Türk futbolunda profesyonelliğe geçişin 24 Eylül 1951 tarihinde kabul edilmesiyle yeni bir dönem başlamış ve Türkiye 1954' te kurulan UEFA'ya aynı yıl kabul edilmesiyle, bir Avrupa ülkesi olarak görülmüştür. 1959 yılında İstanbul'dan 8, Ankara'dan 4 ve İzmir' den 4 takımın katılmasıyla ilk lig maçlarına başlanmıştır. İlk profesyonel ligin şampiyonu finalde Galatasaray' ı yenen Fenerbahçe olmuştur. 1963-1964 sezonunda Türkiye 2. Ligi, 1967-1968 sezonunda ise Türkiye 3. Ligi kurulmuştur (27; 67; 89).

Sıradan bir ayaktopu oyunundan, adeta bir güç imgesine, milli benliğe, uygar bir dine, halkları peşinden sürükleyen bir olgudan profesyonelliğe taşınan, oldukça geniş ve hareketli bir maziye sahip olan futbolun tarihi gelişimini ifade etmek sadece kronolojik bir teknik çerçevede ele almakla değil, onu üreten insan yaşamında kapladığı alanla da açıklamak gerekmektedir. Futbol tüm dünyayı etkisi altına almış, kendini kabul ettirdiği her toplumda yeni bir tarih yazmış ve bu toplumlar tarafından ilk defa kendi ülkesinde doğmuşçasına benimsenmiş ve öznelenmiş kitlesel bir olgudur (256).

Futbolun bu şekilde modernleşmesi ve istatistiklerle tutulabilir üretim ve tüketim mantığına bürünmesiyle endüstrileşmeye geçişin gözlemlediğini söyleyebilmekteyiz. Futbolun ticarileşerek futbol kulüplerinin bir şirket halini alması, milyon dolarlık bir pazar ve ekonomi yaratılması ile futbolun tam anlamıyla halk sporundan çıkıp modern bir eğlence aracına dönüştüğünü söylemek mümkündür. Claussen'e göre, modern futbol burjuvazi tarafından yaratılan spor kavrayışı ve serbest zaman anlayışı üzerinden şekillenerek günümüzdeki haline gelmiş bulunmaktadır. Claussen, modern futbolun İngiliz burjuva toplumu gibi şekillenmediğini, modern futbolun zaten bizzat İngiliz burjuva toplumunun bir parçası olduğunu ifade etmektedir (106).

Futbol, hayatın birçok alanını kapsayan ve birçok alan ile etkileşimde bulunan bir olgu halini almıştır. Ticarileşme ile birlikte, yönetsel, hukuksal, ekonomik, kültürel ve bunun gibi farklı alanlarda futbol kendisine yer bulmaktadır. Destekçiler, gerek seyirci bazında gerek taraftar, gerekse fanatik bazda olsunlar takımları marka haline getirmektedirler (146).

Tablo 2.1: Futbolun Kurumsallaşma Süreci

1848	Futbol oyunun kuralları Cambridge Kuralları çerçevesine alındı. Cambridge’de öğrenciler arasında bu kurallara göre ilk maç oynandı ve akabinde İngiltere’nin tamamında futbol bu standartlarda oynandı.
1857	İngiltere'nin ilk futbol kulübü Sheffield Club kuruldu.
1863	Futbolun bu denli ilgi görmesiyle on bir kulüp temsilcisi 28 Ekim 1863 tarihinde Londra’da Lincoln Hanında toplanıp futbol tarihinin ilk federasyonu olan İngiltere Futbol Federasyonu’nu (FA) kurdu. Bu adım modern futbolun doğuş tarihi olarak kabul görmektedir.
1879	Glasgow şehrinden Danven'e, para ve parlak iş teklifleriyle futbolcu getirtilerek futbolda profesyonellik yolunda ilk adımın atıldı.
1885	İngiltere Futbol Federasyonu tarafından futbolda profesyonellik resmen kabul edildi.
1889	Futbol sadece İngiltere ile sınırlı kalmadı ve Avrupa’ ya yayılmaya başladı. Danimarka ve Hollanda’ da futbol federasyonları kuruldu. Futbol oyunu için hakemler yetkilendirildi.
1893	Arjantin’ de Amerika kıtasındaki ilk futbol federasyonu kuruldu.
1904	FIFA(Uluslararası Futbol Federasyonu) kuruldu.
1908	Futbol ilk kez Londra Olimpiyat Oyunları ile birlikte Olimpiyat Oyunları’nda yer aldı. İngiltere bu turnuvada şampiyonluğa ulaştı.
1923	TFF(Türkiye Futbol Federasyonu) kuruldu.
1954	UEFA(Avrupa Futbol Federasyonları Birliği) kuruldu.

Futbol, bir yerlerde birilerinin günlük yaşamlarını sürdürmeleri sırasında ortaya çıkan gereksinimi karşılamak için çıkmıştır. Bu gereksinim, bir grubun kendini gerçekleştirmeyle ilgili olabileceği gibi gruplar ve geniş toplumsal yapılar arasındaki ilişkisel bir gereksinim de olabilir. Bu gereksinim bir başarıyı kutlamayla ilgili olabileceği gibi, bir ilişkiye başlangıç veya sonuçlandırma, bir egemenliği perçinleme, bir yönetsel yapıyı yeniden üretme, metafizik güçlerle ilişki kurma ve yürütme ile ilgili bir gereksinim olabilir (256).

Bugün futbol, futbol olmanın çok ötesinde bir olay olmuştur. Günlük yaşantımızın, sevinçlerimizin, üzüntülerimizin temel yönlendiricilerinden biri olmuştur. Öyle olmasa, tanıştığımız bir kişiye sorduğumuz ilk beş sorudan biri, hangi takımı tuttuğu olur muydu? Futbol sanki farklı yerlerde duran düşüncelerin ve duyguların tam orta noktasında duran, yeri geldiğinde milletleri bile birbirine bağlayan müşterek bir zemin olmuştur (30).

‘Futbol asla sadece futbol değildir’, ‘futbol bir ölüm kalım meselesi değildir, ondan çok daha önemlidir’ gibi sözlerin yeryüzünde hatırı sayılır bir kitle tarafından benimsendiği, ölüm kalım meselesinden çok ötede kabul edildiği bir olgudan bahsetmekteyiz. Neden bu denli sevildi bu spor neden hala bu denli sevilmede... Devlet başkanlarının, sanatçıların, bilim adamlarının, işçilerin, erkeğin, kadının, çocuğun bağlandığı bu aşkın sebebi neydi...

Acet (3), futbolun toplumlar tarafından benimsenmesinin sebebini maddelerle açıklamaktadır.

- Futbolun ayakla oynanması,
- Kolay oynanabilen bir oyun olması,
- Futbolun doğayla mücadele boyutu,
- Geniş alanda oynanan bir oyun olması,
- Aynı anda çok sayıda kişiyle oynanan bir oyun olması,
- Topla bilinçli temasta fazla organın kullanılması,
- Rakiple temas düzeyinin yüksek ve kurallar içerisinde olması,
- Hareket türü zenginliği,

- Mücadele zenginliği,
- Futbolda olasılıkların sonsuzluğu ve tesadüflere açık bir oyun olması,
- Futbolda kolektivizm, takım ruhu faktörü.

2.3. GRUP VE ÖZDEŞLEŞME KAVRAMLARI

2.3.1. Grup Kavramı

Grup olgusu, gerek günlük hayatta gerek futbol içerisinde olduğu gibi sporun her alanında kullanılan bir kavramdır. Seyircileri ve taraftar gruplarını anlamak açısından grup kavramının açıklanması önem arz etmektedir.

Okuldaki bir sınıf, okuldaki öğrenciler, bir meslek grubu, bir dini topluluk, bir taraftar topluluğu, hepsi birer gruptur ve sosyal psikolojide grup adı verilen herhangi bir sürekli topluluk içinde işleyen ortak yasaların araştırılmasına özel bir önem verilmektedir (17).

Lussier and Kimball'a göre grup, bireysel sorumluluk, değerlendirme ve ödüller ile bağımsız işleri gerçekleştiren, belirli bir lideri bulunan, iki veya daha çok üyeden meydana gelen bir topluluktur (33).

Günlük hayatta bir futbol takımı taraftarlarının davranışlarına bakıldığında bu kişilerin bir birlik içerisinde beraberce hareket ettikleri görülür. Bu kişiler artık bir şahıs Ahmet veya Mehmet olmaktan çıkıp, bir beraberlik hissettikleri grup içerisinde kendilerini algılayıp, birbirlerine benzer davranışlar gösterirler. Bu davranışları sergilerken grup içerisinde kişiler, diğer üyeler ile ortak bir anlaşma sonucu belirlenen ve üyeler arası ortak davranışı ve tutumlar arası birliği sağlayan, bir takım normlara (kurallara) bağlı kalırlar. Bu normlar grup içerisinde üyelerin davranışlarını düzenler ve kontrol ederler (3).

Carron ve Williams, grubu herhangi bir nedenle bir araya toplanan kişilerden ayıran 10 özellik olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar;

1. Serbestçe (rahatça) konuşabilme,
2. Bir bütün olarak topluluğun iyiliği ile ilgilenmek,
3. Üyelerin birbirlerine yardım etmeye çalışması,
4. Üyelerin birbirlerine yardımcı olduğu ile ilgili bir duygu,

5. Kendi grubunu biz, diğer grupları onlar şeklinde sunma,
6. Grup etkinliklerine severek katılma,
7. Temelde bireysel başarılarla ilgilenmeme,
8. Gruptaki diğer üyelerin etkinlikleriyle ilgilenme,
9. Grubun diğer üyelerini rakip olarak görmeme,
10. Grupta sık sık bulunmazlık yapmama olarak belirtilmektedir (225).

2.3.2. Özdeşleşme Kavramı

Özdeşleşme, çocukluğun erken dönemlerinde, aile ve çevreyi algılama ve aile üyelerini takiple başlayan, daha ileri yaşlarda sistemleşerek, kişilik oluşmasında yer alan, önemli bir sosyal süreçtir. Bu süreç her ne kadar psikolojik bir anlam taşısa da sürecin oluşumu, psikososyal ve sosyolojik bir ortam içinde gerçekleşmektedir (85).

Özdeşleşme, bireyin tatmin edici bir ilişkiyi kurmak ya da yürütmek amacıyla bir etkiyi kabul ettiği durumlarda gerçekleşir. Özdeşleşme durumunda birey, kendisininmiş gibi benimsemeden, değerlerine ve başarılarına saygı duyduğu bir grubun parçası olmakla gurur duyar. Özdeşleşme, benliğin, yakın bağlılık duyguları ile sonuçlanan bir şekilde, başka nesnelere doğru yönelimdir (85).

Özdeşleşme, inanç, tutum ve duygulara neden olan karmaşık bir algı olarak duygusal ve davranışsal ifadesini sadakatten alır. Örgütsel özdeşleşme, bir birey ile mensubu olduğu örgüt arasındaki bir psikolojik bağ olarak ifade edilebilir. Bu psikolojik bağ, bireyin mensubu olduğu örgütün tanımlayıcı özelliklerini kendi özellikleri olarak benimsediklerinde gerçekleşir. Böylece bireyler kendilerini örgütün bir parçası olarak görürler ve kendilerini mensubu oldukları örgütle “bir” hissederler (36).

Özdeşleşme durumunda birey, maruz kaldığı etkiyi, teşvik edilen tutum ve davranışların kendisinin değerleriyle benzer olmasından dolayı kabul eder. Bu durumda, bireyin ve grubun ya da örgütün değerleri aynıdır (101).

Takımla özdeşleşme, bir taraftarın psikolojik olarak bir takımla ilgilenme kapsamı ya da takımla olan psikolojik bağlantısıdır ve takımla özdeşleşme aynı zamanda, sportif eylemlerde bulunan sporcularla özdeşleşmeyi de tanımlamaktadır.

Takımla özdeşleşme spor taraftarlarının benlik sunumlarında önemli rol oynamaktadır (244).

Bir spor takımı ile özdeşleşme, takıma karşı bağlılık yönünden kişinin kendi kimliğini tanımlamasını kapsar; dolayısıyla spor takımı esasında bireyin kendi kimliğinin bir parçası haline gelir (158).

Sporda özdeşleşme, bir kişinin, bir sporcuya veya bir takıma benzemeye çalışması, onu taklit etmesi, onun gibi düşünmeye ve davranmaya gayret göstermesidir. Futbolun getirdiği özdeşleşme ise, tutulan takımlar ve onun şahsında yaşanan, kentle ilgili bir gerçektir. Bu yüzden, bir taşralının, üç büyük (Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş) takımdan birinin taraftarı olmasında, potansiyel bir kent özlemi düşüncesi yer almaktadır denilebilir (35).

Takımıyla olan bağlantısını kendi kimliğinin daha önemli bir parçası olarak gören bir taraftar, takımı başarılı sonuçlar aldığıda daha büyük bir keyif alacak ve bireysel olarak daha büyük bir bağ oluşturacaktır (177).

Zillman, Erickson ve Kennedy (259), taraftarın takımın aldığı başarılı sonuçlardan kaynaklanan olumlu faydalardan hoşlandığını ve olumsuz sonuçlardan dolayı acı çektiğini tespit etmiştir.

Futbolda özdeşleşmeyi özdeşleşme yönüne göre bu şekilde inceleyebilmekteyiz:

2.3.2.1 Kişi-Kişi Özdeşleşmesi

Kişi-kişi özdeşleşmesi, bir kişinin kendini özellikle o dönemde popüler olan bir sporcuyla özdeşleştirmesidir. Birey, beğendiği, tekrar tekrar sosyal medya aracılığıyla görüntülerini izlediği kişiyi idol haline getirmektedir. Bu durum özellikle gençlerde görülmektedir. Git gide kişi-kişi özdeşleşmesine dönen bu durumda bireyler hayranlık duyduğu kişilerin posterlerini duvarlara, dolaplarına asmakta, saç stillerini onlarınkiler gibi yapmakta, onlar gibi giyinmekteydiler. Teknolojinin gelişmesiyle günümüzde bireyler kendilerini özdeşleştirdikleri kişiyi Facebook, Twitter, Instagram, Periscope, Snapchat ve bunun gibi onlarca sosyal medya programı aracılığıyla takip edebilmekte, hayran oldukları kişilerin özel hayatlarından yaptıkları canlı yayınlarla idollerini hayatlarının daha büyük bir parçası yapabilmektedir. Kendilerini ünlü sporcularla özdeşleştiren bu kişiler, kişisel

bilgisayarlarının, tablet bilgisayarlarının, akıllı telefonlarının ekranlarını bu sporcuların fotoğraflarıyla süsleyebilmektedir.

Kişi-kişi özdeşleşmesi kavramı, gün geçtikçe evrim geçirdiğini söyleyebilmekteyiz. Yıllar önce ailelerin, özellikle babaların, hayran oldukları futbolcuların isimlerini çocuklarına verdiklerini görmekteydik. 2002 Dünya Kupasında milli takımımızın yakaladığı başarı ile Ümit Davala saç kesimi çocuklar tarafından en çok tercih edilen saç kesimi olmuştu. Gelişen teknoloji ile çocuklar ve gençler artık daha çok bilgisayar ve oyun konsolu oyunları ile kendilerini özdeşleştirdikleri futbolcuların isimlerini değiştirerek kendi isimlerini verme lüksüne sahip olabilmektedir.

Bunların yanında, tabii ki hala gelenekleri devam ettiren, çocuklarına Aslan, Kartal gibi yahut destekledikleri takım ile özdeşleşmiş futbolcuların isimlerini veren kişilerin sayısı azımsanmayacak durumdadır.

2.3.2.2. Kişi-Küme Özdeşleşmesi

Bireyler kent, din, ulus veya diğer sosyal kategorileri temsil eden spor takımlarıyla özdeşleşirken, taraftar olarak oyuncuların ve kulübün performansını, maçların sonucunu ve uzun vadede de takımlarının başarısını etkilediklerine ilişkin inançlarından dolayı da kendilerini kulübün bir parçası olarak görmektedirler. Bunun neticesinde, kulüp bir yandan sembolik olarak taraftarların benliklerinin bir parçası haline gelirken, diğer yandan taraftarlar kulüplerinin bir parçası haline gelmektedirler. Taraftarlar, kulüplerinin adlarını kullanarak birbirleri içerisinde de özdeşleşme yaşamaktadırlar. Maç bileti satın alarak kulüplerine maddi destek sağladıklarını ve kulüplerinin hem maddi hem manevi devamlılıklarını sürdürdüklerini düşünmektedirler. Karar verme sürecinde yer almamalarına rağmen ve hatta kendilerinin ve zaman zaman kulüplerine olan sevgilerinin kullanıldığını düşünseler bile taraftarlar, kendilerini kulübün moral muhafızları olarak düşünebilmektedirler (88).

Ayrıca bireyler, tuttıkları takımlar için; “ölmeye ölmeye geldik” ,“uğrunda ölürüz” diyebilmektedir. Bu çok büyük cesaret ve kendine güven isteyen bir ifadedir (153).

Takımların başarısı, bireyler tarafından iftihar vesilesi yapılmaktadır. Tuttukları takım ile kendilerini özdeşleştiren kişiler, takımlarının aldıkları başarı ile daha mutlu, huzurlu hissedebilirken, takımlarının yenilgisiyle hayata küsebilme, uzun süre kendilerine gelmeyebilmektedir. Bu süre kişinin takımıyla özdeşleşme seviyesiyle doğrudan alakalıdır. İki yakın arkadaşın aralarında oynayacakları maç onların birbirleriyle üstünlük mücadelesi olabilmektedir. Kişiler takımlarının aldıkları başarı ile ertesi gün iş yerlerinde göğüslerini gere gere yürüyebilmektedirler.

Kişinin takımıyla olan özdeşleşmesi takımının nedeni aldığı başarılı sonuçlarla doğru orantılıdır diyememekteyiz. Başarısız sonuçlar alan, alt liglerde yer alan takımların bile kendilerini takımlarına adanmış oldukça fazla taraftarı olabilmektedir.

2.3.2.3. Küme-Küme Özdeşleşmesi

Underwood, Bond ve Baer (234), takımların taraftarlarının özdeşleşme, aidiyet duygularını arttırmak, onlara grup bilincini aşılama için sürekli olarak takımlarının tarihini ve geleneklerini hatırlatmak, eşsiz bir stadyum atmosferi yaratarak onları bu atmosferin parçası yapmak ve geleneklere dayalı davranışları teşvik etmek gibi yöntemleri kullanabileceklerine değinmişlerdir.

Küme-küme özdeşleşmesinde bir toplumun bir spor takımı ile bir sporcu grubuyla özdeşleşmesinden bahsetmekteyiz. Futbolda, başta İngiltere’ de olmak üzere Avrupa ülkelerinde insanların yaşadıkları kasabanın, ilin takımlarını desteklediklerini gözlemlemekteyiz. Ülkemizde özellikle üç büyük diye anılan İstanbul takımlarının ülke genelinde destekçileri, taraftarları yer almaktadır. Ülkemizde kişiler, buldukları bölgenin takımlarından ziyade istatistiki açıdan diğer takımlara göre daha popüler ve daha başarılı olan bu üç takımı desteklemektedir. Bu durumu bazı bölgesel istisnalar bozmaktadır. ‘Eskişehir’de yalnızca Eskişehirspor desteklenir’ sloganıyla Eskişehir ili yaşayanları yaşadıkları ilin takımına desteklerini göstermektedirler. Eskişehir ilinde yaşayanlar futbolda küme-küme özdeşleşmesine örnek gösterilebilmektedir. Yine Karadeniz bölgesinde yaşayan insanların birçoğunun Karadeniz Bölgesi’ni temsil ettiklerini düşündükleri Trabzonspor futbol takımını desteklemektedir.

2.3.2.4. Kişi-Kültürel Sportif İmge Özdeşleşmesi

Kişi-Kültürel sportif imge özdeşleşmesinde bireyler, özdeşleşilen takım ile sportif yolla kimlik bulmaya çalışmaktadırlar. Bu kişiler kimliklerini, Fenerbahçeliyim, Galatasaraylıyım, Beşiktaşlıyım, Trabzonsporluyum diyerek ve takımlarına ait forma, bayrak, bere, kravat, parfüm kullanarak ortaya koymaktadırlar (205).

Spor kulüpleri farklı zamanlarda bazı kampanyalarla kişilerin takımlarıyla daha fazla özdeşleşmelerini sağlamaktadırlar. Ayrıca bu kampanyalar ile kulüp için hatırı sayılır gelir elde etmektedirler Örneğin, geçtiğimiz yıllarda Beşiktaş Jimnastik Kulübü içinde bulunduğu maddi sıkıntılardan ‘feda’ sloganıyla ürettiği lisanslı ürünleri kulüp taraftarlarınca satın alınmasını isteyerek önemli derecede kurtulmuştur. Yine Galatasaray Spor Kulübü içinde bulunduğumuz senede yaşadığı maddi krizden ‘tek bilek, tek yürek’ kampanyasıyla ürettiği bileklikleri satarak kurtulmayı amaçlamaktadır.

2.4. FUTBOLDA SEYİRCİ, TARAFTAR VE FANATİK KAVRAMLARI

Bir futbol maçında seyirci gözlemlendiği zaman, seyircinin değişik şekillerde davranışlar sergilendiği görülür. Kimi gruplar, başlarını ellerinin arasına almış bir gerilim içinde maçı seyrederek. Kimi gruplar, bağıra çağıra takımlarına tezahürat ederken kimi gruplarında sahaya yabancı maddeler attığını ve küfrettiği görülür (12).

Bazı seyirciler müsabakayı seyrederken heyecanlanmakta, yerinde durmamaktadır. Bazı seyirciler ise sadece oyunun kalitesine odaklanırken, seyir zevkini almak istemektedir. Yine bazı seyirciler oyunu kuralları bilerek takip ederken zaman zaman hakem kararlarını ya da oyuncu hareketlerini eleştirmektedirler. Bazı seyirciler ise skor odaklı olduğu için sadece gol anlarına yoğunlaşmaktadırlar.

Seyircilik taraftarlığın başlangıç evresi gibidir. Ne galibiyetten duyulan sevinç ve coşku, ne de mağlubiyetle gelen hüznün uçlardadır (73).

2.4.1. Seyirci Kavramı

Seyirci kavramı, TDK güncel sözlüğünde “Bir olayı gören, izleyen kimse, izleyici, izlemek, eğlenmek için bakan kimse, izleyici” olarak tanımlanmaktadır (230).

Seyirci kavramına, spor müsabakalarında müsabakayı görmek, taraf olmak, desteklemek, heyecanlanmak ve zevk almak için tribünleri dolduran insan topluluğu olarak baktığımızda, seyirci; herhangi oyun müsabaka veya yarışma sırasında aşırıya varmayan desteklemelerde ve tezahüratta bulunan, izlediği şeyden zevk almaya çalışan kimse olarak tanımlanabilmektedir (220).

Bir başka deyişle, çıkarları kesişen, bir spor yarışmasında aynı tepkiyi gösteren daha önce organize edilmemiş insan grubuna seyirci denmektedir. Seyirci tanımına sosyolojik açıdan baktığımızda ise teşkilatsız topluluklar olarak toplantı devamlılığı kısa olan ve gerçek bütünlüğü bulunmayan sosyal gruplar olarak ifade edebilmekteyiz (67).

Seyirci, oyun gösteri veya spor müsabakası esnasında olayın meydana geldiği yerde bulunarak veya televizyon video ya da görsel medya aracılığıyla spor olaylarını gören, takip eden kişi olarak yorumlanabilmektedir.

Futbol Seyircisinin özellikleri;

- Futbol seyircisinin üyeleri arasındaki belli ölçüde bir ilişki ve iletişim vardır. Bu takım taraftarlığına duyarlı bir ilişkidir.
- Taraftarlık sebebiyle müşterek bir düşünce vardır.
- Teşkilatlanma vardır.
- Futbol seyircileri heyecan kitlesi hüviyetinde olduğu için kolay provoke edilebilir, heyecan kitlesinin mantığı yoktur.
- Ancak futbol müsabakası oyuncularının müeyyidelerinin caydırıcılığı sebebiyle temkinli davranışa da meyillidirler.
- Futbol seyircisi müdahale etmeye az, feli ve harekete çok kabiliyetlidir.
- Kitlede şuurlu şahsiyet kaybolur, Şuur altı ile hareket eden Şahsiyet hâkimiyet kazanır.

- Fikirler ve sirayet kaybolur, Şuuraltı ile hareket eden Şahsiyet kazanır.
- Fikirler sirayet yolu ile aynı istikamete yönelir.
- Telkin olunan fikirlerin hemen icrasına başlama isteği zuhur eder.
- Önceden tahmin edilen hareketleri vardır, tezahürat yapar, hakeme kızabilir, tepki gösterip maçı terk edebilir, slogan atabilirler (79; 239).

2.4.2 Taraftar Kavramı

Taraftarlık kavramı, kelime anlamı itibariyle bir şeyden, bir görüşten, düşünceden ya da birinden yana olma, ondan yana saf tutma anlamına gelmektedir (189).

Taraftar; taraf olan ve onun ötesinde kendi kolektif kimliğini oluşturandır. Sosyal ilişki ağları içerisinde yer alma durumu, taraftar olmanın olmazsa olmazıdır. Taraf olmayı yalnızca bir spor takımının destekleyicisi olma anlamında kullanmaktan ziyade, aktif olarak sosyal ilişki zemininde yer alanlar üzerinden kurmak daha etkili olacaktır. Taraftarlık bir anlamda, gösteri toplumunun sunduğu pasif izleyici olma durumuna inat bir aktiflik çabasıdır (24).

Taraftarlık, daha çok kişilerin takımını sevmesi, ona gönülden bağlanması gibi iyi hisleri ifade etmektedir (145).

Bir başka tanıma göre taraftarlık, müşterilerin takım, sporcu, lig, spor gibi bir spor organizasyonu ile duygusal olarak bütünleşmeleri ve onlara olan desteklerinin devamlılığı için kişisel taahhütleri olarak tanımlanabilmektedir (203).

Taraftarlık kavramını futbol oyunun kültürel boyutunun başrol oyuncusu, öznesi olarak kabul edebilmekteyiz. Kendine has söylem ve imgeleri olan, her coğrafyada büyük kitleler tarafından kabul görmüş bir olgunun en önemli unsuru olarak taraftarlığı söyleyebilmekteyiz.

Sutton ve arkadaşlarının bağlılık seviyelerine göre taraftar sınıflandırması bu şekildedir.

- Düşük Kimlik (Sosyal taraftar): Sosyal taraftarlar, sporla ilişkilerini daha az bir duygusal bağla, daha az maddi harcama düşüncesiyle sınırlı tutmakta olup, spor müsabakası ile yoğun etkileşim kurmak yerine, sosyal etkileşim kurarak mutlu

olmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla spor müsabakası taraftara sunduğu eğlence düzeyinde taraftarın ilgisini çekmektedir ve bu ilginin geçici olup zamanla yok olabilme ihtimali bulunmaktadır.

- Orta Kimlik (Odaklanmış taraftar): Odaklanmış taraftarlar, ilgi duydukları spor branşı ya da takımla sosyal faktörler, oyuncu kişiliği, moda, takım performansı gibi değişkenler üzerinden bir ilişki kurmaktadır. Bu nedenle desteklediği takım başarılı oldukça takım ürünlerini tüketmeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla taraftar ile sporcu ya da takım arasındaki ilişki başarıya odaklı bir yatırım ve anlaşma şeklinde gelişmektedir. Takım başarılı oldukça taraftar ilgi gösterirken başarı düzeyi düşükçe taraftarın ilgisi soğumakta ve yine zamanla ortadan kalkmaktadır.

- Yüksek Kimlik (Sadık taraftar): Sadık taraftarlar, bir spor branşına ya da takımına, güçlü ve yüksek düzeyde sadakat ile, uzun süreli olarak bağlanmaktadır. Bu nedenle yüksek kimlik olarak nitelendirilebilecek sadık taraftarın takımına yüksek seviyede bir duygusal yatırım yapmış olduğunu söyleyebilmekteyiz. Takımın başarısından bağımsız olan bu yatırım taraftarın çok daha yüksek bir maddi destek toleransına sahip olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla sadık taraftarlar, takımının satışa sunduğu bileklik, forma bilet gibi ürünleri başarı ve fiyat düzeyiyle ilişkili olmaksızın satın alabilmektedir. Sadık taraftar kendi kimliğini takımlarına olan aidiyet duygusundan hareketle oluşturmaktadırlar (212).

Amerika’ da futbolun popülaritesinin Amerikan futbolu, basketbol, beyzbol gibi spor dallarından sonra geldiğini düşündüğümüzde bu sınıflandırma ile futbol taraftarlık sınıflandırması uygunluğunu eleştirebilmekteyiz.

Hunt ve arkadaşlarının bir diğer taraftar sınıflandırmasına göre:

- Geçici Taraftar: Geçici taraftarların ilgisi sporcular veya takımın belli zamanlardaki başarıları ve yüksek performansları ve bu performansları ile medyada ve gündemde o dönemde fazlaca yer alması ile sınırlıdır. Yüksek performans ve başarı ve medya ilgisi gerçekleşmediğinde bu taraftar grubunun ilgisi yok olmaktadır.

- Yerel Taraftar: Yerel taraftarların tuttuğu takımı, desteklediği sporcuyu belirleyen unsurun coğrafya olduğunu söyleyebilmekteyiz. Bu taraftarlar, doğduğu ya da yaşadığı bölgenin takımının kendisini ve şehrini temsil ettiğini düşünmektedir.

Takımı sayesinde taraftar kendi benlik duygusunu inşa etmektedir. Taraftarın yaşadığı yerden ayrılması halinde özdeşleşme ilişkisi zayıflayarak hatta yok olabilmektedir.

- Sadık Taraftar: Sadık taraftarlar, destekledikleri takımları veya sporcuları kimliklerinin bir parçası haline getirmektedir. Geçici taraftar ve yerel taraftarlara kıyasla taraftarlıklarını çok daha güçlü bir duygusal ve maddi bağlılıkla yaşamaktadırlar. Canlı ya da televizyonda yayınlanan bir müsabakayı tarafsız izlemeleri mümkün görülmemektedir. Takımlarına karşı olan sadakatleri takımın veya sporcuların başarısından veya mekan değişiminden tamamen bağımsızdır.

- Fanatik Taraftar: Fanatik taraftarlar, taraftarlığı kimliklerinin ayrıştırmaz bir parçası olarak özdeşleştirmektedirler. Bu taraftarlar, hayatlarında destekledikleri takımlara aile, din, iş, eğitim gibi kurumlarla neredeyse eşit öneme sahip bir alan açmaktadırlar ve taraftarlıklarını hemen her şekilde ispat etmektedirler. Takımlarına olan sadakatlerini gerek sahadaki oyunu izlerken tezahüratlar, marşlar ve şarkılar ile gerekse yüzlerini boyayarak, takımlarının logolarının dövmelelerini vücutlarına kazıtarak göstermektedirler.

- Sert (Kötü Fonksiyonlu Taraftar): Sert, kötü fonksiyonlu taraftarlar, holigan olarak anılan ve taraftarlık ile zarar verici davranışları birleştiren taraftar grubudur. Kötü fonksiyonlu taraftarlar için takımlarının galip gelmesi her şeyin önünde yer almaktadır ve mağlubiyet durumunda anti-sosyal davranışlar sergilemektedirler. Hunt'a göre Avrupa futbolunda ve coğrafyamızda sık sık görülen holiganizm bu kategori içerisinde değerlendirilmelidir (125).

Bugün seyirci ve seyircilerin davranışları, bunların kişilik özellikleri bir tartışma konusu haline almıştır. Özel izlenimlerden, bilimsel çalışmalara kadar dile getirilmekte olan bu konu etrafındaki fikirler, değişik olmakla beraber, genel eğilim şudur ki, son yıllarda tribünler birer problem alanı haline almış, seyircilerin ve taraftarların davranışlarında istenmedik yönde değişiklikler olmuştur. Futbol takımı taraftarlığının psikolojik ve sosyal nedenlerle ortaya çıktığı söylenebilir. Her toplumda bireylerin çeşitli gereksinimleri vardır. Bireyler bunları dürtü ve güdüleriyle davranışlara dönüştürürler ve bir ihtiyaçtan doğan doyuma ulaşırlar, işte takım taraftarlığının temelinde de bu yatmaktadır. Taraftarlar zaman zaman kendi

özel yaşamlarındaki beklentilerini ve umutlarını takımı veya kulübün başarıları ile doyurmaktadır (99).

2.4.3. Fanatik Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre fanatik; Bir kimseye veya bir şeye aşırı düşkünlük ve tutkuyla bağlı olan kimse, mutaassıp, bağınaz manalarına gelmektedir (230).

Fanatiği kelime anlamı itibariyle, akıl dışı derecede arzulu, delice hevesli ve heyecanlı olan kimse olarak tanımlayabilmekteyiz. Fanatizm sözcüğünün kökü Latince tapınak ya da kutsal yer anlamına gelen “fonumdur”. Fanatik ise kendini tam anlamıyla aşırı bir çılgınlıkla tapınağa adanmış kişileri nitelemek için kullanılan bir sıfattır. Fanatizm, insanı bir din, düşünce, parti uğrunda aşırılıklara sürükleyen kör tutku olarak nitelendirilmektedir (257).

Fanatiklik, gönüllü katılım içinde gerçekleştirilen bir kent ritüelidir. Bölgesel, dini ve etnik gruplar, mezunu ve öğrencisi olunan okul, özel günler, kabul günleri gibi aitik duygusunun ön plana çıktığı toplulukların ve süreçlerin, kent kökenli merkezlerde, en yoğun yaşandığı ortamlardan biri, futbol maçları ve bileşenleridir (81).

Fanatik, tutmuş olduğu takıma her ne olursa olsun bağlanan ve takımının kazanması için her yolu meşru gören kişidir. Kendini takım üzerinden tanımlama, sahiplenme duygularını yoğun olarak taşımakla birlikte daha da ileriye gidip, bu kimliği sürekli olarak toplumsal alanda yansıtan ve bu özellikleri ile aile, sevgili, arkadaş grubu tarafından kabul görmüş taraftar tipidir. Örnekle açıklamak gerekirse adanmış taraftar gibi sürekli maça gitmektedir ama maçlara giderken yüzünü boyamakta, özel ritüelleri bulunmakta ve bu ritüeller yakın çevresi tarafından normal olarak kabul görmektedir (152,173).

Fanatiklerin spor sahalarında sergileyebilecekleri belli başlı davranışlar;

- Kazanmak için her yolu meşru görürler,
- Kalpleri, yalnız kulübünün rengi ve ismi için çarpar,
- Onlar, oyuna bakmazlar; galibiyete, neticeye bakarlar,
- Tuttukları takım öne geçince avazı çıkana kadar bağırmaya, içinde zapt etmeye çalıştığı heyecanı ses halinde dışarıya taşırmaya başlarlar.

- Takımları mağlup duruma düştüğü zaman yukarıdaki ruh halinin tam tersi bir hal alırlar. Önce, acaba diye bir tereddüt, inanmak istememiş, sonra hakikat önünde boyun eğiş, sınırların adeta yükselmesi ve sağa sola sataşmaya başlarlar (3).

2.5. SALDIRGANLIK

Başkalarına fiziksel veya psikolojik zarar verme niyeti taşıyan tüm davranışlar olarak tanımlanan saldırganlık, ister ikili ilişkilerde görüldüğü gibi kişilerin birbirlerine aşağılayıcı sözler söylemesiyle; isterse de milyonlarca kişinin katledildiği savaşlarda görüldüğü sekliyle ortaya çıkmış olsun, dünya tarihi kadar eski bir olgudur (229).

Saldırganlığın, insan yaşamının her yanına nüfuz etmiş ve kaçınılmaz bir parçası olduğu kabul edilmekle birlikte, ivedi olarak çözülmesi gereken sorun; insanların başkalarına saldırma nedenlerini saptamak ve saldırganlığın kurbanlar, saldırgan ve toplum üzerindeki zararlı etkilerini azaltma yollarını bulmaktır. Saldırganlığa ilişkin birçok tanımlama ve tanımlama konusunda çok az uzlaşma bulunmaktadır. Kimileri saldırganlığı itme, vurma gibi fiziksel özellikler ile açıklarken, kimileri tehditkar konuşma, sözlü aşağılama gibi özellikleri de bu kavrama eklemektedirler. Bazıları kendi türüne zarar vermeyi saldırganlık olarak tanımlarken, bazıları canlı ya da cansız varlıklara zarar verme niyetiyle yapılan davranışları bu kapsamda değerlendirmektedir (122).

Saldırganlık; kişiliğin oluşması için zorunlu, canlının sosyal ve coğrafi ortamda yerini alabilmesini sağlayan bir istidattır. Saldırı ise, saldırganlığın aktif hale gelişidir. Her canlı varlığını korumak mecburiyeti nedeniyle çevresini saran dünyaya karşı belirli bir ölçüde saldırıda bulunmak zorundadır (3).

Saldırganlık, öfkenin, kızgınlığın dışa vurum şekillerinden olan saldırganlıkla ilgili ortak tek bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Saldırganlık, bireyin kendisine veya başkalarına yönelik ortaya koyduğu rahatsızlık verici davranışlar şeklinde tanımlanabileceği gibi, bireyin kendini tehlikelerden korumak için ortaya koyduğu alternatif bir davranış biçimi olarak da tanımlanabilir (232).

Saldırganlık, genellikle doğuştan var olduğu kabul edilen bir dürtüdür. Bunun dışında çevrenin olumsuz tutum veya gereksiz engellenmeler, çocuğa yöneltilen saldırganlıkları, çocukta saldırganlığın oluşmasına veya saldırganlık

dürtüsünün beslenerek güçlenmesine neden olabilir. Bazen de bu dürtü çocuğun kendi kendisini yaralaması, öfke nöbetleri, saç koparma gibi uyum bozuklukları ortaya çıkar. Dışa dönül saldırganlıkla yemekleri dökme, bebekleri dövme, oyuncakları kırma, tepinme ve ısırma gibi belirtiler sık görülür. Saldırganlık cinsel dürtü gibi insanda var olan bir dürtüdür ve insanın yaşaması için gereklidir (111).

Saldırganlık, canlı ya da cansız bir objeye zarar verme ile sonuçlanan biyolojik olduğu kadar toplumsal temelleri de bulunan birbiri ardına tekrarlanan davranışlar olarak da tanımlanabilmektedir (50).

Saldırganlık, başka bir bireye kasten zarar verme niyetiyle yapılan, failin hedefe zarar vereceğine inandığı ve hedefin kaçınmaya çalıştığı eylem saldırganlıktır (13).

Saldırganlığın tanımını yapmak için göz önünde bulundurulacak etmenler saldırganlığın kendisi veya saldırganlıkta bulunan bireyin niyetidir. Saldırganlığın kendisi göz önünde bulundurulduğunda başka bireylere zarar vermek olarak tanımlanmaktadır. Saldırgan bireyin niyeti göz önünde bulundurulduğunda ise hedefe zarar verme niyetiyle girişilen bir davranış olarak tanımlanır (87).

Saldırganlık; öfke, düşmanlık, rekabet, engellenme, korku gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındakine zarar vermeyi, onu durdurmayı ona engel olmayı ya da kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel veya sembolik her türlü davranıştır. Sağlıklı bir yoldan kendini ortaya koyma biçiminde ve öz koruyucu olabileceği gibi, yıkıcı davranışlarda olduğu gibi olumsuz da olabilir. Saldırganlığın hedefi diğer insanlar olabileceği gibi, genelleşerek kurumlar, fiziksel çevre ya da depresyonda olduğu gibi kişinin kendisi de olabilir (49).

Saldırganlık yine öfke, korku gibi duygular, engellenme, düşmanca davranışlar gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındaki kişiye zarar vermeyi, ona engel olmayı veya kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel her türlü davranış olarak da tanımlanmaktadır (144).

Saldırganlık, kişinin bir gereksinime bağlı olarak, çevreye zarar verme, eşyaları kırma, dökme, küfür etme, insanlara vurma, ısırma, itme, tekmeleme, bağırıp çağırma, öfke nöbetleri, yerinde duramama, elini kolunu ısırma, saçını yolma, aşırı heyecanlanma biçiminde ortaya çıkması ya da kişinin saldırganlığını içine atarak

olumlu ya da olumsuz sergileme gibi davranışları ve tehditleri olarak tanımlanmaktadır (171).

Bir başka tanımda saldırganlık hakim olmak, yenmek amacı ile güçlü, şiddetli, etkili bir hareket ve eylem; bir işi bozmaya, engellemeye yönelik düşmanca, yaralayıcı, yıkıcı, hırpalayıcı amaç taşıyan her türlü davranıştır. Bununla birlikte literatüre bakıldığında şiddet, zorbalık, öfke, saldırganlık kavramlarının bir arada ya da birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir (169).

Berkowitz (41) ise saldırganlığı; başka birine fiziksel ya da psikolojik zarar verme amacıyla yapılan sözel veya fiziksel bir davranış olarak tanımlamıştır.

2.5.1. Saldırganlık Türleri

Saldırgan davranışlar üç kısımda ele alınabilmektedir. İlk kısımdaki saldırgan davranışlar, diğer insanlarla ilişkiyi kesme, söylenti ve dedikodu yayma, kötü sözler söyleme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kişinin niyeti düşmanlık duygularını ifade etmektir. Öfkeli bakışlar sessiz kalma, konuşurken sözlerini kesme, sözlü, cinsel taciz gibi davranışlar birinci kısım saldırganlığa örnek gösterilebilir. İkinci kısımda, birilerinin amaçlarına ulaşmasını engelleme şeklinde ortaya çıkan davranışların çoğu pasif ve karşıdaki kişiyi engelleme niteliklidir. Üçüncü kısımda doğrudan saldırgan davranışlar yer almaktadır. Bu tip, düşmanlık duygularını ifade etme ve engellemeden farklı olarak şiddet içerikli davranışları içerir. Bıçaklı, silahlı saldırı, vurma, ısırma, itme, çekme, düşürme şeklindeki fiiller üçüncü kısım saldırganlığa örnek gösterilebilir (177).

Gelişimsel psikopatoloji alanında kabul gören ve araştırma konusu olan diğer bir sınıflandırmada ise saldırganlık reaktif, proaktif ve ilişkisel olmak üzere üç grupta incelenir. Reaktif saldırganlık algılanan bir tehdide veya kışkırtılmaya karşı verilen tepkidir; duygusal yüklü, pek kontrol edilemeyen, dürtüsel bir yapısı vardır. Proaktif saldırganlık ise, duygusallıktan uzak, büyük ölçüde kontrollü ve önceden tasarlanmış, bir ödül beklentisi olan davranıştır. İlişkisel saldırganlık ise, sosyal ilişkilerin manipülasyonu ya da dedikodu vs. üzerinden yıkıcı eylemlerde bulunma tarzıdır (249).

Rollo May, saldırganlığı yapıcı ve yıkıcı saldırganlık diye ikiye ayırmıştır. Yıkıcı saldırganlık ise düşman olarak algılanan herhangi bir kişi ya da nesneye zarar

verme eğilimidir. Yapıcı saldırganlık ise ‘Ben varım, varlığımın farkındayım ve düşüncelerim şudur’ tutumunun yansımasıdır. Saldırganlığın yapıcı boyutuna atılmalık denir (25).

Berkowitz (42), saldırganlığın biçimi üzerine yoğunlaşan bir sınıflandırma yapmıştır; fiziksel, sözel, postural (sözel olmayan) saldırganlık. Buna göre, fiziksel saldırganlık mücadeleler arasında bedensel veya alet yoluyla, sözel saldırganlık ise dil aracılığı ile yaratılır (dedikodu yapmak, alay etmek, söylenti yaymak, taklidini yapmak gibi). Postural saldırganlık ise sözel olmayan bazı ifade biçimleri ve beden duruşu aracılığı ile gerçekleştirilir (jestler, saçını havaya savurma, gözlerini devirme, görmezden gelme, sosyal dışlama gibi).

Eğitim kurumlarında şiddet ve saldırganlık, bu kurumlardaki eğitim çabalarını olumsuz yönde etkilerken, saldırganlık içeren davranışlarda fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanca saldırganlık ve dolaylı saldırganlık gibi çeşitli alt boyutları da beraberinde ortaya çıkarmaktadır. Saldırganlık, en kısıtlı anlamıyla hedef aldığı nesneye doğrudan zarar vermeyi kapsayan “fiziksel saldırganlık” olarak ele alınmaktadır. Sözel saldırganlık lakap takma, küfür etme, küçük düşürme şeklinde öfkenin sözel olarak dışavurumlarını içermektedir. Düşmanca saldırganlık ise saldırganlığın daha ziyade tutumsal boyutunun karşılığı olarak kavramsallaştırılmaktadır (233). Dolaylı saldırganlık ise bireyin karşısındaki kişiyle doğrudan yüzleşmekten kaçındığı durumlarda zarar verenin kim olduğunun belli olmadığı dolambaçlı yolların kullanıldığı saldırganlıktır (195).

Fromm (96), saldırganlığı savunucu ve yıkıcı saldırganlık olmak üzere iki kategoride ele almıştır. Biyolojik olarak uyarlanabilir savunucu saldırganlık, yaşamsal çıkarlara yönelik tehditlere verilen bir karşılıktır; kalımsal olarak programlanmıştır; bütün insanlarda ve hayvanlarda ortak olarak görülür, kendiliğinden ya da kendini arttırıcı değil, tepkisel ve savunucudur; ya yok ederek ya da kaynağını kurutarak tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlar. Biyolojik olarak uyarlanmayan yıkıcı saldırganlık, tehdide karşı bir savunma değildir; kalımsal olarak programlanmamıştır; yalnızca insana özgüdür; toplumsal bakımdan yıkıcı olduğu için biyolojik yönden zarar vericidir; başlıca dışa vurumlar-öldürme ve zalimlik-başka herhangi bir amaca ihtiyaç duymaksızın haz vericidir; yalnızca

saldırıya uğrayan kişiye değil saldırana da zarar verir. Yıkıcı saldırganlık bir içgüdü olmamakla birlikte kökeni insani var oluşun somut koşullarında bulunan bir insan gizli gücüdür.

Saldırganlık konusunda benzer kavramlar için değişik yazarlar tarafından değişik terimler kullanıldığını iddia eden Ramirez (191), temel özellikleri göz önüne alarak iki ana yönelim olduğunu belirtir:

- Sosyal-bilişsel: Hedef yönelimli, olumlu saldırganlık türünde belirli bir amaca ulaşma hedefi vardır. Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi (32) ve sosyal bilişsel teori ile desteklenen bu yaklaşım yararlı saldırganlık olarak da adlandırılabilir. Bu tarz bir saldırganlık, kontrollü, hedefe ulaşmak için planlı, yıkıcı saldırganlıktan daha uzun bir zaman dilimine yayılmış ve zihinsel temelli bir türdür.

- Duygusal: Düşmanca, dürtüsel, reaktif, yönelim, olumsuz saldırganlık türüdür. Bu yaklaşım yeni-çağrışımıcılık modelini temel alır ve duygusal/motivasyonel özellikler üzerine odaklanır. Tanımı gereği dürtüsel, kontrol edilemez ve planlanmamış bir türdür.

Futbol seyircisinin saldırganlığı, psikolojik açıdan üç grupta ele alınabilir.

- Bireysel Saldırganlık; her bir seyircinin tek başına göstermiş olduğu saldırgan davranışlardır.

- Kitlesele Saldırganlık; birden fazla seyircinin bir araya gelerek sergiledikleri saldırgan davranışlardır. Kitlesele saldırganlığa yol açan ve onun icra edilmesinde etkili olan şartlar ve süreçler bireysel şekilde gösterilenden çok farklıdır. Bu iki saldırganlık türünde zarar nispeten azdır.

- Tamamen Şiddet İçeren Saldırganlık; karşısındaki kişi ve eşyaları tahrip etmeyi amaçlayan bir saldırganlık vardır. Buna da Holiganizm adı verilir (2).

2.5.2. Saldırganlık İle İlgili Kuramlar

Saldırganlık, psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, siyaset bilimi gibi birçok bilim dalının araştırma şemsiyesinin altına girmiştir. Birçok bilim dalı saldırganlık konusunu ele almıştır. Örneğin spor bilimleri, sporun içerisinde çoğu kez gözlemlenen saldırganlık konusuna önem vermiştir. Yine özellikle psikologlar, geçmişten günümüze insanlardaki saldırganlık eğilimlerinin sebeplerini bulmaya

çalışmışlardır. Aynı kuramlara bakılarak saldırganlık ve nedenleri incelendiğinde farklı görüşlere rastlanmaktadır.

Saldırgan davranışların analizi, birçok sosyal ve biyolojik araştırmaların ilgi odağı olmuştur. Psikoloji, psikanaliz ekolünün ölüm-saldırganlık içgüdüsünden engelleme-saldırganlık teorilerine kadar onların fenomenolojilerini açıklamak için birçok teori geliştirmeye gayret etmiştir (143).

Bazı kişilik kuramcılarına göre saldırganlıkla kişilik arasında doğrudan bağıntı vardır. Toplumsal öğrenmecilere göre ise, saldırganlık da öteki davranışlar gibi, pekiştirme ve model olma biçimindeki öğrenme süreçleriyle kazanılmaktadır. Buna göre, sonradan öğrenilen bu toplumsal davranış, koşullar sağlandığında azaltılabilir ve ortadan kaldırılabilir (29).

Saldırganlığa kuramsal yaklaşımlar biyolojik ve sosyal olmak üzere iki ana gruba ayrılabilir (122).

Biyolojik açıklamalara göre saldırganlık doğuştan bir davranış eğilimidir. Saldırganlık bir içgüdüdür, genetik olarak önceden belirlenmiş tepkiler bütünüdür. Başlıca üç temel görüş insan saldırganlığını ele alışlarında biyolojik özelliklerin çoğunu paylaşır. İlk başlarda psikodinamik görüş, daha sonra etologların yaklaşımı ve yeni bir görüş olarak da evrimsel sosyal psikolojinin görüşü önem kazanmaktadır. Sosyal ve biyo-sosyal açıklamalara göre ise sosyal ortam içinde saldırgan davranışla ilintili görünen öğrenme süreçleri ve etmenler yerine, saldırganlığı içgüdü açısından açıklayan kuramlar bulunmaktadır. Ancak saldırganlığın zorunlu olarak doğuştan ve içgüdüsel olduğunu kabul etmese de, onu ya doğuştan ya da öğrenilmiş olabilecek, sosyal olay ve koşulların su yüzüne çıkardığı genel bir dürtü olarak görenler de vardır (122).

2.5.2.1. İçgüdü Kuramı

Saldırganlığı açıklamaya ilişkin ilk çabalar içgüdü kuramlarıdır. İçgüdü kuramlarına göre saldırganlık doğuştan gelen, insanın doğasında yer alan açlık, susuzluk gibi bir dürtüdür. Diğer bir deyişle içgüdü kuramcılarına göre insan biyolojik olarak saldırganca davranmak üzere programlanmıştır. Saldırganlığı içgüdü ile açıklamaya çalışan kuramlar bu varsayımlarını saldırganlığın tüm türlerde ortak olarak gözlenen bir davranış olmasına dayandırmışlardır. İçgüdü kuramlarının

saldırganlığın kültürel ve bireysel değişimini açıklayamaması ve deneysel bulgularla desteklenmemesi güncelliğini yitirmesine yol açmıştır (34).

İnsanın iki temel dürtüsü olan cinsellik ve saldırganlıktan bahseden Freud; saldırganlığı insanın hayatta kalma (self-preservation) güdüsü olarak ele almıştır. Bu bağlamda saldırganlık yaşam, yaratıcılık, cinsellik için temel kaynak olarak görülmüş, ilerleyen dönemde ise ölüm içgüdüleri ile ilişkilendirilmiştir (117).

Bu teoriye göre insanın saldırgan davranışları içgüdülerine dayanmaktadır. Sigmund Freud'un çalışmalarına dayanan bir teoridir. "Freud'un Teorisine göre tüm insanlar bir ölüm içgüdüüne sahiptir, bazen "ölüm iradesi" olarak da adlandırılır. Bu ölüm içgüdüleri insan ruhundaki yıkıcı enerji formudur. Bu enerjinin açığa çıkması kasıtlı olarak serbest bırakılmazsa, kişinin kendisine karşı (intihar) ya da başkalarına karşı (cinayet) gayri ihtiyari bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bu potansiyel yıkıcı enerjiyi kontrol etmek için tek yol; şiddet içeren aktiviteler yoluyla serbest bırakmaktır. Buna "Katarsis" denir. Bu, buharı yavaşça serbest bırakılan ve bu sayede patlaması önlenen düdüklü tencere mekanizmasına benzemektedir. Bu teorinin savı, çeşitli aktif olarak yapılan sporların veya seyir sporlarının, seyircilere ve sporculara saldırganlıklarının güvenli bir şekilde boşaltılabileceği; doğuştan gelen saldırganlık enerjisinin, bir "Katarsis" rolü üstlenen sporlar ya da temas sporları yoluyla tolere edileceğidir (54).

Freud, saldırganlığı temel bir içgüdü olarak değerlendirmiştir. Ölüm içgüdülerinin enerjisi, boşaltılıncaya kadar ya açık saldırganlık şeklinde dışa yönelik olarak ya da kendini yok etme şeklinde hareketlere dönüşerek içe yönelik olarak organizma içinde birikir. Saldırganlık ortadan kalkmaz ama çeşitli şekillerde ifade edilerek boşalım sağlanır ve şiddeti azaltılabilir (19).

Sonuç olarak Freud, insanda biriken bir saldırganlık enerjisinin bulunduğunu ve bu enerjinin yıkıcı bir nitelik taşıdığını bu enerjinin kontrolünün zor olduğunu bireylerin sürekli olarak bu saldırganlık enerjisini ürettiği sonucuna varmıştır (148).

Lorenz' e göre saldırganlık doğuştan gelmektedir. Lorenz' in Freud'dan ayrıldığı nokta, saldırganlığın türlere hizmet eden bir fonksiyonunun bulunmasıdır. Lorenz' e göre saldırganlık, hayatta kalmayı ve türlerin korunma şartını artırır.

Saldırganlık sayesinde, türün en sağlıklı ve en güçlü liderleri seçilir, gelecek kuşaklara çok daha fazla kaynak bırakılır, türün yaşadığı sosyal üniteye hiyerarşi belirlenir, en iyiler basamağın en üstünde yer alır. Ayrıca Lorenz, saldırganlığı, kabul edilebilir ve kabul edilemez olarak iki şekilde değerlendirmiştir. Savaş insanın saldırganlığını göstermek için kabul edilemez bir eylemken spor, kabul edilebilir bir eylemdir (225).

Saldırganlığın türlerin hayatta kalması için gerekli olduğu savını ortaya koyan etologlar ve Freud'un içgüdü kuramını genişleten Marsh'a (161) göre, spor olaylarının taraftarlar arasındaki ayinsel çatışmalar için fırsatlar sunar. İngiltere'deki genç futbol taraftarlarını gözlemledikten sonra, bu çatışmaların nispeten zararsız; saldırgan enerjinin sembolik gösterileridir. Bu olaylar yüksek oranda yapılandırılmış ve tahmin edilebilir olup; taraftarların yaşamın diğer alanlarında uyguladığı şiddeti bir ölçüde kontrol etmeye hizmet eder. Futbolla bağlantılı saldırganlık davranışlarının baskılanması durumunda, sporla ilgili olmayan şiddet suçlarını ve kavgaları arttıracaklarını ileri sürmektedir.

2.5.2.2. Biyolojik Kuram

Saldırganlıkla ilgili yapılan biyolojik ve genetik çalışmalar genellikle değişik yaklaşımlar içermektedir. Biyolojik yaklaşımlar, psikolojik fonksiyonlardan daha çok insanın biyolojik yapısıyla ilgili olarak varsayımlar ileri sürmektedir (96).

Saldırganlığın içgüdüsel ve evrimsel süreçlerle açıklanmasına karşı çıkan biyolojik kurama göre ise saldırganlık biyolojik ve kalıtsal etmenlerle ilişkili olarak ele alınmalıdır. Diğer bir deyişle evrimsel teori saldırganlığı, türün devamlılığını sağlaması nedeniyle seçilmiş bir davranış olarak ele alırken biyolojik kuram, saldırganlıkla ilişkili bireysel farklılıkları kalıtıma ve biyokimyasal değişikliklere bağlamaktadır. Bu kurama göre saldırganlığı etkileyen biyolojik faktörler; genler, sinir sistemi ve biyokimyasal etmenlerdir. Tek ve çift yumurta ikizleriyle yapılan araştırmalar saldırganlığın kalıtımla ilişkisini ortaya koymuştur. Aynı genetik kodları paylaşan tek yumurta ikizlerinin, yüzde elli benzer genetik kodları paylaşan çift yumurta ikizlerine oranla saldırganlık eğilimlerinin birbiriyle daha çok benzeştiği bulunmuştur. Bununla birlikte tek yumurta ikizlerinin ebeveynlerinin, çift yumurta ikizlerinininkiyle karşılaştırıldığında çocuklarına daha benzer davranışları bu

farklılığın kalıtsal mı yoksa çevresel etmenlerden mi kaynaklandığını belirlemeyi güçleştirmektedir. Yine hayvanlarla yapılan araştırmalar da stres ve bakım gibi çevresel faktörlerin belli genlerin aktif olup olmaması üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar genetiğın saldırganlık davranışı üzerinde etkili olduğunu ancak bu etkinin derecesinin ne olduğunu belirlemenin güçlüğünü göstermektedir (91).

Biyolojik kuram, tüm davranışlarımızın bir diğerkökeninin beyin ve dolayısıyla merkezi sinir sistemi olduğu bilgisinden yola çıkarak, saldırganlığın kaynağını ve oluşumunu beyindeki bazı yapılar ya da bazı maddelerle açıklamaya çalışmaktadır. Bu alandaki çalışmalar bir nörotransmitter olan serotoninde, bir hormon olan androjende, erkeklerde olan Y kromozomunda, hipotalamus, mesansafalon, amigdala gibi beyin yapılarında ve genetik etkenlerde yoğunlaşmıştır (71).

Biyolojik kuram insan ve öteki türlerin davranışlarını beyin ve sinir sisteminin içinde oluşan elektriksel ve kimyasal olaylarla ilişkilendirme çabasındadır. Bu kurama göre saldırgan davranışlar organizmanın farklı bölgelerindeki niteliklere göre belirlenir. Özellikle beynin saldırgan davranışların sergilenmesinde belirleyici olduğu düşüncesini savunur. Saldırganlık konusundan sorumlu beyin sahalarının incelenmesinde canlılarda hipotalamusun saldırganlığın hem kontrolünde, hem de aktivasyonunda önemli bir saha olduğu gösterilmiştir. Bazı kuramcılar, saldırgan davranışla beyin hasarı arasında ilişki bulmuşlardır. Beynin ön bölgesindeki hasarın saldırganlık ve sosyal uyumsuzluk gibi bir takım psikiyatrik bozukluklara gelişim hazırladığını gözlemişlerdir (185).

Biyolojik araştırmaların vurguladığı bir diğerkonak ise saldırganlığın kandaki bazı kimyasallarla ilişkili olduğu ve bunlardaki değışimin saldırganlığa yol açtığıdır. Örneğın saldırganca dürtüleri kontrol etme yeteneğıyle ilişkili serotoninin seviyesinin azalmasının intihar ve aşırı saldırganlıkla ilişkili olduğu bildirilmektedir. Yine yüksek düzeyde saldırganca davranışlar gösteren kızlarda ve erkeklerde, erkeklik hormonu olarak bilinen testosteronun normalden daha yüksek seviyede bulunduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte bu araştırmalar testosteron hormonunun seviyesi ile saldırganlık arasında kurulabilecek nedensel bir ilişkiyi

desteklememektedir. Diğer bir deyişle testosteron hormonunun seviyesinin yükselmesinin mi saldırganlığa yol açtığı yoksa saldırganlığın mı testosteron hormonunun seviyesinin yükselmesine neden olduğu belli değildir. Kandaki kimyasal değişimi tetikleyen bir başka etmen alkoldür. Alkol ile saldırganlık arasındaki araştırmalar alkolün saldırganlık açısından doğrudan bir uyarıcı olmaktan ziyade bireylerin kendilerini kontrol etmelerine yarayan mekanizmaları etkisiz hale getirerek (disinhibisyon etkisi) saldırganlığa yol açtığını göstermektedir (86).

2.5.2.3. Engellenme-Saldırganlık Kuramı

1930' lu yıllarda ortaya atılan engellenme saldırganlık modelinde saldırganlık bir dürtü olarak görülmüştür. Dürtü organizmanın yaşamsal bir ihtiyacı tatmin edilmediğinde ortaya çıktığından, yoksunluğu sona erdirici bir güç olarak hizmet eder (138).

Miller' e göre her engellenme, mutlak saldırganlıkla sonuçlanmayabilir. Kişinin engellenmeye göstereceği tepki, kişilik yapısıyla, geçmiş deneyimleriyle, olaya yüklediği anlam ve beklentileriyle yakından ilişkilidir. Engellenmenin sıklığı ve derecesi de verilecek tepkiyi etkileyecektir.

Saldırgan davranış, engellenme duygusuyla birlikte ortaya çıkan tipik bir davranıştır. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme duygusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkmasına yardımcı olurken, bazılarıysa durumu daha da kötüleştirir (59).

Engellenme-saldırganlık kuramında, amaca yönelik bir davranışın engellenmesinin saldırganlık dürtüsüne yol açacağı, bunun da yöneldiği kişiye zarar verici bir davranışı başlatacağı varsayılmıştır. Saldırı, yönelttiği kişiyi incitmeyi amaçlayan bir davranış olarak tanımlanmıştır. Kısaca, kişinin istediği bir şeyi yapmasının engellenmesi, saldırganlığa yol açar. Bu engellenme, kişinin çevresinden gelebileceği gibi, kendi içindeki çelişik istek ve eğilimler sonucu da oluşabilir (74).

Engellenme-saldırganlık kuramına göre saldırganlık dürtüsünden kaynaklanan gerilim engellenmeye yol açan kaynağa yönlendirilerek azaltılmaya çalışılmaktadır. Engellenme kaynağı ile baş edilemediği durumlarda ise saldırganlık dürtüsü engellenme kaynağından farklı bir kaynağa yönlendirilmekte ve saldırganlığın yol açtığı gerilim azaltılmış olmaktadır. Bu duruma örnek olarak

Güney Afrika'da pamuk fiyatlarının düştüğü zamanlarda beyazların siyahlara saldırılarının arttığı gözlenmesi verilmektedir. Bu örnekte beyazların ekonomik sıkıntıdan kaynaklanan engellenmişliklerini siyahlara saldırarak gidermeye çalıştıkları görülmektedir (94).

Belirli bir amaca yönelen bireyin amacının engellenmesi onda bir engelleme oluşturur ve bu durum saldırganca davranışlara neden olmaktadır. İşine veya buluşmasına geç kalan bir insanın trafik sıkışıklığına kızgınlığı ve saldırganca davranışlar göstermesi engelleme duygusunun saldırganlığa dönüşmesinin örneğidir. Bu önermenin iki önemli özelliği vardır. Birincisi; saldırganlığın olağan nedeninin engellenme olmasıdır. İkincisi ise saldırganlığın temel bir dürtünün doğuştan gelen tepkiler (açlık, cinsellik ve bu özellikleri taşıyan diğer temel dürtüler) gibi hedefe ulaşana kadar süren bir enerji biçimi özelliklerini taşımasıdır (21).

Sonuç olarak, engellenme kuramı, engelleme sonucunda mutlaka bir saldırgan davranış görüleceğini, ancak bunun engellenmenin şiddeti, süresi ve sıklığı ile ilişkili olarak ayrıca gösterilen tepkinin bireyi yeni engelleme durumları ile karşı karşıya getirip getirmeyeceği ile ilişkili olduğu ve saldırgan davranışın hemen ve direkt olarak engellenme kaynağına yöneltilmeyebileceğini vurgulamaktadır (110).

2.5.2.4. Öğrenme Kuramları

2.5.2.4.1. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramcıları, saldırganlığın nedenlerini içgüdü ya da dürtülerde aramak yerine, gözlemlerini çevrede saldırgan tepkilere yol açan uyarıcılar üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Sosyal öğrenme kuramında insan davranışları sürekli olarak çevre koşullarıyla etkileşim içindedir. Davranışlar çevreyi etkileyip değiştirdiği gibi çevre de davranışları etkisi altına alıp, değiştirir (32).

Bu kurama göre saldırgan davranışları öğrenmede bir diğer temel mekanizma da taklit ve model almadır. Sosyal öğrenme kuramına göre bir modelin yaptıklarını ve bunlardan kaynaklanan sonuçları gözlemleyen kişi saldırganlığı öğrenebilmektedir.

Kanadalı psikolog Albert Bandura'nın görüşlerini temel alan sosyal öğrenme kuramına göre çocuklar belli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini, başka insanların davranışlarını gözlemleyerek öğrenirler. Bandura'ya göre insan gelişimi

doğuştan gelen özelliklerin, kişinin davranışlarının ve çevrenin etkisinin karmaşık etkileşimleri sonucu gerçekleşir. Saldırgan davranışların pekişmesinde en önemli etken de çevredeki modellerin davranışlarının gözlemlenmesidir. Çocuklar, anne babalarının, sorunları çözerken başvurdukları saldırgan davranışları öğrenerek bunları benimserler. Örneğin, babasının sık sık annesine şiddet uyguladığına tanık olan bir çocuğun ileride eşine ya da çocuğuna zarar veren bir yetişkin olma olasılığı yüksektir (129).

Ayrıca Bandura'ya göre saldırgan davrandıkları için sık cezalandırılan çocuklar, normalden daha saldırgan olmaktadır. Bunu nedeni sık sık cezalandırmanın öfkeye yol açması veya saldırgan çocukların ebeveynlerini kendilerine model almalarıdır (92).

Sosyal öğrenme kuramına göre çocuk davranış kurallarını çevresindeki insanlardan öğrenmekte ve saldırganlığı içselleştirmektedir. Saldırgan bir davranış biçimi çocuklukta bir kez oluştuğundan sonra kalıcı hale gelmektedir. Sosyal öğrenme kuramı, öfke yönetimi gibi davranış değiştirme kuramlarının temelini oluşturmaktadır. Sosyal öğrenme kuramını destekleyen bir başka durum da toplum içindeki şiddeti bir yaşam tarzı olarak meşrulaştırmış küçük gruplar ya da azınlık alt kültürlerinin oluşudur. Bu tür küçük grup ya da alt kültürlerde, grubun inanç, değer ve kuralları, saldırganlığa onay verildiğini, aksi davranışların cezalandırıldığını göstermektedir. Saldırganlık karşıtı bir yaşam tarzını uygulayan topluluklar da bulunmaktadır. ABD'deki Hutterci ve Amish toplulukları, Orta Afrika'daki Pigmeler'in yaşam tarzı Bandura'nın şiddetin içgüdüsel olmadığı iddiasını destekler niteliktedir. Ancak bu topluluklar çok az sayıda ve yalıtılmış durumdadırlar (109).

2.5.2.4.2. Davranışçı Kuram

Davranışçı ve öğrenmecî kuramlara göre saldırganlığın en yalın hali başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranıştır. Buna göre insan saldırganlığı, sosyal, çevresel ve durumsal faktörler arasındaki karmaşık etkileşimin bir sonucu olarak sosyal davranışların öğrenilmesi ile meydana gelir. İnsan davranış özelliklerinin nedeni onların öğrenme tarihçelerinde yatar. Örneğin bir insan saldırgan davranıyor ise bunun nedenini onun geçmiş yaşantılarında aramak gerekir. Bütün insan davranışları gibi kişilik de bir davranış örüntüsüdür. Öğrenme

yaklaşımına göre bir kimse belirli bir sosyal durumda birbirinden farklı davranışlar gösterebilir. Sakin, hoş bir kimse, bir süre sonra hareketli ve saldırgan bir kimse haline gelebileceği gibi, bağımlı veya bağımsız bir kimse görünümünü de bürünebilir. Bu değişik davranışları aynı kimsede görmek mümkündür. Kişinin hangi davranışı göstereceği, o bireyin içinde bulunduğu sosyal durumu nasıl algıladığına bağlıdır (18).

Davranışçılar, saldırganlığı edimsel koşullanma, ceza, model alma, taklit ve genel uyarılmışlık gibi öğrenme kavramları ile açıklamaya çalışmışlardır. Saldırgan davranışların ödüllendirilmesi ve onaylanması davranışların sürdürülme olasılığını arttırmaktadır. Ceza uygulaması ise davranış üzerinde paradoks yaratmaktadır. Ceza bir yöntem olarak saldırganlığı önlemede verilebilirken aynı zamanda bir yönü ile saldırganlığa neden olabilir. Model olma ve taklit edilme gözlenen bir davranışın oluşmasına neden olabilmektedir. Ayrıca genel uyarılmışlık hali kaynağına bakılmaksızın saldırganlığı arttırmaktadır. Günümüz toplumunda gözlenen saldırgan davranışların büyük bir kısmı günlük yaşamın getirdiği streslerin yarattığı genel uyarılmışlık haliyle saldırganlığa neden olan uyarıların karışımından meydana geliyor olabilir (132).

2.6. ŞİDDET KAVRAMI

Dünyada her yıl milyonlarca kişinin şiddet sonucu hayatını kaybettiği gerçeği şiddet kavramını, insanlık açısından öncelikli ele alınması gereken konulardan yapmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun insanların birbirlerine farklı yollardan kaba kuvvet, zorbalık uygulaması hiçbir mantıkla, hiçbir felsefeyle kabul edilemez görülmektedir. Şiddetin günümüze kadar literatüre geçmiş açıklamalarına baktığımızda birbirine yakın tanımlamalar görmekteyiz.

Türkçede şiddet; Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma (231), İngilizcede ise; tecavüz, zorbalık, bozma, cebre müracaat etme, zora başvurma anlamındaki “violence” kelimesi şiddet karşılığı olarak kullanılmaktadır. Türkçe’ ye Arapçadan geçmiş olan şiddet (violence) kelimesi, hafiflik ve yumuşaklığın zıddı olarak, katlanılması güç şey, sertlik ve katılık anlamındadır. Arap dilinde şiddetin karşılığı olarak kullanılan kelime “unuf” kelimesidir. Unuf yumuşaklığın zıddıdır (21).

Şiddet, duygusal, sözel, fiziksel, cinsel, siyasal ve daha birçok boyutta kendini göstererek, yaşamımızın her alanında sürekli yaşanıla gelen, uygulayıcıları ve mağdurları olan bir olgudur (236).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, fiziksel ya da psikolojik gücün bireyin kendisine, başka birine, bir gruba ya da topluluğa karşı yöneltilen, büyük bir olasılıkla yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim bozukluğu ya da yoksun bırakmaya yol açacak eylemlerin bilinçli olarak gerçekleşmesi ya da bu eylemlerde bulunmakla tehdit edilmesi olarak tanımlamaktadır (150).

Günümüzde şiddetin karmaşık bir olgu olarak tanımlanmasındaki bir başka etkenin de içeriğinin genişlemesi olduğu söylenebilir. Bu genişlemeye bağlı olarak konuya olan duyarlılık artmıştır. Artık, fiziksel şiddetin gözle görünür bıraktığı hasarın duygusal-sözel şiddetin bıraktığından daha ağır olduğu önyargısı, yerini incitilmiş duyguların da bazen daha ağır ve onarılmaz sonuçlara yol açtığı düşüncesine bırakmıştır (197).

Genel olarak kin, nefret, öfke gibi duygu durumlarının anlatılması, dışarıya yansıtılması saldırganlığı, şiddet eylemlerini içeren davranış kalıplarıyla olur. Saldırganlığa ilişkin öğretiler, kuramlar, varsayımlar, öfke için geçerli olduğu gibi bunun tersi de doğrudur. Öte yandan öfkeli ve kızgın olmak, saldırgan bir davranış için gerekli olan öznel haberdarlık ve hazırlık durumunun son aşaması olarak kabul edilmiştir. Ayrıca saldırgan davranışların duygusal düzeyinde, kızgınlık ve öfkeden başka, değişik derecelerde kin, nefret, düşmanlık gibi bütün yok edici duygular da bulunabilir. Bütün bu duygular öfke gibi saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin tetiğini çeker (147).

Şiddet bazı toplumlarca farklı durumlarda meşrulaştırılabildiğinden şiddet tanımlamasının altını net olarak çizmek güçleşebilmektedir. Bir toplumda şiddet olarak görülen bir davranış veya durum başka bir toplum tarafından benimsenmiş bir davranış olarak görülebilmektedir. Bu da şiddet kavramının evrensel bir çerçeveye oturtulmasını ve gerçekçi çözümler sunulmasını engelleyebilmektedir.

2.6.1. Şiddetin Türleri

Şiddetin türlerine ilişkin birçok farklı gruplamalar yapılmaktadır. Sınıflamalardaki çeşitliliğin temel nedeni tanımlarını ortaya koyarken de gördüğümüz gibi olgunun başlı başına karmaşık, birçok farklı türe sahip olan kapsamlı özelliğidir. Çoğu kez şiddet çeşitli boyutlarından, koşulları, nedenleri, aktörleri, tetikleyicileri, kolaylaştırıcıları, araçları, tetikçileri ve kurbanları açısından ele alınıp irdelenmekte, farklı araştırmacılar, farklı bakış açılarıyla ama sonuçta aynı olgunun gerçekliğinden yaptıkları çıkarsamalarla düşüncelerini ortaya koymaktadırlar. Şiddet sınıflamalarının belirlenmesinde farklı yöntemler olmakla beraber hiçbiri tam olarak kapsayıcı değildir (170).

Scully (200), bireyler arasında ve toplumsal olarak şiddet davranışlarının şu durumlarda daha fazla gözlemlendiğini söylemiştir:

- Erkeklerde daha sık şiddet görülme yaş aralığı 16-25'tir.
- Çiftlerde görülen şiddetin sebebi olağan olarak görülen aile içi şiddettir.
- Artan şiddetin sebepleri arasında olayları büyüten kişiler de vardır.
- Uyuşturucu ve alkol şiddet ve saldırganlık için çok büyük tetikleyicilerdir.
- Patlayıcı madde ve silahlara erişebilirlikteki kolaylıklar çeldirici olabilmektedir.
- Yaşama dair önemli değişiklikler bireyi strese, şiddet ve saldırgan davranışa yöneltebilmektedir.
- Bireyin kendi içinde yaşadığı dünyaya dair, engellenme, stres, öfke şiddeti tetikleyen etkenlerdendir.
- Bireyin pozitif ya da negatif düşünceli olması tekrarlayıcı şiddet davranışı sergilemesine nedendir.
- Bireyin önceden planlanmış kurgulanmış şiddet planlarının olması önemli tetikleyicilerdendir.

Şiddet sınıflandırması yelpazesi gün geçtikçe genişlemekte ve farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. En güncel sınıflandırma ile şiddet, aşağılayıcı sözler, hakaret, küfür, yüksek sesle bağırma içeren sözel şiddet; vurmak, tükürmek,

yaralamak, öldürmeye varabilen fiziksel şiddet; iletişim kurulan bireyin düşüncelerini açıklamasını engellemek, bireyin özgürce kendini ifadesini kısıtlayan davranışları içeren psikolojik şiddet; cinsel içerikli sözler söylemek, dokunarak taciz etmek, tecavüz etmek gibi davranışları içeren cinsel şiddet; ekonomik açıdan zorlama, tehdit, öldürme ile sonuçlanabilen ekonomik şiddet; başka bireylerin önünde bir bireyi küçük düşürme, alay etme, onu kontrol etme gibi davranışları içine alan sosyal şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Felsefi boyuttan ele alındığında şiddet, canlıların doğada var olma savaşları olarak açıklanan kozmik şiddet; önceden planlanmayan birden ortaya çıkan şiddet türü olan püsküren şiddet; insanları eğitmek, terbiye etmek ile anılan eğiten şiddet; bireyin kendi egemenliğine tehdit saydığı her şeyi yok edebileceği düşünülen sindiren şiddet, bireyin bedeni, bireyin kendi iç dünyasıyla dış çevreyle bütünleşememesi ile ortaya çıkan soygun yapma ve haz alma gibi amaçları olan şiddet türü çıkarıcı şiddet olarak 5 ayrı anlamda kategorilendirilebilmektedir.

2.6.2. Şiddetin Kültürel Boyutları

Şiddetin bir sosyal ve kültürel kaynak olma niteliği 4 temel özelliğe dayandırılmaktadır.

- Şiddetin uygulanması, meşruluk sorunu üzerindeki mücadeleye bağlıdır.

- Bir şiddet ediminin uygulanışında yer alanlar veya bir şiddet görüntüsünü izleyenlerin temel düzeydeki kavrayışların arasındaki fark muhtemelen en az olacaktır: Kilit anlamında, "haklılığı tartışmalı bir fiziksel zarar verme" olarak şiddetin yanlış anlaşılması hiç de muhtemel değil.

- Şiddet uygulaması duyular için son derece hissedilirdir.

- Şiddetin ılımlı bir etki derecesinde kullanımı, özel aletler veya asoterik (gizem bilim) bilgi bakımından görece pek az donanım gerektirir. İnsan bedeninin kıvraklığı, gücü ve bu imkanların fiziksel nesnelere tahrip edebildiğini bilmek, bir başka insana karşı asgari ölçüde başarılı bir incitme eylemini gerçekleştirmek için yeterlidir (3).

Şiddetin kültürel boyutu içerisinde Türkiye örneğine bakıldığında, şiddeti bir davranış biçimi olarak hazırlayan ve pekiştiren birçok kültürel özellik tespit edilebilir. Bunlar;

- Erkeklik özelliklerinin abartılması ve yüceltilmesi: Bunlar sertlik, fetih ve savaş sanatlarındaki ustalık biçiminde ifade edilir. Erkek çocuklara oyuncak silah hediye edilir. Bayramlarda asker elbisesi giydirilir. İyi bir savaşçı/dövüşçü olmak, erdem olarak öğretilir. Bir toplumda iyi dövüşmek; sanat, düşünme ve üretme eylemlerinden daha fazla övülüyorsa şiddetin kültürel ve psikolojik altyapısı oluşmuştur.

- Çocuk ve kadın dövmenin kültürel olarak olağanlığı: şiddet, daha yaşlı erkeklerin, kadınlar ve gençler üzerindeki sosyal denetim ve baskı aracıdır. Kültürel olarak en yaygın üstünlük aracı olmasından ayrı olarak, aile-içi şiddet, öğrenilen ve diğer sosyal ortam ve ilişkilerde uygulanan, temel bir sosyalizasyon aracıdır.

- Adak ve kurbanın teşhiri: Kurban, insanlık tarihi kadar eskidir. Türkiye toplumunda dinsel bir adet olarak devam etmektedir. Kurban Bayramını bir dayanışma ve sosyal yardım fırsatı olmaktan çıkaran gösterişlilikle sokakları kan gölüne dönüştüren hayvan katliamı, insanları, özellikle çocukları olumsuz olarak etkilemektedir. Hele, düğün gibi geleneksel veya bir fabrika, köprü açılışı gibi modern sayılabilecek törenlerde çırpınan hayvanları herkesin gözü önünde kesmek, dinsel amacından çok uzaktır. Kamusal ilişkilerde kurban merasimleri, üst makamlara ve devlet adamlarına, bir grubun veya belli bir kişinin yarar sağlamayı gözeterek gerçekleştirdiği, dalkavukça ve dinle ilgisi olmayan kanlı bir eylemdir. Bu eylemin, her yaştan insanı, ama özellikle çocukları, bir canlının kanını akıtma ve hayatına son verme konusuna duyarsızlaştırdığı kuşku götürmez.

- Kan davası: Kuşaklardan beri süregelen, başlama nedenleri çoktan unutulmuş, ama “belirli diğerlerine” karşı duyulan nefret ile grup dayanışmasını ayakta tutan kültürel bir şiddet türüdür. Kan davaları, aşiret toplumlarının bölünmüş/parçalı dünyasında kıt kaynaklar üzerindeki rekabetin keskin olması nedeniyle hala devam etmektedir. Kan davasının en yoğun olduğu yörenin Türkiye'nin güneydoğusu olması bir rastlantı değildir.

- Namus cinayetleri: Bunlar kültürel olarak onay gören, hizayı bozan aile bireyelerine, özellikle kadınlara yöneltilmiş olan şiddet eylemleridir. Namus cinayetleri, davranışlarıyla farklı olan ve kendisinden beklenen uysal ve namuslu kadın rolünü zorlayan kadınlara karşı veya bu rolü benimseyen kadınların, namuslarına yönelik tacizlere karşı savunma amaçlı bir şiddettir.

- Trafik kazaları: Ülkemizde kitlesel katliam boyutlarına erişmiştir. Kaza sayısı ve yol açtığı ölümler yıldan yıla artarken Bu durumu açıklayacak tatmin edici resmi önermeler pek duyulmamaktadır (2).

2.6.3. Sporda Şiddet ve Boyutları

Spor, insanın bedensel, ruhsal ve aynı zamanda sosyal alanda gelişmesini sağlayan bir uğraşı olup, insanın doğayla savaşından kaynaklanmış bir olgudur. Bilindiği gibi ilk insanlar, beslenmek, vahşi, yırtıcı hayvanların saldırılarından korunmak ve kurtulmak amacıyla avcılık yapmışlar, avladıkları hayvanların etinden, derisinden yararlanmışlardır. Böylece, avcılık insanoğlunun hayatında önemli bir uğraşı türü olarak yer almış, insanlık tarihi boyunca bir spor dalı olarak gelişmiş, öteki spor dallarının kaynağını oluşturmuştur. Bu nedenle, tüm spor dallarının temelinde, geniş kapsamlı bir kavram olarak, insanın kendisiyle ve başkalarıyla mücadelesi yer alır (147).

Spor, her ne kadar, daha hızlıya, daha güçlüye, daha yükseğe ulaşmak için yapılan büyük bir mücadele ise, aynı zamanda da evrensel ilke ve kurallarla yapılan bir oyun, yarış ve eğlencedir. Spor yarışma ve rakip olmanın yanında sevgi, barış ve kardeşliktir. Sporu yapanların ya da seyirci ve taraftarların, bireysel ya da sosyal nedenlerle bu amaçları görmezlikten gelmeleri, saptırmaları kötüye kullanmaları sporu saldırgan davrananların ve şiddet eylemlerinin yer aldığı savaş alanına dönüştürülmesine neden olmuştur.

Sporda şiddet olaylarına saldırganlık dürtüsünü bastıramayan denetlemeyen, günlük hayatında amaç ve beklentilerine ulaşamayan, yeterince sosyalleşmemiş, benlik, kimlik, kişilik bunalımı içinde bulunan gençlerin yol açtığı bilinmektedir (3).

Bu tip kişilik yapısında olan gençler, taraftarı oldukları takımla, takımın renkleriyle bütünleşir, özdeşleşirler. Tüm amaçlarını, beklentilerini takımın gücüne, üstünlüğüne, galip gelmesine bağlarlar. Taraftarı oldukları takımın fedailiğini

yaparak toplumda yer ve rol kazandıklarına inanırlar. Tuttukları takımları uğruna saldırganlığı ve şiddeti saygınlık simgesi olarak görürler. İçinde buldukları alt kültürün grubun, sosyal kesimin yarattığı boyun eğme, uyma, korkutma, sindirme, sosyal hızlanma ve riske girme gibi süreçlerin etkisi altında, saldırganlığı ve şiddeti, bağlı oldukları renklerin ortak değeri olarak benimserler. Diğer takımlara ve rakiplere aşırı bir düşmanlık besler ve kendilerini toplumdan soyutlarlar (2).

Spor saldırgan davranışlar ve şiddeti sadece taraftarlar değil, sporun içinde bulunan sporcu, yönetici, hakem, amigo, medya vb. faktörler de teşvik etmektedir. Örneğin, maçlardan önce, kulüp başkanı ya da sözcüleri karşı kulübe ve taraflarına yönelik sözlü saldırı ve kışkırtıcı davranışları, maç sırasında taraftarların gösteri ve tezahüratları, oyuncuların sert davranışları, amigoların kışkırtmaları, bilerek bilmeyerek hakemlerin hatalı sanılan kararları, tartışmalı durumlar, spor yazar ve yorumcularının taraflı, kırıcı, yanlış ve sert yorumları özellikle özel televizyon kanallarının reyting uğruna federasyonu, hakemleri, kulüpleri suçlayan yayınları sporda saldırgan davranışları ve şiddet eylemlerine açık davetiye çıkartmaktadır.

Spor müsabakalarında yenmek ve yenilmek, iki yüzü keskin bir kılıç gibidir. Bu durum, yarışmacı sporcuya devamlı baskı ve tehdit altında olma hissini yaşatır. Tüm spor müsabakalarının kuralları uluslararası düzeyde belirlenmekte ve bu kuralların ihlal edilmemesi için gerekli tüm tedbirler alınmaktadır. Buna rağmen, normal şartlar ve kurallar çerçevesinde yarış kazanamayacağını anlayan sporcu ya da diğer ilgililer kuralları ihlal ederek ve rakibe saldırgan davranışlarda bulunarak yarış kendi lehine çevirmeye çalışırlar. Bu ise, sporun ruhuna, amacına, centilmenlik anlayışına tamamen zıt, insana sporcuya ve spor adamına yakışmayan bir davranış biçimidir.

Saldırgan davranışların ortaya çıkmasında, spor müsabakasının ne pahasına olursa olsun kazanılmasını düşünen ve bu yolda hareket eden sporcu kadar; bu zihniyetle hareket eden yönetici, antrenör ve taraftarın da büyük rolü bulunmaktadır. Bu anlayış spora yakışmaz ve zarar verir. Çünkü spor karşılaşmaları amatörlük ruhuna uygun olarak bedenen ve ruhen sağlıklı ve dayanıklılık için, centilmenlik duyguları ile dostluk ve samimiyet içinde yapılmadıkça anlam ve önemini yitirirler. Spor müsabakalarının amacı, centilmence yarışmak ve kazanmanın yanında

sporcuları, yöneticileri, taraftarları, kulüpleri ve hatta toplumları birbirine yaklaştırıcı, kaynaştırıcı ve dostluk bağlarını kuvvetlendirmek olmalıdır (3).

2.7. HOLİGANİZM

Futbolun oynandığı hemen her ülkede bazı futbol seyircileri gerek stadyum içerisinde gerek stadyumların dışında kaos yaratmışlardır (77; 188).

Taraftarlığı ve fanatizmi şiddet boyutuna vardiyan, çevreye zarar veren ve kötü davranışlarda bulunan kimseler holigan olarak tanımlanmaktadır.

Holiganizm karşılıklı önyargı ve düşmanlıklarla beslenen sosyokültürel bir süreçtir. Gruplar arasında ilişkiye geçildiğinde bu düşmanlıklar çatışmaya dönüşmekte ve spor müsabakaları da bu tür düşmanlıkların çatışmaya dönüşmesi rizikosunu taşıyan uygun ortamları oluşturmaktadır (139).

Holigan; özellikle futbolda fanatizmi besleyen ve çevreye zarar vermeye eğilimli taraftar, serseri, hayta olarak tanımlanmaktadır (165). Holiganlar, taraftarlığı şiddet boyutuna vardiyan, çevreye zarar veren ve azgınca davranışlarda bulunan kimsedir (23).

Holiganlar, her ne kadar bir takıma bağlı gibi gözükseler de, takımın skoru veya başarısı onlar için pek de önemli değildir. Holiganların amacı, sadece olay çıkartmaktır (16).

Holiganlar, toplumda azınlık görüşleri savunan gruplar psikolojik olarak sapan kişiler olarak tanımlanırlar, bu grupların görüşleri sapma olarak görünerek küçümsenir. Sporda seyircilerden olan holigan gruplar da bu çerçevede aktivite gösterenlerdir (151). Holiganlar için, takımın kazanıp kaybetmesi önemli değildir. Onlar için önemli olan kavga etmek, kırıp dökmektir (132).

Futbol taraftarları halkın her kesiminden olabildiği gibi futbol holiganları da halkın her kesiminden olabilmektedir (184).

Holiganların genel özellikleri ile ilgili olarak;

- Holiganların kesin olarak anti-sosyal bir kişilik yapısına sahip oldukları, çevreye uyum sağlayamadıkları,

- Holiganların, yaptıkları hareketlerin sonuçlarından utanmadıkları ve pişmanlık duymadıkları,
- Sorumluluk duygusu taşımadıkları,
- Çok rahat yalan söyledikleri ve hırsızlık yaptıkları,
- Kuralları tanımadıkları ve çok rahat kavga çıkarttıkları,
- Büyük çoğunluğunun aşırı alkol kullandıkları,
- Yaptıklarının tamamen bilincinde oldukları, söylenebilir (2).

2.7.1. Futbolda Holiganizm Savları

2.7.1.1 Psikolojik Sav (Ritüel Şiddet Savı)

Peter Marsh ve arkadaşlarının öncülüğünü yaptıkları Holiganizmin Psikolojik Savı, 70'li yılların ortası ile 80'li yılların başlarında sosyal psikolojiden devşirilen etojenik paradigma ile geliştirilmiştir. Bu sav, futbol holiganizmini bilinen saldırganlıktan ziyade ritüelleşmiş sembolik bir olağan durum olarak ele almıştır. Özellikle genç erkeklerin erkeklik güçlerini, yaşadıkları çevreye göstermelerine aracılık eden ritüelleşmiş bir dışavurumdur. Bu ritüel dışında saldırganlık sınırlarına taşma durumu, belli kanunlar ve yasalar tarafından engellenmektedir (160; 162; 163).

Ayrıca bu sav, rastgele dizilmiş gibi görülen tribün sıralarının aslında taraftarların gerçek sosyal kimliklerini inşa ettiğini vurgulamaktadır. Tesadüfi olmanın çok uzağında, genç futbol taraftarları, toplumun önemli bir kısmı tarafından dışlanan akranlarını tanıyıp onlara itibar ederek, grup sadakati ve kendi saldırganlık arzuları arasında denge oluşturmak gayreti içine girmektedirler (39; 248).

Marsh' in rastlantısal, olağan durum olarak üzerinde durduğu ritüel şiddet savı zamanla futbol holiganizmini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Holiganların sosyo-ekonomik durumlarını, politik görüşlerini ve diğer değişkenleri görmezden gelen bu sav, geliştirilmek üzere fazlasıyla eleştirileri üzerine çekmektedir.

2.7.1.2. Antropolojik Sav

Psikolojik savda olduğu gibi, Antropolojik savlar da holiganizmi, özellikle gençlerin doğalarında bulunan olağan dışavurum olarak ele almaktadır. 1980'lerin başında Desmond Morris bu gençler için futbol karşılaşmasının, avlanma, dini tören veyahut gösteri gibi temel toplumsal bir olay anlamına geldiğini savunarak

Antropolojik Savı ortaya attı. Bu sava göre, holiganların davranışları otomatikleşmiş sembolik davranışlar haline gelmektedir. Bu durum sadece taraftarları değil futbolcuları ve kulüp yöneticilerini de etkileyerek kulübün bu imaj ile anılmasına neden olmaktadır. Kulübün parçaları olan taraftarlar, futbolcular, yöneticiler ortak bayrak, logo, forma, konuşma jargonu ve davranış biçimi benimsemektedir (20; 45; 46; 47; 48; 64; 65; 66; 80; 167; 172; 240; 258).

Psikolojik Savdaki gibi holiganların davranışlarını gerçek fiziki şiddet ve saldırgan davranıştan çok uzağa koyan bu sav da holiganların davranışlarının nedenlerini tam olarak açıklayamamaktadır.

2.7.1.3. Sosyolojik Savlar

Holiganizm ile ilgili sosyolojik savlar: siyasal sosyolojiye dayalı sav, alt kültür savı ve normlara aykırı davranış sosyolojisinden esinlenerek hazırlanan sav olarak geliştirilmiştir.

2.7.1.3.1. Siyasal Sosyolojiye Dayalı Sav

60'lı yılların sonunda Ian Taylor, holiganizme Marksist açıdan bakan bir sosyologtur. Ona göre futbol, geleneksel işçi sınıfının katılımcı demokrasi ile yönettiği, hafta sonu eğlencesi olduğu kadar adeta futbolcularla kulüp yöneticileriyle birlikte takımlarıyla bütünleştiği bir faaliyettir. Ancak giderek profesyonelleşen, küreselleşen futbolda bu demokrasiden bahsetmek güçleşmiş, futbol halkın kontrolünden de çıkmıştır.

Taylor'a göre;

- Kulüplerin zengin iş adamları tarafından idare edilmesi,
- Oyuncuların gelirlerinin artması,
- Oyuncuların süper star statüsüne çıkarılmaları, kulüplerin taraftarlarından uzaklaşmasına neden olmuştur.

Bu arada Taylor'un tarihsel değerlendirmesine göre işçi sınıfı da değişime uğramış gelişen teknolojiye bağlı olarak sınıf değerleri karmaşası yaşanır olmuştur. Ona göre; futbol maçlarındaki şiddet, işçi sınıfının zengin elit sınıfların eline geçmiş, saha kontrolünü yeniden ele geçirme girişimi olarak ortaya çıkmaktadır. Kulüplerin demokratikleşmesi ile futboldaki şiddetin azalacağı varsayımında kendisi de iyimser

değildir. Yerel ekonomi, politika ve devlet katındaki güç yasasında demokratikleşme olmadan, tek başına düşünülemediği söylenmektedir (222).

Taraftarı oldukları kulüplerin avuçlarından kayıp gittiklerini gören ve büyük hayal kırıklıklarına uğrayan taraftarlar, futbol dünyasında yeniden demokrasi arayışlarını saldırgan davranışlar içerisine girerek aramışlar ve tepkilerini bu yolla göstermişlerdir. Onlar için bu engellemeye en yerinde cevap şiddet olacaktır (222).

Bu savın geçerliliğini, futbolun 1960'lardan itibaren farklı bir boyut kazandığını günümüzde hala savunabilmekteyiz. Ancak bu savın geliştirilmiş formları bile İngiltere' deki futbol holiganizminin nedenlerini açıklayabilirken ülkemiz ve diğer Avrupa ve dünya ülkeleri gibi, İngiltere dışında işçi sınıfının zaten o yıllarda futbola hükmetmediği ülkelerdeki holiganizmi açıklayamamasından dolayı yetersiz kaldığını söyleyebilmekteyiz.

2.7.1.3.2. Alt Kültür Savı

1950'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen suçlu alt kültürü kavramı, özellikle suçbilimciler tarafından benimsenmiştir (248). Bu sava göre, dezavantajlı sosyal sınıftan gelen ve bir üst sınıf tarafından kabul görmeyen gençler, kendilerini baskın kesime kabul ettiremediklerinde saldırgan davranış gösterebilmektedir. Sosyal bilimler tarafından hızla ilgi gören bu sav, futbol holiganizmi üzerine çalışan araştırmacılar tarafından da ilgi çekici ve açıklayıcı bulunmuştur.

John Clarke (1976), futbol holiganlarının başını çeken dazlakları göz önünde bulundurduğu çalışmasında futbol holiganizminin ebeveyn otoritesi ve toplumun geri kalan kesimi karşısında kimliklerini ispat etmek amacıyla kendi alt kültürünü oluşturan yaş grubundan meydana gelen sembolik sosyal bir etkileşim olduğu sonucunu çıkarmıştır. Bu açıdan baktığımızda, genç futbol taraftarları, tüketim toplumunda görülen özgürleşme ve kendini ispat etme eğiliminde olan gençlere bir örnek teşkil etmektedir. Futbol da onlar için bu olumsuz davranışlarını sergileyebilecekleri ticari bir serbest zaman aktivitesine dönüşmüştür. Ayrıca bu sav, futbolun şiddet içeren yönünü kendilerine ciddi anlamda serbest zaman aktivitesi haline getirmiş holiganlar gerçek taraftarlar değildir.

Bu sav, her ne kadar yaşa dayalı alt kültür ile holiganizmi açıklamaya çalışsa da farklı kültürleri de içine alarak farklı ülkelerdeki holiganizm olaylarını açıklamada yetersiz olarak görülebilmektedir.

2.7.1.3.3. Normlara Aykırı Davranış Sosyolojisinden Esinlenerek Hazırlanan Sav

70'lerde bazı araştırmacılar gibi Cohen de futbol holiganizmini medya tarafından oluşturulan ve büyütülen bir durum olarak görmüştür. Cohen' in analizine göre, medya sistemli bir şekilde tribün olaylarını ve holiganların davranışlarını fazlasıyla abartarak ve çarpıtarak kamuoyu gözünde bir düşman yaratmakta böyle orta ve üst tabaka insanların oluşturduğu sınıfı, statükoyu koruyarak, bir nevi gündem değiştirmektedir (55).

Bununla birlikte günümüzde, futbol holiganizminin boyutunu analiz etmek için bu olayların medyada bulduğu yer temel alınmaktadır. Ancak holiganizm olaylarını sosyal etkilerden ve holiganizmin tarihsel içeriğinden arındırarak sadece kitle iletişim araçlarının eline bırakmak oldukça sağlıklı bir uygulamadır. Medyanın bazı haberlerde olduğu gibi tribün olaylarını ve holigan davranışları abarttığı düşünülmektedir. Bazı çalışmalar medyanın yaptığı haberler ile futbol holiganizmini körüklediğini savunmaktadır (116; 127; 159; 245).

80'li yıllardan itibaren İngiltere' de medyanın holiganizm olaylarının birçoğunu haber yapmayarak ve duyurmayarak bu olayların neredeyse yok edilmesine yardımcı olduğu rapor edilmektedir (75; 76; 192; 221).

Bu savın, spordaki şiddet olaylarının çözümünde hala faydalanabileceği düşünüldüğü gibi, genel olarak şiddet ve saldırganlık olaylarında medyanın yaptığı haberler konusunda tavsiye niteliği taşıyabileceği düşünülmektedir.

2.7.2. Futbolda Holiganizmin Tarihsel Süreci

Futbol holiganizmi, özellikle İngiltere' de olmak üzere tüm Avrupa'da futbolun profesyonel bir spor branşı olarak oynandığı zamandan beri önemli bir sorun olarak görülmüştür (193; 246). Örneğin, 39 taraftarın öldürüldüğü 1985 Heysel Stadyumu faciası İngiliz holiganların karıştığı en trajik ve en önemli olaylardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (53; 199; 255).

Holiganizmin başlangıç yılları 1. Dünya Savaşı öncesine dek gelmektedir. İki dünya savaşı arasında yükselişini sürdüren Holiganizm, 50'li yılların sonlarına doğru düşüşe geçtiyse de 60'lı yıllarda yeniden yükselişe geçmiştir. Bu gün artık yalnızca İngiltere'de değil, dünyanın birçok ülkesinde Holiganizm varlığını sürdürmektedir. Futbol alanında bir 'izm' yaratacak denli etkili olan 'holigan kimdir?', "tarafdardan ne farkı vardır?" ve "Böyle bir ayırım yapılabilir mi?" sorularını beraberinde getirir. İlk kez İngiltere'de ortaya çıkan holiganlar, işçi sınıfının alt katmanlarındaki ailelerin çocukları; işleri yok, toplumsal güvenceleri yok, toplum içinde adam yerine konulmuyorlardı. Kendileriyle, aileleriyle kısaca içinde yaşadıkları toplumla sorunları vardı ve tepkilerini toplum normlarına karşı çıkararak; yakıp yıkarak, kırarak şiddet eylemleriyle ifade ediyorlardı. Büyük kalabalıkların toplandığı futbol alanları ise stadyumlar ve çevreleri dâhil, onlara kendilerini taraftar kimliği altında kolayca gizleyebilecekleri ortamı sağlıyordu. Bu bağlamda holiganların, futbolu kullandıklarını söyleyebilmekteyiz (202).

Holiganizm kavramının ilk olarak Büyük Britanya'da ortaya çıktığı düşünülmektedir. 1898 yılında Daily News gazetesinin maçlarda kavga çıkaran fanatik gruplara, Londra'da sürekli kavga ve hır gür çıkarmasıyla ün salmış, ayyaş, Patrick Hoolihan ya da Hooligan ismini verip "holigan çeteleri" tabirini kullanmasıyla doğduğu düşünülmektedir (121).

Batı Avrupa'da sık gözlemlenen holiganizm olayları Doğu Avrupa'yı da çok geçmeden etkisi altına almıştır. Gerek kulüp müsabakalarında gerek milli müsabakalarda holiganizm olayları meydana gelmiştir (40; 44; 207).

2.7.3. Dünyada ve Türkiye'de Futbol Bağlantılı Olaylar

Sporda özellikle futbolda şiddet ve holiganizm olayları ertelenecek, görmezden gelinecek bir sorun olarak görülmemektedir. Kısa vadede çözüm denemelerindeki başarısızlıklar uzun vadede de gerçekçi çözüm planlarını da baltalamaktadır.

Futbolda şiddet ve saldırganlığa, holiganizme ve bazı tribün facialarına dayalı olarak farklı haber kaynaklarından derlenen olaylar aşağıda listelenmiştir.

Tablo 2.2: Dünyada Futbol Bağlantılı Olaylar

TARİH	ÜLKE	MAÇ	ÖZET
05.04.1902	İskoçya	İngiltere-İskoçya	İngiltere ile İskoçya arasında oynanan maçta stadyumun çökmesi sonucu 25 kişi öldü, 517 kişi yaralandı.
09.03.1946	İngiltere	Bolton Wanderers-Stoke City	İngiltere’de iki takım maç için sahaya çıkmadan önce stadyumun çökmesi sonucu 33 kişi öldü, 400 kişi yaralandı.
30.03.1955	Şili	Arjantin-Şili	Final maçı oynanacak statta seyircilerin birbirlerini sıkıştırması sonucu 6 kişi yaşamını yitirdi.
24.05.1964	Peru	Arjantin-Peru	Hakemin Arjantin lehine verdiği bir karar sonucu 318 kişi öldü, 500 kişi yaralandı.
23.06.1968	Arjantin	River Plate-Boca Juniors	Maçın ilk yarısında dışarı çıkmak isteyen iki takımın taraftarları aynı kapıdan çıkınca oluşan kargaşada 74 kişi öldü, 150 kişi yaralandı.
02.01.1971	İskoçya	Celtic-Glasgow Rangers	Stattan ayrılan Rangers seyircilerinin, takımın skoru eşitlediğinde geri stada dönmeye çalışması sonucu 66 kişi öldü, 140 kişi yaralandı.
31.10.1976	Kamerun	Kamerun-Kongo	Kamerun’un Kongo’yu penaltı atışı sonucu yenmesiyle Kongolu taraftarlar hakeme saldırdı.Olayda 2 kişi öldü.
06.12.1976	Haiti	Haiti-Küba	Küba’nın gol atması ile Haitili taraftarların çatapat atması sonucu taraftarların panikleyip birbirlerini ezmesi üzerine 5 kişi yaşamını yitirdi.
20.10.1982	Rusya	Spartak Moskova-Haarlem	Gelen son dakika golü ile stada tekrar dönmek isteyen seyircileri Sovyet polislerinin 340 kişiyi öldürdüğü söylenmektedir.
29.05.1985	Belçika	Liverpool-Juventus	Taraftarlar arası çıkan olayda 39 kişi yaşamını yitirdi.
15.04.1989	İngiltere	Liverpool-Nottingham Forest	Polisin dolu olan stada dışardaki kalabalığı sokmasıyla oluşan kargaşada 95 kişi ezilerek yaşamını yitirdi.

05.05.1992	Korsika	Olimpik Marsilya-Bastia	Geçici tribünün çökmesi nedeniyle 17 kişi öldü,1900 kişi de yaralandı.
16.06.1996	Zambiya	Zambiya-Sudan	Zambiy'nın Sudan'ı yenmesi sonucu çıkan panikte 9 kişi öldü, 78 kişi yaralandı.
16.10.1996	Guatemala	Guatemala-Kosta Rika	Oynanacak maç öncesinde tribünde çıkan panikten dolayı 78 kişi öldü, 180 kişi yaralandı.
23.04.2000	Liberya	Liberya-Çad	Stadın kapasitesinin üstünde seyirci almasından dolayı 3 kişi öldü, çok sayıda taraftar yaralandı.
09.07.2000	Zimbabve	Güney Afrika-Zimbabve	Eleme maçında tribünde çıkan panik sonrası 12 kişi öldü.
11.04.2001	Güney Afrika Cumhuriyeti	Kaizer Chiefs-Orlando Pirates	Stada kapasitesinin üstünde taraftar alınması sonucu çıkan olaylarda 43 kişi yaşamını yitirdi. Hakem maçı tatil etti.
30.04.2001	Kongo Cumhuriyeti	Lupopo-Mazambe	İzdiham sonucu 14 kişi yaşamını yitirdi.
09.05.2001	Gana	Kumasi-Accra	Çıkan olaylar nedeniyle 130 kişi yaşamını yitirdi, 100'den fazla kişi de yaralandı.
25.03.2005	İran	İran-Japonya	Maçın bitmesinin ardından seyircilerin çıkış kapısına yönelmesi sonucu çıkan izdihamda 5 kişi öldü, 40 kişi yaralandı.
01.02.2012	Mısır	El Ehli-El Mısri	El Mısri taraftarlarının maçın ardından sahaya inmesi nedeniyle 74 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı.
28.10.2013	Portekiz	Sporting Lisbon-Porto	Maç öncesi çıkan olaylarda 48 kişi yaralandı.
30.03.2014	İsveç	Helsingborg-Djugarden	İsveç Birinci Futbol Ligi'nin 2014-2015 sezonunun ilk haftasında Helsingborg ile Djugarden maçı öncesinde çıkan kavgada, konuk ekibin bir taraftarı yaşamını yitirdi.
14.10.2014	Sırbistan	Sırbistan-Arnavutluk	Arnavut taraftarların çeşitli yollarla Arnavutluk bayrağını stada sokmak istemesi nedeniyle çıkan olayda 2 futbolcu yaralandı.

18.10.2014	İsviçre	Young Boys-FC Bale	Maç öncesinde çıkan olayda taraftarların birbirlerine saldırması sonucu 14 kişi yaralandı.
30.11.2014	İspanya	Atletico Madrid-Deportivo de La Coruna	Maç öncesinde çıkan olaylarda Deportivolu bir taraftarın öldürüldüğü belirtildi.
06.12.2015	Şili	Santiago Wanderers-Colo Colo	Taraftarların sahaya girmesi ile taş, sopa ve koltuklarla görevlilere saldırması üzerine hakem maçı erteledi.
02.03.2016	Yunanistan	Paok-Olympiakos	Maç esnasında çıkan olaylar nedeniyle oyun yarıda kaldı.
13.03.2016	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Daring Club-Dauphin Noir	Maçta seyirciler sahaya inerek hakemi linç etti.
20.03.2016	Fas	Raja de Casablanca-Chabab Rif Al Hoceima	Taraftarlar arasında çıkan olaylarda 3 kişi öldü,54 kişi yaralandı.

Tablo 2.3: Türkiye’de Futbol Bağlantılı Olaylar

TARİH	YER	MAÇ	ÖZET
17.09.1967	Kayseri	Kayserispor-Sivasspor	Maçta çıkan olaylar sonucu 40 kişi yaşamını yitirdi, çok sayıda kişi yaralandı.
25.06.1969	Kırıkkale	Kırıkkalespor-Tarsus İdmanyurdu	Taraftarlar arası çıkan olayda 4 kişi öldü,40 kişi yaralandı.
14.12.1991	İstanbul	Beşiktaş-Galatasaray	Beşiktaş taraftarı Oktay Akdemir öldürüldü.
03.10.1993	Ankara	Ankaragücü-Kocaelispor	Kocaeli taraftarlarından biri silahlı saldırı sonucu öldü.
13.12.1993	İstanbul	Beşiktaş-Fenerbahçe	Fenerbahçe taraftarı Şenel Yeter maç sonrasında dövülerek öldürüldü.
26.04.1995	İstanbul	Türkiye-İsviçre	Türkiye’nin kazandığı maçta havaya ateş açılması sonucunda 2 kişi öldü.
20.08.1995	İstanbul	Türkiye-Galler	Türkiye’nin kazandığı maç sonunda bir kişi oğlunu tüfekle vurarak öldürdü.

05.04.2000	İstanbul	Galatasaray- Leeds United	İngiliz holiganları ile Galatasaray taraftarları arasında çıkan olayda 2 kişi öldü, 9 kişi yaralandı.
28.02.2016	Kütahya	TKİ Tavşanlı Lİnyitspor- Beylerbeyispor	Maç esnasında bir taraftarın hakemi kovalaması nedeniyle maç tatil edildi.
18.03.2016	Karabük	Kardemir Karabükspor- Samsunspor	Samsunlu taraftarların birbirine girmesi sonucu 6 kişi bıçakla yaralandı.
20.03.2016	Adana	Adanaspor- Adana Demirspor	Maç sonrası çıkan kavgada 2 kişi bıçakla yaralandı.
24.04.2016	Trabzon	Trabzonspor- Fenerbahçe	Maç esnasında sahaya atlayan Trabzonspor taraftarının yardımcı hakeme saldırmasıyla çıkan olaylar nedeniyle maç yarıda kaldı.

Peki, art arda gelen bu olaylar nasıl azaltılmış ve yer yer yok edilmiştir.

2.7.4. Sporda Saldırganlık, Şiddet Ve Holiganizme Yönelik Davranışların Önlenmesine Yönelik Tedbirler

Sporda saldırganlık ve şiddet, holiganizm meselesi sadece Türkiye’yi değil Avrupa’yı ve tüm dünyayı ilgilendiren önemli bir meseledir. Bu nedenle holiganizme karşı alınan önlemler tüm Avrupa ve diğer kıta ülkelerinde karşımıza çıkmaktadır.

2.7.4.1. Sportif Karşılaşmalarda ve Özellikle Futbol Maçlarında Seyircilerin Şiddet Gösterilerine ve Taşkınlıklarına Dair Avrupa Sözleşmesi

Avrupa Konseyi üyesi devletler ve Avrupa Kültür sözleşmesine taraf diğer devletler sportif karşılaşmalarda ve özellikle futbol maçlarında seyircilerin şiddet gösterilerine ve taşkınlıklarına dair Avrupa Sözleşmesini 25 Eylül 1986’da Strazburg’da imzalamıştır. Bu sözleşme, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından da imzalanarak 26.01.1990 tarih ve 20414 sayılı resmi gazetede yayınlanmış ve iç hukukumuzdaki yerini almıştır.

Bu sözleşmede devletler, spor karşılaşmalarında seyircilerin şiddet ve taşkınlıklarını önlemek ve kontrol altına almak için ortak faaliyet göstermeye ve işbirliği yapmaya kararlı olarak bazı hususlarda mutabık kalmışlardır. Bu sözleşmeye göre:

1. Taraflar, seyircilerin şiddet ve taşkınlıklarını önlemek ve kontrol altına almak için gerekli önlemleri belirlemeyi ve uygulamayı taahhüt ederler; bu önlemler özellikle aşağıdakileri kapsayacaktır:

a. Gerek stadyumların içinde gerek yakın çevresinde ye seyircilerin kullandığı transit yollarında meydana gelebilecek şiddet olaylarının ve taşkınlıkların üstesinden gelebilmek için yeteri kadar asayiş kuvveti kullanılmasını temin etmek,

b. İlgili veya ilgili olabilecek değişik mahallerin polis kuvvetleri arasında yakın bir işbirliğini ve gerekli bilgi alışverişini kolaylaştırmak,

c. Seyirci şiddet veya taşkınlıklarına ilişkin fiillerden suçlu bulunan kişilerin uygun cezalara veya duruma göre uygun idarî tedbirlere çarptırılmasını sağlayacak mevzuatı uygulamak, gerekiyorsa bu mevzuatı oluşturmak.

2. Taraflar, taraftar kulüplerinin olumlu davranışlarını ve sorumlu bir biçimde örgütlenmelerini ve bu kulüplerin üyeleri arasından, maçlarda seyircilerin kontrolünü ve aydınlatılmasını kolaylaştıracak ve deplasmanda oynayan maçlara giden taraftar gruplarına refakat edecek görevlilerin tayin olunmasını teşvik etmeyi taahhüt ederler.

3. Taraflar, olay çıkarması muhtemel kişilerin maçlara gitmesini engellemek için, hukuken mümkün olduğu ölçüde kulüplerin, örgütlenmiş tarafların ve seyahat acentelerinin işbirliği ile deplasmana çıkış noktasında seyahat düzenlemelerinin koordine edilmesini teşvik edeceklerdir.

4. Taraflar, şiddet patlamaları ve seyirci taşkınlıklarından çekinilen durumlarda, spor örgütleri ve kulüpleri ile birlikte uygun hallerde stadyum sahiplerinin ve resmî makamların dahili mevzuatın belirlediği sorumlulukları çerçevesinde stadyumların çevresinde ve içinde bu şiddet ve taşkınlıkları önlemek veya kontrol altında tutmak için pratik önlemler almalarını sağlamaya çalışacaklardır. Taraflar bu amaçla gerektiğinde, kurallara uymayanlara karşı uygulanabilecek yaptırımları kapsayacak uygun mevzuat gerektirecek veya uygun olabilecek tüm öteki yollara başvuracaklardır.

Yukarıda değinilen pratik önlemler aşağıdakileri de ihtiva edecektir:

a) Stadyumların tasarımı ve fizikî yapısının, seyircilerin güvenliğini temin etmesini, aralarında şiddet olaylarının çıkmasını kolaylaştırmamasını, kalabalığın

daha etkili bir kontrolüne olanak verilmesine yeterli engel ve çitleri ihtiva etmesini ve güvenlik ve polis kuvvetlerinin müdahalesine olanak vermesini sağlamak;

b) Misafir seyirci gruplarına, stadyuma alındıklarında, ayrı bölümler tahsis edilerek, rakip taraftar grupları etkin bir biçimde ayırmak;

c) Bu ayırımı, bilet satışlarını titizlikle kontrol ederek ve maçın hemen öncesinde özel önlemler alarak, pekiştirmek;

d) Olay çıkarması muhtemel kişiler ile alkol veya uyuşturucu madde etkisi altında olanları hukuken mümkün olduğu ölçüde stadyum ve maçlardan çıkartmak veya girişlerini yasaklamak;

e) Stadyumları etkili bir hoparlör sistemiyle teçhiz etmek ve seyircilerin düzgün şekilde davranmasını teşvik etmek amacıyla, bu sistemin, maç programının ve diğer haberleşme olanaklarının tam olarak kullanılmasını sağlamak;

f) Seyircilerin stadyumlara alkollü içki sokmalarını yasaklamak; stadyumlarda alkollü içki satışını ve her türlü dağıtımını kısıtlamak ve tercihen yasaklamak ve tüm meşrubatların tehlikeli olmayan kapların içinde bulunmasını sağlamak;

g) Seyircilerin stadyumların içerisine şiddet olaylarında kullanılabilecek cisimleri, havai fişekleri veya benzeri aletleri sokmalarını engellemek üzere kontroller sağlamak;

h) Gerekli kuralların uyumlu bir şekilde uygulanabilmesi için, kalabalığın kontrolüne ilişkin düzenlemeler konusunda irtibat görevlilerinin maçlardan önce kamu makamları ile işbirliği yapmalarını sağlamak.

5. Taraflar, kitle iletişim araçlarının potansiyel önemini de göz önünde bulundurmak suretiyle, sporda ve spor karşılaşmalarında şiddet olaylarını önlemek amacıyla ve özellikle eğitici ve diğer kampanyalarla spor idealini yayarak, spora geniş şekilde aktif katılmayı teşvik ederek, seyircilerin ve sporcuların kendi aralarındaki karşılıklı saygıyı arttırmak için özellikle gençlerde centilmence mücadele kavramını geliştirerek, uygun sosyal ve eğitici önlemleri alacaklardır.

Bu sözleşmeye göre uluslararası işbirliği kapsamında:

1. Taraflar bu Sözleşmenin çerçevesine giren konularda sıkı bir şekilde işbirliği yapacaklar ve ilgili ulusal spor makamları arasında uygun olacak benzer bir işbirliğini teşvik edeceklerdir.

2. Taraflar, uluslararası kulüp ve temsili maçlar veya turnuvalar öncesi, ülkenin yetkili makamlarını, özellikle spor teşkilatlarını, hangi maçlarda şiddet olaylarının ve seyirci taşkınlıklarının çıkabileceğini saptamaya davet edeceklerdir. Böyle bir maçın varlığı saptanınca, ev sahibi ülkenin yetkili makamları, ilgililer arasında danışmada bulunulması için gerekli tertipleri alacaktır. Bu danışmalar maç için saptanan tarihten en geç iki hafta önce olmak üzere mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilecek ve gerekli hallerde bu Sözleşmede öngörülenlere ek Önlemler de dahil olmak üzere, maçtan önce, maç sırasında ve maçtan sonra alınacak tertipleri, önlemleri ve ihtiyat önlemlerini kapsayacaktır.

Müsabaka öncesi esnası ve sonrasında olay çıkaran taraftarlara yönelik sergilenecek tutum bu şekilde olacaktır:

1. Taraflar, mevcut hukukî usullere ve yargı etkisinin bağımsızlığı ilkesine saygı çerçevesinde, şiddet eylemlerinde bulunan veya başka suç teşkil edecek fiilleri işleyen seyircilerin teşhis edilmelerini ve kanuna uygun olarak yargılanmalarını sağlamaya çalışacaklardır.

2. Taraflar, uygun hallerde, özellikle misafir-seyirciler için ve uygulanabilir uluslararası anlaşmalara uygun olarak, aşağıdaki hususları inceleyeceklerdir:

a) Spor karşılaşmaları sırasında şiddet eylemlerinde bulunan veya suç teşkil edecek diğer fiilleri işleyen kişilere karşı başlatılan hukukî işlemleri, bu kişilerin ikamet ettikleri ülkeye sevk etmek,

b) Spor karşılaşmaları sırasında şiddet eylemlerinde buldukları veya suç teşkil edecek diğer fiilleri işledikleri sanılan kişilerin sınırdışı edilmesini sağlamak,

c) Spor karşılaşmaları sırasında şiddet eylemlerinde bulunmaktan veya suç teşkil edecek diğer fiilleri işlemekten hüküm giyen kişileri, cezalarını çekmeleri için ilgili ülkeye sevk etmek.

Ayrıca; Taraflar, güvenliği artırmak ve şiddeti engellemek için stadyumların fizikî yapılarındaki değişikliklerin planlanmasına ve uygulanmasına ve stadyumlara

giriş-çıkışlar dahil, diğer gerekli değişikliklere ilişkin konularda, ulusal spor örgütleri ve kulüpleri ve uygun hallerde stadyum sahipleriyle yakın işbirliği sürdürmeyi taahhüt ederler.

2. Taraflar, gerektiğinde ve uygun durumlarda, özellikle büyük ve kontrolü güç kalabalıkları çekebilecek maçların oynandığı stadyumlar arasından, seyircilerin güvenliğini ve aralarında şiddet olayları çıkmasını önlemek amacını sağlayacak stadyumların saptanmasındaki kıstasları belirleyecek bir sistem geliştirmeyi taahhüt ederler.

3. Taraflar sporcuların veya taraftarların şiddet olayları çıkartmalarına yol açabilecek etkenleri kontrol etmek üzere yürürlükteki kurallarını sürekli olarak gözden geçirmeleri için ulusal spor örgütlerini teşvik etmeyi taahhüt ederler (216).

2.7.4.2. Türkiye’ de Sporda Saldırganlık, Şiddet Ve Holiganizme Yönelik Davranışların Önlenmesi Adına Yapılan Yasal Düzenlemeler

Geçmişten günümüze Türkiye’ de sporda saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesi adına bazı kanunlar, yönetmelikler, genelge ve talimatlar çıkarılmıştır.

2.7.4.2.1. 5149 sayılı Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun

2004 yılında çıkarılan ve 2011 yılında çıkarılan 6222 sayılı kanuna kadar geçerliğini koruyan 5149 sayılı Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanunun amacı spor müsabakalarının yapıldığı alanlar ile bunların eklenti ve çevresinde müsabaka öncesinde, müsabaka esnasında veya sonrasında şiddetli rekabeti ve bunun doğurduğu fanatizm sonucu patlayıcı, parlayıcı, yanıcı, yakıcı, kesici veya delici maddelerin kullanılmasının, şiddet ve düzensizliğin, kişilik haklarına, ailevi veya manevi değerlere yönelik hakaret, sövme ve aşağılayıcı slogan ve davranışların yer aldığı sporun ruhuna, ilke ve kurallarına uymayan kötü tezahüratın önlenmesi suretiyle huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığı ve kamu düzeninin sağlanmasına yönelik olarak alınacak önlemler ve uygulanacak yaptırımlarla ilgili usul ve esasları düzenlemektir.

Söz konusu kanun yürürlüğe girdiğinden bu yana eleştiriler almıştır. Bu eleştiriler, kanunda yer alması gereken hususların yönetmelikle düzenlenmiş olması, kanundaki yaptırımların yetersiz olması, kanundaki yaptırımların yetersiz olması,

kanundaki özel güvenlik alt yapısının olmaması, kanunda eksiklikler olması, kanunun yeteri kadar tanınması olarak görülmektedir (174). Bu kanunun, gelişen ve değişen koşullar nedeniyle güncelliğini yitirdiğini beklentilere cevap veremediğini, seyirci şiddetinin önlenmesi ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğini, vurgulanmıştır (16).

5149 sayılı kanunun sporda saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesi adına yeterli görülmemesiyle 31 Mart 2011 tarihinde 6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun çıkarılmıştır. Ayrıca bu kanunun uygulanmasına ilişkin yönetmelik 22 Aralık 2012' de resmi gazetede yayınlanarak bazı usul ve esaslar düzenlenmiştir.

2.7.4.2.2. 6222 Sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun

31 Mart 2011 tarihinde çıkarılan bu kanunun amacı, müsabaka öncesinde, esnasında veya sonrasında spor alanları ile bunların çevresinde, taraftarların sürekli veya geçici olarak gruplar halinde buldukları yerlerde veya müsabakanın yapılacağı yere gidiş ve geliş güzergâhlarında şiddet ve düzensizliğin önlenmesidir. Bu kanun, müsabaka öncesinde, esnasında veya sonrasında, spor alanları ile bunların çevresinde, taraftarların sürekli veya geçici olarak gruplar halinde buldukları yerlerde veya müsabakanın yapılacağı yere gidiş ve geliş güzergâhlarında, takımların kamp yaptığı yerlerde uygulanacak güvenlik önlemlerini, şike, teşvik primi ve diğer yasak fiil ve davranışları, bunlara uygulanacak yaptırımları, spor kulüplerinin, spor kulübü yöneticilerinin, sporcularının ve diğer görevlilerinin, genel kolluk veya özel güvenlik görevlilerinin, hakemlerin, taraftarların, taraftar derneklerinin, taraftar temsilcilerinin, spor federasyonlarının, yazılı veya görsel ya da işitsel kitle iletişim kuruluşları ile mensuplarının ve diğer ilgili kişi ve kurumların spor müsabakalarında şiddet ve düzensizliğin önlenmesine ilişkin hususlardaki görev ve sorumluluklarını kapsamaktadır (217).

Bu kanun ile İl ve ilçe spor güvenlik kurullarının oluşturulması; Spor alanlarının güvenlik ve düzenine ilişkin tedbirler; saha güvenliği; müsabaka güvenliği; taraftar derneklerinin yükümlülükleri; taraftardan sorumlu kulüp temsilcisi; seyir güvenliğinin sağlanması gibi tedbirler alınmaktadır. Bununla birlikte bu kanunda; şike ve teşvik primi; spor alanlarına sokulması yasak maddeler; spor

alanlarına yasak madde sokulması ve müsabaka düzeninin bozulması; hakaret içeren tezahürat; spor alanlarına usulsüz seyirci girişi; yasak alanlara girme; spor alanlarında taşkınlık yapılması ve tesislere zarar verilmesi; seyirden yasaklanma gibi yasak fiiller ve ceza hükümlerine değinilmiştir.

2.7.4.2.3. Türkiye Futbol Federasyonu Futbol Disiplin Talimatı

TFF Yönetim Kurulu'nun 28.07.2015 tarih ve 3 sayılı toplantısında kabul edilip TFF'nin resmi internet sitesinde 01.08.2015 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye Futbol Federasyonu Futbol Disiplin Talimatı ile amatör ve profesyonel futbol faaliyetlerinde disiplini sağlamak, disiplin kurullarının oluşumunu, çalışma usul ve esaslarını, disiplin ihlali oluşturan fiilleri, bunların cezalarını ve cezaların infazını belirlemek amaçlanmıştır.

Bu talimat, TFF tarafından düzenlenen veya TFF'nin yetki alanına giren tüm müsabakalar ve futbolla ilgili tüm hususlarda uygulanmak üzere, kulüpleri, başkanları, onursal başkanları, yöneticileri ve çalışanlarını; müsabaka görevlilerini; amatör ve profesyonel futbolcuları; teknik adamları; müsabaka organizatörleri ve futbol menajerlerini; taraftarları; bir müsabaka veya etkinlik kapsamında görevlendirilmiş kişileri; futbolda görevli diğer kişileri kapsamaktadır.

Türkiye Futbol Federasyonu Futbol Disiplin Talimatı' na göre;

- Ev sahibi kulüp, müsabakanın oynanacağı stadın ve çevresinin düzenini ve güvenliğini sağlamakla yükümlüdür.

- Kulüpler, müsabaka öncesinde, esnasında ve sonrasında meydana gelebilecek her türlü olaydan sorumlu olup müsabakanın organizasyonuna ve güvenliğine ilişkin tüm talimatlara uymakla yükümlüdür.

- Kulüpler, futbolcularının, görevlilerinin, başkanlarının, onursal başkanlarının, yöneticilerinin, çalışanlarının, üyelerinin, özel güvenlik görevlilerinin ve taraftarlarının ihlallerinden dolayı objektif olarak sorumludur.

Ayrıca, disiplin ihlallerinin faillerinin şahsen belirlenememesi halinde disiplin cezası faillerin mensubu olduğu kulübe verilir (224).

Bu talimata göre; sportmenliğe aykırı harekette bulunan futbolcular, yöneticiler, görevli ve diğer kişiler ile mensup oldukları kulüpler; müteakip

müsabakalardaki ceza durumunu düşünerek bilinçli olarak sarı veya kırmızı kart gören futbolcular; sportmenliğe aykırı açıklamalarda bulunan futbolcular, yöneticiler, görevliler; hakem soyunma odasının ve koridorların güvenliğini ihlal eden ve akreditasyon kurallarını ihlal eden kişiler; takım halinde sportmenliğe aykırı harekette bulunan futbolcular ve kulüpleri; kişilik haklarına saldırı, hakaret, tehdit eden ve tüküren futbolcular, yöneticiler, taraftarlar, görevli ve diğer kişiler ile mensup oldukları kulüpleri; ırk, dil, din, etnik köken ayrımcılığı yaparak insanlık onurunu herhangi bir şekilde zedeleyen futbolcular, yöneticiler, taraftarlar, görevli ve diğer kişiler ile mensup oldukları kulüpleri; kural dışı hareketlerde bulunan futbolcular; saldırıda bulunan futbolcular, yöneticiler, taraftarlar, görevli ve diğer kişiler ile mensup oldukları kulüpleri; kavgaya karışan futbolcular, yöneticiler, görevli ve diğer kişiler; talimatlara aykırı hareket eden futbolcu ve kulüpleri; belgelerin haksız kullanımı durumunda futbolcular, yöneticiler, görevli ve diğer kişiler; sahtecilik ve yanıltma durumunda futbolcular, yöneticiler, görevli ve diğer kişiler; usulsüz seyirci alan kulüpleri; ceza ve tedbirlere uymayan futbolcular, yöneticiler, görevli ve diğer kişiler; haklı bir sebebi olmaksızın milli müsabakaya katılmayan futbolcular; stadyumlarda düzen veya disiplinin ya da müsabakanın olağan akışı içinde oynanmasının veya güvenliğinin sağlanmasına ilişkin kuralları bireysel veya toplu bir biçimde ihlal eden kişiler, seyircisi, mensupları, futbolcuları nedeni ile olaylardan sorumlu kulüpleri; çirkin ve kötü tezahürat durumunda, seyirciler ve kulüpleri; yayın sözleşmesi ihlalinde kulüpleri; tanıklıktan veya belge ibrazından kaçınan kişiler ve mensup oldukları kulüpleri; müsabakanın sonucunu hukuka veya spor ahlakına aykırı şekilde etkileyen, teşvik primi veren kişiler, mensup oldukları kulüpleri ve hakemler; bahis ve benzeri şans oyunlarına katılan kulüp yöneticileri, futbolcular, müsabaka görevlileri, görevli ve diğer kişiler; müsabakaya ve müsabaka hazırlıklarına katılmayan futbolcular, yöneticiler, görevli ve diğer kişiler; görevlerini ihmal eden görevliler disiplin ihlalleri kapsamında cezalandırılmaktadır.

2.7.4.3. Holiganizmin Önlenmesinde İngiltere Modeli

İngiltere, Hillsborough faciasından sonra Lord Taylor'un hazırladığı raporlar çerçevesinde aldığı tedbirler, yapılan uygulamalar ve çıkarılan futbola özgü kanunlar

ile futbol holiganizminin üstesinden gelmiş yeşil sahalardaki şiddet olaylarını en alt seviyeye indirebilmiştir.

2.7.4.3.1. Yeşil Sahalarda Alınan Önlemler

Futbol statlarının modernizasyonu gerçekleştirilerek bütün statlar koltuklu hale getirilmiş, tel örgüler kaldırılmış, yeme-içme, tuvalet ve diğer servisler geliştirilerek stadyumlar eğlence merkezi haline getirilmiştir. Ayrıca statların içi ve çevresi kameralarla donatılarak güvenlik için alınan tedbirler artırılmıştır. Böylelikle ülkede futbola bakış açısında değişiklik olmuş futbol sadece işçi sınıfı ve düşük gelir grubundaki insanların oyunu olmaktan çıkarılmış orta sınıfın ve ailelerinde ilgisi çekilerek futbol bir eğlence endüstrisi haline getirilmiştir.

Polis futbol seyircisine karşı olan metotlarında değişikliğe gitmiş sert ve katı tutumdan vazgeçilmiş, stadyum içerisinde polisin yetkileri azaltılarak steward sistemi oluşturulmuş böylelikle stat içi sorumluluklar özel güvenlik görevlilerine bırakılmıştır. Ayrıca Ulusal İstihbarat Servisine bağlı olarak Futbol İstihbarat Örgütü oluşturulmuş sivil polisler holiganların arasına girerek onlarla aynı hayatı paylaşmış ve toplanan veriler ışığında ülke içi ve dışında oluşabilecek birçok olaya önceden müdahale edilmiştir. Ayrıca oluşturulan bu data bankası sayesinde şiddet olaylarına karışan veya katılma şüphesi olan kişiler hakkında gerekli önlemler alınmıştır (140).

2.7.4.3.2. Kanun ve Yasalar İle Alınan Önlemler

Futbol sahalarındaki şiddetin ve holiganizmin önüne geçmek için alınan bu tedbirler ve uygulamalar futbola özgü kanunlar çıkarılarak desteklenmiş ve güçlendirilmiştir.

1985 yılında sportif olaylar sırasında alkol tüketimini kontrol altında tutmayı amaçlayan Alkol Tüketimi Kontrolü kanunu ile stat çevresinde alkol satışı ve izleyicilerin stada alkol sokmaları yasaklanmış, sarhoş taraftarların stada girmeleri engellenmiştir (204).

1989 yılında çıkarılan Futbol Seyircileri Kanunu ile mahkemelere futbolla ilgili şiddet olaylarına karışan kimselere İngiliz takımlarının ülke dışında oynadığı maçlar sırasında İngiltere'den çıkış yasağı getirme ve bu kişilere maç tarihinde belirlenmiş polis istasyonlarında bulunma zorunluluğu getirme yetkisi verilmiştir.

1991 yılında çıkarılan Futbol Suçları Kanunu ile sahaya veya seyircilere yabancı madde fırlatılması, ahlak dışı ve ırkçı tezahüratta bulunma ile seyircilerin sahaya girmesi yasaklanmış ve karaborsada bilet satımı suç haline getirilmiştir. Ayrıca kanun, polis amirlerine gerekli gördükleri araç ve seyircileri durdurup arama yetkisi vermiştir (97).

1999 yılında çıkarılan Futboldaki Düzensizlikleri Önleme Kanunu mahkemelere daha önce futbolla ilgili şiddet olaylarına karışmış kişilere gerekli sebepler olduğu takdirde ülke içi ve dışındaki maçlara 2 ila 10 yıl arası katılmakta men cezası verebilme yetkisi tanımıştır.

2000 yılında çıkarılan Futbolda Düzensizlik Kanunu ile polisin ve mahkemelerin yetkisi daha da genişletilmiştir. Böylelikle, polis amirinin yeterli sebepler olduğuna inandığı, gerekli gördüğü durumlarda mahkemeye yapacağı şikâyeti ile birlikte daha önce bir suç işleyip işlemediğine bakılmaksızın kişi futbol maçlarında men ve ülkeyi terk etmeme cezası alabilmektedir (155).

2.7.4.4. İspanya' da Futbol Holiganizminin Önlenmesine Dair Bazı Önlemler

Futbol adı geçtiğinde özellikle günümüzde ismi ilk sırada gelen İspanya' da olayların arttığı ve holiganizmin gündemde olduğu zamanlarda şu önlemleri alarak olayları bir nebze azaltmışlardır.

- Ocak 1987'de İspanya hükümeti, spor karşılaşmalarında ve özellikle futbol müsabakalarında taraftar şiddeti ve kötü davranışına karşı Avrupa sözleşmesini imzalamıştır.

- Nisan 1988'de özel bir çalışma komisyonu kurarak (Avrupa Konseyi'nden, profesyonel liglerden, kulüp başkanlarından, sporcular, teknik adamlardan, hukuk ve sosyoloji hocalarından, hakemler ve spor gazetecilerinden oluşan 50 kişilik bir komisyon üyesi veri toplamışlar ve alan çalışmaları yapmışlardır). Alt yapı çalışması yapmaları istenmiştir. Çalışmalar ışığında stadyumdaki tel örgüler kaldırılmıştır.

- Ekim 1990'da şiddetin önlenmesi için spor yasası çıkarmıştır.

- Şubat 1992'de Güvenlik koordinatörlüğü kurulmuştur.

- Nisan 1992’de her ma günü (korunma-cezalendirma-programlama vs) yerine getirilmesinin analizi için haftalık toplantılar yapılmıştır. Buna göre;

- şiddet gruplarının hareketlerinin ve tribündeki davranışlarının izlenmesi,

- Spor karşılaşmalarında şiddete ilişkin; yöneticilerin, antrenörlerin, sporcuların, hakemlerin ve medyanın beyanlarına kadar bütün etkinliklerin izlenmesi,

- Taraftar davranışlarının izlenmesi (alkol kullanımı, rekabet vb)

- Güvenlik koordinatörlerinin ve kulüplerinin güvenlik servislerinin uygulamalarının izlenmesi,

- Hkmet yelerine ve yerel yöneticilere, uygun cezaların önerilmesi şeklinde bir dizi önlemler almışlardır (3).

2.8. SERBEST ZAMAN (BOş ZAMAN) KAVRAMI

Hayatın içinde kapladığı yere göre uzun ya da kısa, tekrar edilmesi imknsız, başlangıcı ve sonu bilinen, saat ile llembilen bir bölümü olan zaman, farklı sınıflara ayrılmaktadır;

- Var olmakla ilgili zaman

- Geimle ilgili zaman

- Boş zaman.

İngilizce’de “boş zaman” kelimesinin karşılığı olan “leisure”, Latince’de ise “izin verilmiş olmak” veya “zgr olmak” anlamına gelen “licere” kelimesinden türetilmiştir. Bununla beraber, Fransızca’da “boş zaman” anlamına gelen “loisir”, lisans ve özgürlük kelimesinin İngilizce karşılığı “licence” ve “liberty”de buradan türetilmiştir. Genel olarak boş zaman, askıdan kurtulmak, kısıtlamalardan özgürlüğe geçmek, seçme özgürlüğü, içten sonra (bireye) arta kalan zaman, zorunlu sosyal yükümlülükler yerine getirildikten sonra kalan zaman şeklinde tanımlandığını görmekteyiz (57; 227).

Günümüzde endüstri ve teknolojidaki gelişmeler, kalkınma ve refahtaki büyük aşamalar ile makinenin insan üzerindeki egemenliğı çalışmaya bir tepki oluşturarak, boş zamanlara olan ilginin artmasına neden olmuştur (70).

Boş zaman kavramının tanımı evrensel olmamakla birlikte farklılıklar gösterse de, boş zaman genellikle özgür iradeyle, haz almak amacı ile yapılan aktivitelerin gerçekleştiği zaman dilimi olarak açıklanmaktadır (126). boş zaman, kişinin hem kendisi hem de başkaları için bütün zorluklarından veya bağıntılardan kurtulduğu ve kendi isteğiyle seçeceği bir faaliyetle uğraşacağı bir zamandır (82; 238).

Boş zaman; serbest zaman olarak ifade edilirken uyumak, yemek yemek, vücut temizliği yapmak, okula gidip gelmek, ders veya bir işte çalışmak dışında kalan vakit veya kişinin üretime yönelmiş faaliyetleri sırasında veya onu takiben girişmekte olduğu üretim dışında harcayabileceği zaman olarak tanımlanmaktadır (7).

Tezcan (223)'a göre boş zaman; kişinin hem kendisi hem de başkaları için bütün zorunluluklardan kurtulduğu ve kendi isteği ile seçeceği bir faaliyetle uğraşacağı zaman olarak, yani kişinin kesin olarak bağımsız ve özgür olduğu iş hayatının dışındaki zamandır.

Bir grup yazar zorunluluk olmaksızın, öznel bir şekilde kullanılan zamanı, boş zaman (leisure) olarak tanımlamışlardır (104; 120; 142; 156). Zaman baskısı ise bir kişinin zorunluluklarına yetemeyecek derecede az olan zamanla karşılaşmasıdır (108).

Serbest ya da boş zaman hoş ya da tatsız yükümlülüklerden uzakta geçirilen süredir, hoş yükümlülükler ise burada temelde serbest zaman olarak ele alınır. Diğer bir deyişle, serbest (boş) zamana sahip birey, söz konusu etkinliği canlandırma konusunda önemli seviyede zorlama hissetmez (210).

Serbest zaman fikrinin, günümüzde göz ardı edilen ilerleme fikrinin yerini alabileceğine yönelik bir takım önermeler sunulmaktadır. Bunlar:

1. Serbest zaman etkinlikleri mecburi olmayan (genel) etkinliklerdir.
2. Serbest zaman etkinlikleri katılımcıların yapmak istediği temel etkinliklerdir.
3. Serbest zaman etkinlikleri zorunlu yükümlülüklerin dışında ki zaman olarak ifade edilen boş zamanlarda yapılır.

4. Serbest zaman sosyal bir kurumdur.
5. Serbest zaman etkinlikleri coğrafik farklılıkları içermektedir.
6. Serbest zaman iş/yaşam dengesi için bir dayanak noktasıdır.
7. Serbest zaman etkinlikleri bireylerin boş zamanlarında yaptıklarıdır.
8. Serbest zaman dünya genelinde eşsiz bir imaja sahiptir (210).

2.8.1. Serbest Zaman Anlayışındaki Gelişim Süreci

En eski uygarlıklardan beri, boş zaman soyluluk ve yüksek sınıf imtiyazlarıyla nitelendirilmiştir. Ancak, boş zaman ilkel kültürlerde; gıda, güvenlik ve temel ihtiyaçların karşılanması için yapılan avcılık gibi faaliyetlerden sonra kutlama olarak ortaya çıkmıştır. Antik Yunan medeniyetlerinde ise boş zaman düşüncesi daha da gelişmiştir. Antik Yunan medeniyetlerinde boş zaman hayatın bir amacı ve toplumda bir araya getirici bir öge olarak görülmüştür. Roma İmparatorluğu döneminde askeri fetihler zenginliğe, güçlü bir ulusa ve sınıfsal bir yapıyla tarımsal demokrasiden sanayi toplumu olmaya yönelik harekete neden olmuştur ve bu da daha fazla boş zamanı beraberinde getirmiştir. Köleler sadece çalıştırılmaz bunun yanında önceleri müzik, tiyatro ve spor müsabakalarında eğlence amaçlı sonrasında ise kara ve deniz savaşlarında, at arabası yarışlarında ve şiddet gösterilerinde kullanıldı. Bu şiddet gösterileri sonucu müsabakalar için inşa edilen Collesseum, Roma'daki hayatın merkezi oldu. Tarihçiler, imparatorluğun çöküşünün nedenlerinden biri olarak da boş zamanı kullanmayı becerememelerinden bahsetmektedir (69).

Boş zamanın önemi, sanayileşme ve kentleşmenin sonucu ile anlaşılmış ve bir ihtiyaç haline gelmiştir. 1980'lerden başlayarak günümüze kadar ulaşan 'tüketim toplumu' kavramında boş zaman olgusunun oldukça büyük bir yeri bulunmaktadır. Öncelikle, yeni üretim güçlerinin ortaya çıkması ve verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekelci yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni bir toplumsallaşma tarzına tüketim toplumu denmektedir. Bu toplumun çalışanlara vaadi 'daha çok boş zaman daha çok tüketim' olmuştur. Burada boş zamanın, daha fazla tüketim yapabilmek için çok müsait bir zaman dilimi olduğu vurgulanmaktadır (190).

Günümüzde evrensel bir insan olma hakkı sayılan ‘boş zaman’ daha yüzyılımızın başında insanlar için bir tembellik ve savurganlık olarak nitelendirilmekte idi. Toplumdaki değişmelere paralel olarak boş zamanlarda ve onun kullanılmasında çeşitli değişimler yaşanmıştır (196).

Çalışma ve boş zaman sürelerindeki bu gelişim ve nedenleri şu şekilde özetleyebiliriz;

1. Sanayileşme devriminin ilk dönemlerinde makineleşmedeki gelişmeyle beraber çalışma saatlerinde biraz artış söz konusudur. Bu dönemde, çalışanların boş zamanı sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılayıp dinleyecek kadardır.

2. 20’nci yüzyıl başlarına gelindiğinde, özellikle 1930’lardan sonra bu süreç ters işlemeye başlamıştır. Makineleşme ve refahla alakalı olarak insanlar daha az çalışarak daha fazla boş zaman elde etmeye başlamışlardır.

3. Çalışma süresinin kısaltılması, sadece boş zaman arzusu ile sınırlı kalmayıp, eğitime ve okula ayrılan sürenin de geniş bir çağa yayılması çalışma saatini etkilemiştir. Ayrıca, boş zaman süresini, olumlu etkileyen vardiya sistemi, ev işleri, kişisel ihtiyaçların karşılanmasında sağlanacak kolaylıklar, işe gidiş geliş sürelerinin gerek fiziki planlamalar gerekse ulaşımaya yönelik tedbirlerle iyileştirilmesi gibi etmenlerde bulunmaktadır.

4. Boş zamanlarda, dinlenme, eğlence, kendini geliştirme, sosyal ilişkilerde bulunma, spor yapma, tatile çıkma ve diğer etkinliklerin yapılıp, keyif alınacağı bir zaman dilimi olarak öneminin arttığı ve sendikaların ve diğer kesimlerin bu yüzden daha az çalışıp, daha fazla boş zamana sahip olma arzularının geliştiği dönemler yaşanmıştır (134).

2.8.2. Serbest Zaman (Boş Zaman) Hakkı

Sınıf ayrımı gözetilen orta çağ toplumlarından itibaren boş zamanların soylular için var olduğu ve bu zamanlarda çeşitli spor, sanat ve eğlence türleriyle meşgul oldukları ve bunu kendileri için bir hak, halk için ise söz konusu olmadığı bilinmektedir. Örneğin Ortaçağ İngiltere’ sinde sadece soyluların çeşitli sanat ve spor faaliyetlerine katılmaları normal görülürken, Eski Yunanda soylular özgürlük, boş zaman, eğlenmek hakkını sadece kendileri için görürlerdi ve olimpiyatlara katılım sadece soylu Yunanlılar içindi (176).

18. Yüzyıl başlarında insanların Pazar günlerini kiliselerde geçirmeleri için özellikle spor faaliyetlerinin kilise tarafından yasaklanmış olması insanların boş zaman haklarını elinden almaktaydı. Cumartesi günlerinin de tatil edilmesiyle birlikte insanların boş zaman hakları ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Önceleri, insanların işe ayırdıkları zaman ile boş zamana ayırdıkları zaman ayrımını yapmak pek de kolay değildi. Bu ayrım hem mesai kavramı ile çalışanlar hem de kendi başlarına serbest çalışanlar için yapılamamaktaydı. Fakat günümüzde insanlar boş zamanın değerini kavramış olmakla birlikte boş zamanlarını en verimli şekilde kullanma bilincine erişmektedirler.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı Avrupa ülkelerinin yasalarında ücretli izin hakkının yer aldığı bazı yazılı hukuk ve mevzuatlar boş zaman hakkının ilk örneklerindedir. Altmış kadar Avrupa ülkesi çıkardıkları yasalar ile boş zaman hakkını hayata geçirmiştir (134).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 24. maddesi “herkesin dinlenmeye, boş zamana, özellikle iş saatlerinin makul ölçüde sınıflandırılmasına ve belli dönemlerde ücretli tatillere hakkı vardır” demektedir (131).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), 17. Maddede herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir ibaresi ile; 50. maddede çalışma şartları ve dinlenme hakkını garanti altına alma ibaresi ile; 58. Maddede devlet gençlerin alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar vb. kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır ibaresi ile eğitim ve boş zaman hakkının önemini vurgulamaktadır.

Ayrıca 1475 sayılı İş Kanunu ve 2547 sayılı YÖK Kanunu ile gerek çalışanların gerekse öğrencilerin boş zaman haklarını kullanmaları gerekliliği vurgulanmaktadır.

2.8.3. Serbest Zamanın Temel Fonksiyonları

Serbest zamanın üç temel fonksiyonundan bahsedilmektedir. Bu fonksiyonlar; dinlenme, eğlenme ve gelişimdir. Dinlenme fonksiyonunda fiziksel olarak yorulan bireyin vücudunun yenilenecek kendini yenilemesinden ve fiziksel olarak eski gücüne kavuşmasından; dinlenme fonksiyonunun yanında sinir sistemi ve

ruhsal yapının yeniden canlandırılacağı eğlenme ve gelişim fonksiyonlarından bahsetmekteyiz.

2.8.3.1. Dinlenme Fonksiyonu

Dinlenme, yeniden elde etme veya iş sonrası stres ve yorgunluk atma ile bedensel aşınmaları ve sinir gerilimlerini ortadan kaldıran bir fonksiyon üstlenmiştir. Çalışma saatlerinin 12-15 saat olduğu sanayi devriminin ilk dönemlerinde, işçiler boş zamanlarında dinlenme fonksiyonunu sadece fiziksel gücü yeniden elde etmek anlamında kullanmışlardır. Çalışan için boş zaman, sadece bir sonraki çalışma gününe fiziksel olarak hazırlanmayı ifade etmektedir (113).

Çalışma zamanı berrak düşünmeyi ve etkili çalışmayı ifade etmektedir. Dinlenme zamanı, akülerimizin yeniden dolmasını ve gücümüzün yenilenmesini sağlar. Çalışmak mecburiyetinde olduğumuz günlerde muntazam, yüksek verimli sabahlar istiyorsanız, kendinize devamlı bir miktar dinlenme zamanı ayırırız. Tam olarak verimli zaman, toplam dinlenme zamanına bağlıdır (198).

2.8.3.2. Eğlenme Fonksiyonu

Eğlenmenin içten gelen bir istektir ve insanlar boş zamanlarda onları memnun edecek anlara ihtiyaç duymaktadır. Bireyler artık birçok spor ve eğlence aktivitelerinde yoğun olarak yer almakta, spora ve eğlenceye olan bu ilgi 20. yüzyılın başlarından itibaren giderek artmakta olan bir akımın etkisiyle; bireylerin sağlıklarına, duygusal, fiziksel ve psikolojik ruh hallerine verdikleri önem de artmaktadır (227).

2.8.3.3. Gelişim Fonksiyonu

Gelişme fonksiyonu, boş zamanda bilgi almak ya da vermek, bir kültürü geliştirmek ihtiyacının ağır bastığı uğraştır. Aniden ortaya çıkan ya da örgütlenmiş gönüllü sosyal faaliyetlere katılma ihtiyacının ağır bastığı etkinliklerdir (137).

2.8.4. Serbest Zaman Değerlendirme Eğilimini Etkileyen Faktörler

Bireyler sahip oldukları boş zamanlarını farklı aktivite ve uğraşlarla değerlendirmektedir. Gerek mevcut şartlardaki iyileşmeler, teknolojik gelişmeler, bireylerdeki boş zaman hakkı bilincinin gün geçtikçe gelişmesi boş zaman değerlendirme oranlarında artışa neden olmaktadır. Boş zaman değerlendirme eğilimindeki farklılaşmayı tetikleyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar sosyal

faktörler, kültür yapısı, sınıfsal farklılık, aile ve arkadaş çevresi, ekonomik faktörler, cinsiyet ve yaş olarak ele alınabilmektedir.

2.8.4.1. Sosyal Faktörler

Toplum, tarihsel gelişim içinde kültürün ve uygarlığın somutlaştığı ve bu niteliği ile de bireylerden farklı gerçekliği olan önemli bir bütünlüktür. Toplumu, sosyo-kültürel bir olay olarak tanımlandığımız zaman Sorokin'in belirlediği ögelere göre toplum belli anlam değer ve kurallara sahip olan; belli bir çerçevede bu anlam, değer ve kuralları birbirleri ile yaptıkları etkileşimlerde kullanan bilinçli kişi ve gruplardan meydana gelir. Böylece Sorokin'e göre toplum, manevi kültür (anımlar, değerler, kurallar), maddi kültür (bio-fiziksel araçlar) ve toplumsal ilişkiler (anamlı etkileşim) bütünü olarak ortaya konmaktadır. Sorokin zaten toplumsal ve kültürel ayrımını çözümleme amacı ile yaptıktan sonra "sosyo-kültürel" terimi ile bu iki kavramın bir birinden ayrılmaz nitelikte olduğunu belirlemektedir. Sorokin'in "bilinçli" terimi, belli etkileşimlerde bulunan kişi ve grupların çeşitli davranış ve eylemlerinin belli amaçlara yöneldiğini ve bu kişi ve grupların, aralarındaki ortak noktaların farkında olduklarını belirler.

2.8.4.2. Kültür Yapısı

Kültür ya da uygarlık, bilgileri, inançları, sanatı, töreleri, hukuku, alışkanlıkları ve de toplum içinde yaşayan insanın her türlü kapasitesini ve alışkanlığını kapsayan karmaşık bütündür. Kültür, bir toplumun sahip olduğu değerlerin bütünü, aynı zamanda onların gelecek nesillere aktarılması olarak ifade edilmektedir (43).

Kültür; belirli bir grup, dış çevreye uyum ve içsel bütünleşme problemleriyle başa çıkmayı öğrenirken, doğru olarak kabul edilebilecek kadar yeterince işe yaramış ve bu sebeple, o problemlere ilişkin olarak algılamak, düşünmek ve hissetmek için doğru yol olarak yeni üyelere öğretilmesi gereken, bu grup tarafından icat edilmiş, keşfedilmiş veya geliştirilmiş temel varsayımların bir motifidir. Kültür öncelikle onu üreten, paylaşan ve geliştiren bir insan grubu veya toplumu ile ilgilidir. Kültürün içeriği, varsayımlar inançlar ve değerler gibi bir dizi anlamları, sembolleri ve uygulamaları kapsamaktadır. Kültürün içeriği ile onu üreten, paylaşan, geliştiren ve aktaran üyeler arasında sürekli bir ilişki ve etkileşim vardır (178).

Kültür bireylerin toplumdaki davranışlarına rehberlik eder ve aile hayatında oldukça önemli bir rol oynar. Kültür, toplum içerisindeki davranışlarımıza hükmeder, statü ya da değere konularına karşı duyarlı olmamızı sağlar, başkalarının bizden ne beklediklerini ve onların beklentilerini karşılamadığımız durumlarda neler olabileceğini anlamımıza yardım eder (209).

2.8.4.3. Sınıfsal Farklılık

Sosyologlar, sosyal sınıf kavramını bir toplumda ortalama aynı zenginliği, statüyü ve gücü paylaşan bir grup veya kategori olarak açıklamaktadır. Bu sınıflar yukarıdan aşağıya belirli bir sırayla ayarlanmış ve sosyal tabakalaşma sistemini meydana getirmişlerdir. Bu tip bir tabakalaşma sisteminde bireyin yeri önem taşımaktadır. Çünkü sosyal tabakalaşma düzeni insanların nasıl yaşadığını ve diğerleri tarafından nasıl algılandıklarını ve onlara nasıl davranıldığını belirler. Sosyal sınıflar toplumlar içinde yapısal açıdan farklılıklar sergilese de, temelde ortak olan nitelikler taşırlar (252).

Bu özellikler göz önünde tutularak temel bir sınıf yapısı oluşturulabilir. Bu yapı, beş farklı sınıftan meydana gelmektedir.

1-Üst Sınıf (Upper Class): Büyük zenginliğe ve otoriteye sahip ailelerden oluşmaktadır. Bu aileler eski ve köklü olup büyük şirketlere ve taşınmazlara sahiptirler.

2-Birleşmiş Sınıf (Corporate Class): Bu sınıf, büyük şirketlerde ve devlet seviyesinde büyük bürokratik gücü olanlar oluşturmaktadır. Genelde bu şirketlerin sahipleri değillerdir. Bu sınıftaki insanlar yöneticilerdir ya da yönetim kurulu üyelikleri vardır. Birleşmiş sınıfın büyümesiyle birlikte üst sınıfta küçülmeler görülmüştür.

3-Orta Sınıf (Middle Class): Göreceli olarak daha az mala sahip olan, fakat işleri sayesinde yüksek gelirleri, prestijleri ve otoriteleri olanlar sınıfı olarak açıklanır. Orta sınıf, “üst orta” ve “alt ort” a olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

4) İşçi Sınıfı (Working Class): Hiç malı olmayan ya da biraz malı olan sınıftır. İşleri onlara orta alt gelir, prestij verir veya bunların hiçbirini vermez. İşçi sınıfı, kol gücünü kullanan bireylerden meydana gelmektedir.

5) Alt Sınıf (Lower Class): Hiçbir malı, işi ve geliri olmayan grup olarak en alt basamakta yer alan sınıftır. Otoritesi ve prestiji de yoktur. Başka bir deyişle yoksulların sınıfıdır (51).

Sınıfsal farklılar bireyin meşgul olacağı boş zaman aktivitesini belirlemede önemli sayılacak faktörlerden olduğu gözlemlenmektedir.

2.8.4.4. Aile ve Arkadaş Çevresi

Serbest zaman değerlendirme eğilimini etkileyen önemli faktörlerden aile ve arkadaş çevresini söyleyebilmekteyiz. Birey toplumsallaşma sürecinde aile ve arkadaş çevresi ile etkileşim halindedir. Aile bireyin ilk eğitim aldığı yer olduğundan bireyin boş zaman değerlendirmede ilk rol modeli yine aile olmaktadır.

Bireyin aile içi etkileşim ile edindiği bazı norm ve değerler onun boş zamanlarını değerlendirme faaliyetlerini belirlemede önemli rol oynayacaktır. Ailelerin normlarını yine o ailenin sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, yaşadıkları yerleşim birimi ve sınıfları belirlemektedir. Yani bireyin aile etkileşimi diğer etkileşimleriyle paralellik göstermektedir.

Bireyler yine birçok boş zaman faaliyetlerini arkadaşları ile gerçekleştirmekten zevk almaktadırlar. Birlikte sinemaya, tiyatroya, konsere, tuttıkları takımın maçlarını izlemeye gitmektedirler. Boş zaman faaliyetine karar verme esnasında arkadaşların birbirlerini etkiledikleri gözlemlenmektedir.

2.8.4.5. Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler boş zaman faaliyeti belirleyici önemli faktörlerdendir. Özellikle günümüzde birçok serbest zaman faaliyeti tercihi manevi haz ile birlikte maddi yükümlülükler de getirmektedir. Birey, çok sevdiği sanatçının konserine gitmek için çoğu kez bilet almak zorunda kalmakta, tuttuğu futbol takımının maçlarını seyretmek için hatırı sayılır paralar harcamak zorunda kalabilmektedir. Bireyin arzu ettiği boş zaman faaliyetini gerçekleştirecek ekonomik yeterliliği bulunmuyor ise birey farklı bir faaliyete yönelmek durumunda kalabilmektedir. Yani birey hem bu faaliyet için gerekli arzu, istek içerisinde olmalı hem de bu aktiviteye gerekli vakti ve parayı ayırabilmelidir.

Bireylerin eğitim düzeylerinin yükselmesi, statü kazanmaları, bireysel boş zaman değerlendirme eğilimlerini daha farklı kılmaktadır. Sosyal statü, meslek

seçimleri ile birlikte oluşmakta gelir düzeyi ile de boyut kazanmaktadır. Bireylerin gelir düzeyleri boş zaman değerlendirme etkinliklerine harcadıkları para ile orantılıdır (201).

2.8.4.6. Cinsiyet ve Yaş

Serbest zaman değerlendirme eğilimi ile ilgili yapılan birçok çalışmada cinsiyet ve yaş faktörü önemiyet göstermektedir. Bireylerin cinsiyetlerine ve yaşlarına göre gerçekleştirdiği boş zaman faaliyetleri farklılaşmaktadır.

Farklı toplumlarda kız ve erkeklere yüklenen roller, geleneksel topluluklarda çok katı çizgilerle belirtilmiş örf ve adetlere göre sınırlandırılmıştır. Modern kentsel toplumlarda ise, cinsiyet farklılığının değişen toplumsal yapı içinde insanların tutum ve davranışlarına daha az yansıttığı söylenebilmektedir (247).

Yaş değişkeni de cinsiyet ile birlikte bireylerin boş zaman değerlendirme etkinliklerine katılma eğilimlerini değiştirmektedir. Daha küçük yaşlarda çocuklar, sportif etkinlikleri daha fazla tercih edebilirken, genç yaşlarda sosyal ve kültürel içerikli boş zaman faaliyetlerine yönlenebilmektedirler (237).

2.8.5. Serbest Zaman Davranışını Açıklayan Teoriler

Serbest zaman davranışlarını açıklayan teorilere bakıldığında, modern toplumlarda boş zamanın insanların tecrübeleri ve davranışlarını nasıl ve ne yönde etkilediklerini açıkladıkları görülebilmektedir. Bu nedenle bu teorilerin neler olduğunu ve neleri açıkladığını bilmek önemlidir. Psikoloji disiplini temelli bu teoriler Aristocu teori, telafi etme teorisi, dağılma teorisi, aşinalık teorisi, kişisel topluluk teorisi ve kendini geliştirme teorisi olarak sıralanmaktadır. Bunlara ek olarak, kendini keşfetme teorisi, otokontrol teorisi, akış teorisi, ciddi boş zaman teorisi ve kısıtlar teorisi, psikoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinde yer alan ve boş zaman davranışlarını açıklayan diğer teorilerdir (164).

2.8.5.1. Aristocu teori (Aristotelian Theory)

Aristo serbest zaman kavramını insan davranışının amacı ve bütün davranışların yönlendiği varış noktası olarak açıklamaktadır. İnsanların boş zaman kapsamında özgürlüğe kaçışları bulunmaktadır. Bu teoriye göre boş zaman, bireyin zihnini, ruhunu, karakterini geliştirdiği bir olgudur. Aristocu teoriye göre, toplumsal bir sınıfsal ayırmadan bahsetmek gerekmektedir. Ayrıca boş zaman tüketimindeki bu

kültürel ve sınıfsal farklılıklar toplumun devamlılığı için kaçınılmazdır. Boş zamanın spesifik özelliklerini tam olarak kapsayamadığı düşüncesi Aristocu teorinin eleştirileri aldığı nokta olarak düşünülmektedir. (31).

2.8.5.2. Telafi etme teorisi (Compensatory Theory)

Telafi etme teorisinde, çalışma yaşamındaki baskın güç olarak düşünülmektedir. Bu teori boş zamandan ise, iş alanındaki eğlence ve sıkılganlıkların her ikisini de telafi eden bir unsur olarak bahsetmektedir. Telafi etme teorisi modern toplumdaki boş zaman davranışını açıklayabilse de bazı mesleklerin boş zamanda yapılan etkinlikleri içermesini açıklayamamaktadır. Örneğin bir beden eğitimi öğretmenin mesleğini gerçekleştirirken serbest zamanlarında antrenörlük yapabilmekte, bazı toplumlarda dişçiler serbest zamanlarında saatçilik ile ilgilenebilmektedir (31; 183).

2.8.5.3. Dağılma teorisi (Spillover Theory)

Bu teori aslında telafi etme teorisinin tam tersidir. Telafi etme teorisinde çalışmanın tam tersi bir yaşam biçimi gerçekleşirken; dağılma teorisinde çalışma yaşamına paralel olarak boş zamanda da çalışma yaşamındaki yapılan iş yönünde davranışların ve rollerin şekillenmesi söz konusudur. Mesela bir eğitici boş zamanlarında da sürekli olarak eğitime istekli davranışlar göstermektedir. Yaz tatilinde bile etrafına çocukları toplayıp onlarla eğitici aktiviteler gerçekleştirebilmektedir (149). Bu teori modern boş zaman davranışını açıklarken birçok bireyin boş zamanlarında çalışma hayatlarına uygun aktiviteler gerçekleştirdiğini savunurken telafi etme teorisindeki gibi sadece bazı boş zaman davranışlarını açıklayabilmesi yönünden eleştiriler almaktadır.

2.8.5.4. Aşinalık teorisi (Familiarity Theory)

Aşinalık teorisine göre bir etkinlikten iyi bir deneyim sağlamış, oldukça fazla haz almış birey, ikinci kere veya daha fazla aynı deneyimi gerçekleştirmek isteyecektir. Örneğin yaz tatilinde güzel bir yere gitmiş olan bir kişi bir sonraki sene aynı yere gitmek istemeyebilmekte, balık tutmaktan haz almış bir birey özellikle kendini yenileme ihtiyacı duyduğu anlarda yeniden balık tutma aktivitesini tercih edecektir. Bireyler, bu teoriye göre ikiye ayrılmıştır: Yerleşik ve sabitlik arayışındaki bireyler ve hareket etmekten haz alan değişiklik arayan bireyler. Serbest zaman faaliyetlerine ayrılan bütçenin artması ile modern toplumda hareket etmekten haz alan ve

değişiklik arayan bireyler daha fazla görülmektedir. Bu sayede bireyler yeni yerler görmekte ve yeni boş zaman faaliyetleri keşfedebilmektedir (241).

2.8.5.5. Kişisel topluluk teorisi (Personal community theory)

Kişisel topluluk teorisine göre, bireylerin boş zaman davranışları arkadaş çevresi, aile ve komşular gibi bazı etki grupları tarafından etkilenecek şekilde şekillenmektedir. Bununla birlikte, sosyal bir varlık olan insan boş zaman faaliyetleri ve ilgilendikleri aktiviteler aracılığıyla yeni arkadaşlar ve yeni gruplar arayışında bulunmaktadır. Birlikte yapılan aktiviteler bireyler arasındaki iletişimi arttırmaktadır. Özellikle ailelerin birlikte gerçekleştirdikleri boş zaman faaliyetleri aile ilişkilerini sıkılaştırmaktadır (254).

Eski zamanlarda birden fazla kuşağın aynı evde yaşadığı, aile kavramının daha ön plana çıktığı gözlemlenirken günümüzde özellikle gençlerin ailelerinin evlerini eğitim veya çalışma amaçlı terk ettiği ve aile olgusunun gücünü yitirdiği gözlemlenebilmektedir. Boş zaman faaliyetlerinin paylaşımı aile olgusunun yeniden toparlanmasına yardımcı olacağı düşünülebilmektedir. Aile olgusundan ziyade arkadaş etkisi boş zaman faaliyetlerinin belirlenmesinde oldukça etkili rol oynamaya devam etmektedir.

Bu teori de yalnızca bazı modern serbest zaman davranışını açıkladığı ve tüm faaliyetlere inemediği düşüncesiyle eleştiriler almaktadır.

2.8.5.6. Kendini Geliştirme Teorisi (Self-development theory)

Kendini geliştirme teorisi, Dumazedier'in serbest zamanın üç temel fonksiyonundan söz ettiği boş zamanın üç boyutu teorisinden esinlenmiştir. Bu üç temel fonksiyon: rahatlama, eğlence ve kişisel gelişim fonksiyonlarıdır. Dumazedier'e göre, bir gün, bireylerin yaşamak için çalışmak zorunda kalmayacak olmaları onlar için öncelikli yaşam motivasyonu olacaktır. Burada, 'tükenmişliğin üstesinden gelmeliyiz' sloganıyla, rahatlama fonksiyonu boş zaman için ön koşul olmaktadır. Eğlence fonksiyonu boş zaman faaliyetlerine eğlence penceresinden bakan fonksiyon olmaktadır. Kişisel gelişim fonksiyonu ise boş zamanın süreklilik arz eden parçalarından biri olmaktadır.

Modern toplumlarda, bireyler çalışmayı kişisel gelişimden daha az önemli görmektedir. Gün geçtikçe daha çok çalışan ücretli izinli olduğu günlerde boş

zamanlarını kendini geliştirmeye yönelik faaliyet ile ilgilenmektedir. Yine modern toplumlarda öğrenciler gelecekte icra edecekleri mesleklerine yönelik eğitim tercihlerini kazanacakları paraya göre değil alacakları hazzıya göre yapmaktadırlar.

Bununla birlikte günümüzde boş zamanların artmasıyla birlikte, bireyler televizyon izleme gibi kolay yoldan eğlence fonksiyonu sağlayan aktiviteleri tercih ederek Dumazedier' in üçlemesinden ilk ikisi olan rahatlama ve eğlence fonksiyonlarını gerçekleştirmektedir. Bu boş zaman algısının bireyin kendini geliştirmesi için yeterli olmaması modern toplumlarda bu teorinin geçerliliğinin eleştirilmesine yol açmaktadır (31).

2.8.5.7. Kendini keşfetme teorisi (Self-determination theory)

Kendini keşfetme teorisi yaratılıştan var olan davranışların daha fazla ortaya çıkarılması için dışarıdan gelen teşvikler gibi ödüllerin neden ve nasıl içselleştirmiş olduğunu açıklamaktadır. Buna ek olarak kendini keşfetme teorisi insanın doğasında var olan motivasyonun anlaşılmasını sağlamaktadır (194). Bu teori, boş zaman davranışlarının kısıtlamalara rağmen nasıl mevcut sürenin üzerinde sürdürüldüğü ve teşvik edildiğinin anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Kısıtlamalar genel olarak üç yönde toplanmaktadır (58). Bunlar ferdi iç kısıtlamalar, davranışlar, kişisel faktörler ve alçakgönüllülük gibi bireysel ve içerden gelen psikolojik şartlardır. Ferdi dış kısıtlamalar, arkadaşlar, aile üyeleri ve iş arkadaşları gibi diğerleri ile etkileşim ile ortaya çıkmaktadır. Yapısal kısıtlamalar çevredeki dış koşullardan ortaya çıkan aktivitelerin maliyeti ve fırsatların kesilmesi gibi faktörleri içerir (164).

2.8.5.8. Oto-kontrol Teorisi (Self-regulatory theory)

Oto-kontrol teorisi, en faydalı serbest zaman faaliyeti seçimini amaçlamaktadır. Bahçecilik, binicilik gibi aktivitelerin serbest zaman hedeflerinin seçimi süreci aktivitelerdeki kısıtlamaların üstesinden gelinmesi ve kişilerin deneyiminin en üst düzeye taşınması bu teori tarafından açıklanmaktadır (103).

2.8.5.9. Akış Teorisi (Flow theory)

Akış teorisine göre davranışlar sürdürülerek icra edilmektedir. Çünkü kolay bir şekilde kendiliğinden değer biçilen performans da geribildirim ve basit çarpıcı hedefler yer almaktadır. Bireyin beceri seviyesinin, aktivitelerin doğurduğu mücadele ile karşılaşması için yeterlidir. Akış başarılı olduğunda, bireyin tecrübeleri

tatminkarlık seviyesinde ve eğlence seviyesinde artış gözlemlenmektedir. Böylece katılımdaki devamlılık kolaylaşmış olacaktır (28).

2.8.5.10. Ciddi serbest zaman teorisi (Serious leisure theory)

Ciddi serbest zaman, özel bilgi, beceri ve deneyim gerektiren, oldukça önemli, ilginç ve tatmin edici olan amatör, hobi ya da gönüllü faaliyetler ile ilgili kariyer elde etmek amacıyla, seçilen etkinliğe sistematik bir şekilde katılım göstererek takip etmek için harcanan zaman dilimidir. Ciddi serbest zaman aktiviteleri ise, kariyer elde etmek amacıyla oldukça önemli, ilginç ve tatmin edici olan, kendine özgü bilgi, beceri ve deneyim gerektiren amatör, hobi ya da gönüllü faaliyetlerdir (10).

En basit şekliyle ciddi serbest zaman perspektifi, ayırt edici özelliklerini, benzerliklerini ve karşılıklı ilişkilerini aynı anda sergileyerek serbest zaman etkinliklerinin üç ana biçimini sentezleyen teorik bir çerçeve olarak tanımlanabilmektedir. Buna ek olarak Perspektifin üç türü: ciddi uğraşlar (ciddi serbest zaman /adanmışlık), kayıtsız (günlük-sıradan) ve proje tabanlı serbest zaman etkinliği, farklı psikolojik, sosyal, kültürel ve tarihsel koşullarla şekillenmektedir. Bu türlerin her biri, kendisiyle ilgili bir dizi etkinlik biçimi için kavramsal bir şemsiye işlevi görmektedir. Perspektif olgusunun ismini bahsedilen bu türlerin ilkinden almış olması, hiçbir şekilde Perspektifin bu üç tür arasında soyut anlamda en üstün ya da önemli olduğu anlamına gelmez. Perspektifin bu şekilde adlandırılması sadece başlangıcının ciddi serbest zaman çalışmalarına dayanmasından kaynaklanır; gerçekte, entelektüel orijinallik yönünden bakıldığında bu tür serbest zaman etkinlikleri diğer ikisinin manevi babası olarak kabul edilir. Ayrıca, ciddi serbest zaman etkinlikleri, çoğu kez kayıtsız ve proje tabanlı serbest zaman etkinliklerinin analizlerine olanak sağlayan bir ölçüt haline gelmiştir. Böylece, Perspektife ilk türün adının verilmesi düşünsel (bilişsel) tanınmayı kolaylaştırmakta ve ilgilenenler için de konuyu aşına hale getirmektedir (210).

2.8.5.11. Kısıtlamalar Teorisi (Constrains Theory)

Kısıtlamalar teorisi, serbest zamanlarda gerçekleştirilen rekreatif etkinliklere katılımı ile ilgili sınırlılık ya da diğer bir ifade ile kısıtlamaları açıklamak için kullanılmaktadır. Boş zamanla ilgili kısıtlılıklar, boş zaman etkinliklerine katılım sıklığını azaltan, katılımı tamamen engelleyen ya da süresini kısaltan ve elde edilen

deneyimi ya da memnuniyeti olumsuz etkileyen unsurlardır. Bu unsurlar kişilerin boş zamanlarını serbest zamanın motivasyonuna uygun olmayan bir biçimde değerlendirerek kendilerini olumsuz olarak etkilemesine neden olmaktadır. Bu anlamda kısıtlamalar teorisi bu kısıtlılıkların nedenlerini açıklayan bir kavramsal bütün sunmaktadır (1).

2.9. REKREASYON KAVRAMI

Tarih boyunca çalışma zamanı insanoğlunu yıpratırken, çalışma dışı zaman ise, insanın kendisi için bir şeyler yapması, yenilenmesine, onun güç tazelemesine ve hayata yeniden başlamasına imkân vermiştir. Bu nedenle insanlar çalışma zamanına verdikleri önemin yanında, çalışma dışı zamanın kullanımına da ayrı bir önem vermişlerdir. Çalışma dışı zamanın yani serbest zamanın kullanımı rekreasyon kavramını ortaya koymuş ve insanlar bu kavramı her geçen gün daha da geliştirerek zenginleştirmişlerdir (208).

Rekreasyon yenileme, yeniden yaratılma veya yeniden yapılanma anlamına gelen Latince recreation kelimesinden gelmektedir. Türkçe karşılığı yaygın bir şekilde serbest zamanı değerlendirme olarak kullanılmaktadır. Bu ise bireylerin ya da toplumsal kümelerin serbest zamanlarında gönüllü olarak yaptıkları dinlendirici ve eğlendirici etkinlikler taşımaktadır (28).

Rekreasyon, serbest zaman kavramına göre daha dar, etkinliklere katılma anlamında kullanılır. Rekreatif aktiviteler de yapılan etkinlikleri kapsar. Maslow'a göre insan ihtiyaçlarının hiyerarşik yapısı içerisinde en alttaki ihtiyaçlar giderilmeden bir üst basamağa geçilmez. Kişinin gizli kalmış yetileri, yaratıcılığı açığa çıkarmasını içeren kendini gerçekleştirmenin bir yolu da rekreasyon etkinliklerine katılımın olmasıdır (149).

Rekreasyon, rahatlanan ve zevk alınan geniş bir aktiviteler bütünüdür (56).

İnsanın yoğun çalışma yükü, rutin hayat tarzı veya olumsuz çevresel etkilerden tehlikeye giren veya olumsuz etkilenen bedeni ve ruhi sağlığını tekrar elde etmek, korumak veya devam ettirmek, aynı zamanda zevk ve haz almak amacıyla, kişisel doyum sağlayacak, tamamen çalışma ve zorunlu ihtiyaçlar için ayrılan zaman dışında kalan bağımsız ve bağlantısız serbest zaman içinde, isteğe bağlı ve gönüllü olarak ferdi veya gurup içinde seçerek yaptığı etkinliklere rekreasyon denir.

Rekreasyon kavramının daha geniş açıklanabilmesi için şu tanımlayıcı ifadeler kullanılmaktadır:

- 1- Rekreasyon, serbest zamanda yapılır. İş değildir ve kar gayesi taşımaz.
- 2- Rekreasyonda, kişi gönüllü olarak ve tamamen kendi arzusu ile etkinliklerde bulunur.
- 3- Rekreasyon faaliyetleri, katılma zevk veren, mutlu eden ve neşelendiren bir tarzda olur.
- 4- Rekreasyon faaliyeti, kişisel ve toplumsal fayda sağlar.
- 5- Toplumsal değerlere aykırı değildir. Yemek yemek, uyumak gibi hayati önem taşımaz (123).

2.9.1. Rekreasyonun Özellikleri

Rekreasyon'un özellikleri,

Hacıoğlu ve arkadaşlarına göre (115);

- Rekreasyon, rekreatif etkinliklere katılma sonucu ortaya çıkan bir deneyimdir.
- Rekreasyon, bir faaliyeti gerçekleştirir.
- Rekreasyon faaliyetlerine katılım, birey tarafından önceden belirlenmiştir. Bu faaliyete katılacak kişiler, hangi faaliyet hoşuna gidiyorsa, önceden hakkında bilgi sahibi olduğu faaliyete katılmak isteyecektir.
- Rekreasyonun kendine has bir takım çekicilikleri vardır. Bunlar havuzun büyüklüğü, oyun çeşitleri, gösteriler vb.dir. Rekreasyon şimdiki zamanı ilgilendirir.
- Kişiler bu faaliyetlere kendi istek ve iradeleri ile katılırlar. Gönüllülük esastır.
- Rekreasyon, serbest zamanda yapılır. Bu faaliyetlere katılım, kişilerin bir işle meşgul olmadıkları zamanda veya her türlü sorumluluğu terk ettiği zamanda olmalıdır.
- Rekreasyon birçok aktiviteyi kapsar. Rekreasyon içinde çok çeşitli faaliyetler bulunur. Bunlar oyun, eğlence ve dinlenmedir.

- Rekreasyon faaliyetlerinin, katılan herkese göre bir amacı vardır. İnsan yapısına bir rahatlık ve ferahlık kazandırır.

Mirzeoğlu (166)'na göre;

- İş, ders, vazife veya mesai saatleri dışında kalan serbest zamanda yapılan bir faaliyet olması.

- Ferdin tercih etme ve seçme haklarını tanıyan bir faaliyet olması.

- Devam ve iştirak etme mecburiyeti olmayan bir faaliyet olması.

- Toplumun ahlak anlayış ve kurallarına uyan bir faaliyet olması.

- Ferde haz ve neşe sağlayan bir faaliyet olması.

Çakıroğlu (62)'na göre;

- Rekreatif etkinliklere katılmak, kişiye ani ve doğrudan bir doyum sağlar.

- Esnektir. Sayısız durumlarda bulunabilir. Bireysel, grupsal, örgütlü, örgütsüz v.s.

- Serbest zaman dürtüler saptar. İnsanların serbest seçtikleri faaliyetler dürtülerine bağlıdır. Kişisel doyuma ulaşmak için iç dürtüler tarafından teşvik edilir.

Saban (195)'a göre;

- Ferde kendini ifade etme ve yaratabilme imkanları sağlayabilen bir faaliyet olması.

- Organizmayı dinlendirici sağlık ve kuvvet kazandırıcı bir faaliyet olması.

- Öncelik her zaman kişiye aittir.

Karaküçük (134)'e göre;

- Rekreasyon faaliyetlerinin seçimi gönüllü olmalıdır.

- Özgürlük hissi verir.

- Faaliyetlere devam ve iştirak etme zorunluluğu bulunmamalıdır.

- Rekreasyon serbest zamanda yapılır.

- Her yaştaki ve cinsteki insanların faaliyetlere katılmalarına imkan verir.

- Rekreasyon faaliyetlerinde inisiyatif kişinin kendisine bırakılmalıdır.
- Rekreasyonel faaliyetler, her türlü açık ve kapalı alanlar ile her mevsim ve iklim şartlarında uygulanabilmektedir.
- Rekreasyon bir faaliyeti gerektirir.
- Rekreasyon çok çeşitli faaliyetler içerir.
- Rekreasyon neşe ve haz veren bir faaliyettir.
- Rekreasyonel faaliyetler evrensel olarak uygulanmaktadır.
- Rekreasyon, kişinin kendini ifade edebilme ve yaratıcı olabilmesine imkan sağlayıcı faaliyetler içermelidir.
- Rekreasyonun her kişiye göre amacı vardır.
- Rekreasyonel faaliyetlerin katılımcıya kişisel ve toplumsal fayda sağlaması gerekir.
- Rekreasyon, toplumun değerlerine uygun olmalıdır.
- Rekreasyon yapanlar, başka faaliyet alanlarına da ilgi duyarlar.
- Rekreasyon eylemi, planlı ya da plansız, beceri sahibi kişilerle ya da organize veya organize olmamış mekanlarda da yapılabilir.

Yılmaz (254)'a göre;

- Rekreasyon esnektir. Sayısız durumlarda bulunabilir. Bireysel, grupsal, örgütlü, örgütsüz v.s.
- Serbest zamanı değerlendirme genellikle fiziksel, zihinsel ve/veya duygusal içeriği olan bir çeşit etkinliği gerektirir.
- Serbest zamanları değerlendirme tek bir biçimde oluşmaz. Bireylerin serbest zamanlarında hoşlanarak yaptıkları etkinlikler sonsuz çeşittedir.
- Serbest zaman etkinliklerinin seçimi bireylerin dürtülerine bağlıdır. Kişisel doyuma ulaşmak için iç dürtüler tarafından teşvik edilir.

- Serbest zamanı etkili ve verimli bir şekilde değerlendirme ikincil ürünlere sahiptir. Yani herhangi bir etkinliğe katılana entelektüel, fiziksel, toplumsal gelişme, sağlıklı olma durumu, iyi vatandaşlık v.b. gibi özellikler kazandırır.

- Rekreasyon tamamen özgür zaman içerisinde yapılan ve kişiye yarar sağlayan bir etkinliktir.

2.9.2. Rekreasyonun Sınıflandırılması

Karaküçük rekreasyon sınıflandırmasını; amaçlarına göre; çeşitli kriterlere göre ve özel işlevleri dikkate alınarak belirli eylem ve durgunluk hallerine göre üç bölüme ayırarak sınıflandırmıştır (134). Karaküçük' ün sınıflandırmasına göre:

1. Amaçlarına Göre Rekreasyonun Sınıflandırılması:

a- Dinlenme amacıyla yapılan rekreasyon etkinlikleri: Serbest zamanın tamamen dinlenmek yani beden ve ruh sağlığının devam ettirilmesi veya korunması için yapılan etkinliklerle değerlendirilmesidir.

b- Kültürel amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri: Serbest zamanın, eski sanat ve tarihi eserlerin, müzelerin gezilmesi ve diğer kültürel faaliyetlerle değerlendirilmesidir.

c- Toplumsal amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri: Toplumsal ilişkiler kurmak ve geliştirmek amacıyla yönelik serbest zaman değerlendirme etkinlikleridir.

d- Sportif amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri: Aktif spor yaparak veya pasif şekliyle seyirci, taraftar, yönetici veya başka bir şekilde serbest zamanın sportif etkinliklerle değerlendirilmesidir.

e- Turizm amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri: Öncelikle tatil dönemlerinde bulunduğu mekandan başka mekanlara gezmek amacıyla gitmek suretiyle serbest zamanın değerlendirilmesidir.

f- Sanatsal amaçlı yapılan rekreasyon etkinlikleri: Sanatın birçok dalından biri veya birkaçı ile uğraşarak serbest zamanın değerlendirilmesidir.

2. Çeşitli Kriterlere Göre Rekreasyonun Sınıflandırılması:

a- Yaş faktörüne göre: Çeşitli yaş gruplarının kendi özelliklerine göre tercih ettikleri etkinlikler.

b- Faaliyete katılanların sayısına göre: Ferdi, grupla, kitlesel veya aile olarak katılım sağlanan rekreatif etkinlikler.

c- Zamana göre: Yazın, kışın veya başka bir mevsim de yapılabilen rekreatif etkinliklerdir. Ayrıca, günlük ve hafta sonları ile emeklilik dönemlerini kapsayan uzun serbest zamanlarda gerçekleştirilen etkinlikler.

d- Kullanılan mekana göre: Açık veya kapalı alanlarda yapılan etkinlikleri kapsamaktadır.

e- Sosyolojik muhtevaya göre: Lüks, geleneksel ya da belirli halk kesimlerinin desteklenmesiyle katılımın sağlandığı rekreasyon etkinlikleri.

3. Özel İşlevleri Dikkate Alınarak Belirli Eylem ve Durgunluk Hallerine Göre Rekreasyonun Sınıflandırılması:

a- Ticari rekreasyon: Para ile katılım sağlanan faaliyetler,

b- Sosyal rekreasyon: Çeşitli şekillerde insanların bir araya gelip yemek yemeleri gibi beraber yaptıkları etkinlikler,

c- Uluslararası rekreasyon: Gelişen serbest zaman anlayışıyla beraber, şehir içi rekreasyondan sonra kırsal ve sonrasında da eylemler, uluslararası seyahatler ve etkinlikler olarak kendisini göstermeye başlamıştır.

d- Estetik rekreasyon: Sanat olaylarını izleme, ünlü müzik yapıtlarını dinleme gibi eylemlerden oluşmaktadır.

e- Fiziksel rekreasyon: Açık veya kapalı alanlarda yapılan tüm spor çeşitlerini kapsamaktadır.

f- Orman rekreasyonu: Piknik, avcılık veya trekking gibi arazi ve su kullanımını içeren etkinliklerdir (134).

Tribe (228) ise rekreasyonu basit anlamda üç gruba ayırarak incelemiştir:

1. Evde Yapılan Rekreatif Etkinlikler

a- Müzik dinlemek

b- TV veya video izlemek

c- Radyo dinlemek

- d- Okumak
- e- Bahçe işleri yapmak
- f- Oyun oynamak
- g- Egzersiz
- h- Hobiler

2. Ev Dışında Yapılan Rekreatif Etkinlikler

- a- Sportif etkinliklere katılım
- b- Eğlenceli aktiviteleri izlemek
- c- Hobiler
- d- Çeşitli alanları ziyaret
- e- Bir şeyler içmek veya yemek
- f- Bahis veya kumar

3. Seyahat ve Turizm

- a- Herhangi bir yere seyahat
- b- Bir yerde konaklamak

Hazar (119) ise rekreasyonu katılımcıların özellikleri, mekan, fonksiyon gibi kriterleri dikkate alarak altı ana grupta toplamıştır. Bu gruplar;

- 1- Etkinliklere katılma şekline göre rekreasyon
  - a- Etken (aktif) rekreasyon
  - b- Edilgen (pasif) rekreasyon
- 2- Mekansal açıdan rekreasyon
  - a- Açık alan rekreasyonu
  - b- Kapalı alan rekreasyonu
- 3- Katılımcıların milliyetlerine göre rekreasyon
  - a- Ulusal rekreasyon

- b- Uluslararası rekreasyon
- 4- Katılımcıların yaşlarına göre rekraasyon
  - a- Çocuk rekreasyonu
  - b- Gençlik rekreasyonu
  - c- Yetişkin rekreasyonu
  - d- Üçüncü kuşak rekreasyonu
- 5- Katılımcıların sayısına göre rekreasyon
  - a- Bireysel rekreasyon
  - b- Grup rekreasyonu
- 6- Fonksiyonel açıdan rekreasyon
  - a- Ticari rekreasyon
  - b- Estetik rekreasyon
  - c- Sosyal rekreasyon
  - d- Teraputik rekreasyon
  - e- Fiziksel rekreasyon
  - f- Sanatsal rekreasyon
  - g- Kültürel rekreasyon
  - h- Turistik rekreasyon

2.9.3. Rekreasyona Duyulan İhtiyacın Nedenleri

Rekreasyonel faaliyetlere duyulan ihtiyaç, kişisel yönden; fiziki sağlık gelişiminin yaratılması, ruh sağlığı kazandırılması, insanı sosyalleştirmesi, yaratıcılık, kişisel beceri ve yeteneğini geliştirmesi, çalışma başarısı ve iş verimine etkisi, ekonomik hareketlilik, insanı mutlu etmesidir. Toplumsal yönden ise; toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlaması ve demokratik toplum yaratılması, rekreasyona duyulan ihtiyacın nedenlerinden bazılarını oluşturmaktadır (7).

Rekreasyona duyulan ihtiyacın giderilmemesi tıpkı diğer ihtiyaçlardan yoksunluğun verdiği mutsuzluk gibi mutsuzluk verecektir. Rekreasyonun sağladığı faydalar: Kişisel Yönden;

- Fiziki sağlık gelişiminin yaratılması,
- Ruh sağlığı kazandırılması,
- İnsanı sosyalleştirmesi, yaratıcılık,
- Kişisel beceri ve yeteneğinin geliştirilmesi,
- Çalışma başarısı ve iş verimliliğine etkisi,
- Ekonomik etkisi, ekonomik hareketlilik,
- İnsanı mutlu etmesi

Toplumsal Yönden;

- Toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlaması
- Demokratik toplum yaratılması (23).

2.10. ALANLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2.10.1. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Ülkemizde sporda saldırganlık ve şiddet ve serbest zaman alanlarında birçok çalışmanın yer aldığı gözlemlenmektedir.

Acet ve ark. (4), okullar arası yarışmalarda dereceye giren sporcu erkek öğrencilerin sporda saldırganlık ve şiddet ile ilgili görüşlerini araştırdıkları çalışma sonucunda, öğrencilerin sporda saldırganlığa; eğitim seviyesi düşüklüğü, rakiplerin centilmenlik dışı davranışları yazılı ve görsel basının etkisi, sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklar, seyirci ve amigoların yanlış tutumları, güvenlik güçlerinin yanlış tutumlarının, seyirci tahriklerinin, takım arkadaşları tahriklerinin ve rakip sporcu tahriklerinin sebep olduğunu belirtmişlerdir.

Şahin (213)' in futbol müsabakalarında olaylarda yer alan seyircilerin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yaptığı çalışmada, futbol müsabakalarında olaylara karışarak ceza alan seyircilerin saldırganlık düzeylerini belirleyerek kişilik özellikleri ile bazı demografik değişkenler (yaş, medeni durum,

eğitim durumu, meslek, aylık gelir düzeyi, daha önce ruhsal hastalık geçirip geçirmediği, maç seyretmeye giderken alkol kullanıp kullanmadığı, herhangi bir taraftar derneğine üye olup olmadığı, daha önce sporla uğraşıp uğraşmadığı, kiminle ikamet ettiği, çocukluğu kimin yanında geçtiği ve ikamet yeri) açısından farklılaşp farklılaşmadığına bakmaktır. Yapılan analizler sonucunda, örnekleme giren seyircilerin saldırganlık düzeylerinin kiminle ikamet ettiği, ikamet yeri, maç seyretmeye giderken alkol kullanıp kullanmadığı, herhangi bir taraftar derneğine üye olup olmadığı değişkenlerinin anlamlı farklılığa sahip oldukları saptanmıştır. Ayrıca saldırganlık düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterebilecek kişilik boyutları incelendiğinde nörotisizm ve psikotisizm kişilik boyutları anlamlı farklılık göstermektedir.

Acet ve ark. (5)' nin yaptığı çalışmanın amacı, ampute ve işitme engelli futbolcuların saldırganlık ve atılganlık düzeylerini karşılaştırmaktır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kiper (1984) tarafından geliştirilen Saldırganlık Envanteri ve Rathus (1973) tarafından geliştirilen Atılganlık Envanter'i kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2011-2012 sezonunda Süper ligde yer alan Ampute Futbol takımları ile 2011 İşitme Engelliler Türkiye Futbol Şampiyonası'na katılan takımlar oluşturmaktadır. Verilerin analizi sonucunda işitme engelli futbolcuların saldırganlık ve alt boyutları ile atılganlık düzeylerinin ampute futbolculardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ampute ve işitme engelli futbolcuların atılganlık ve genel saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması sonucunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur.

Öncü (175), yaptığı çalışmada Türkiye Profesyonel Futbol Süper Ligi 201-2002 futbol sezonunda müsabaka ortamında sergilenen saldırgan davranışların hangi faktörlere bağlı olarak değiştiiğinin tespit edilmesini amaçlamıştır. Bu amaçla Süper Lig' de mücadele eden 18 takımının 2001-2002 futbol sezonunda oynamış oldukları toplam 306 müsabakanın detayları (skor, sarı ve kırmızı kart sayıları ve görüldükleri dakikalar, ev sahibi be misafir takımlar) incelenmiş ve müsabaka ortamında sergilenen saldırgan davranışlar arasında bazı faktörlere göre farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırma, sergilenen saldırgan davranışlar açısından kendi sahasında ve deplasmanda oynayan takımlar arasında, müsabakalarda 1. ve 2. yarı arasında, sezonun 1. ve 2. periyodu arasında ve ligi üst ve orta sıralarda tamamlayan

takımlar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu, beraberlik ve galibiyet mağlubiyet ile sonuçlanan müsabakalar arasında, ligi üst ve alt sıralarda tamamlayan takımlar ve ligi orta ve alt sıralarda tamamlayan takımlar arasında anlamlı farklılığın olmadığını göstermiştir.

Çakır (61)' in liseler arası müsabakalara katılan sporcu öğrencilerin saldırganlık durumları üzerine yaptığı araştırmanın sonucunda yaş, cinsiyet, okul türü ve spor dalı türüne göre sporcuların atılganlık hariç tüm alt boyutlardaki saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Sonuç olarak da ergenlik döneminde sporcuların yaşları arttıkça genel saldırganlıklarının da arttığı, erkeklerin kızlardan, meslek lisesine giden sporcuların genel liselere giden sporculardan ve takım sporu yapan sporcuların bireysel spor yapan sporculardan daha saldırgan oldukları tespit edilmiştir.

Karayılmaz (136)' in amatör küme futbolcuları saldırgan davranışa iten psiko-sosyal nedenler üzerine yaptığı çalışmada antrenörlerin agresif tutumlarının futbolcuları olumsuz yönde etkileyerek saldırganlaştırabildiği, fiziksel koşulların futbolcuları saldırganlaştırdığı, elit futbolcu olmak isteyenlerin diğer guruplara nazaran daha agresif oldukları, maç basına prim uygulamasının saldırganlığı çok fazla etkilemediği, yöneticiler futbol takımlarının sert oynamalarında ve futbolcularının motive olmalarında diğer değişkenlere göre daha az etken durumunda oldukları, futbolcuların taraftarların olumlu olarak desteklerinden çok fazla etkilenmedikleri araştırmacı tarafından düşünülmektedir. Herhangi bir mesleği olan sporcuların işsiz ve öğrenci futbolculara göre daha saldırgan tavırlar sergiledikleri, ligdeki puan durumunun, şampiyonluk maçı ya da küme düşme maçı saldırgan davranışlara etkilemekte olduğu görülmektedir.

Şenyüzlü (215)' nün, üniversite öğrencilerinde spora katılımın saldırgan davranışlar üzerine etkilerinin incelenmesi üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerin spora katılıp katılmama durumlarına ve cinsiyetlerine göre genel saldırganlıkları farklılık göstermektedir. Ayrıca yine bulgulara göre yaş, anne-baba eğitim ve aile aylık gelir durumlarına göre genel saldırganlıklarının farklılık göstermediği bulunmuştur

Dervent (64)' in lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisini tespit etmek için yaptığı çalışmada, spor yapan deneklerin spor yapmayanlardan daha atılgan olduğunu tespit etmiştir. Yıkıcı, edilgen ve genel saldırganlık özellikleri açısından spor yapmayan ve spor yapan denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır. Cinsiyetlerine göre tüm deneklerde saldırganlık özellikleri açısından da anlamlı bir fark bulunamamıştır. Spor yapan kız deneklerin yapmayan kızlardan daha atılgan oldukları saptanmış ancak diğer saldırganlık özelliklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Spor yapan kız ve erkek deneklerin atılganlık özelliklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmiş, kızların erkeklerden daha atılgan oldukları anlaşılmıştır. Spor yapan kız ve erkeklerin diğer saldırganlık özelliklerinin ise birbirlerine yakın olduğu belirlenmiştir. Spor yapmayan erkek ve kız deneklerin saldırganlık özelliklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Bireysel ve takım sporlarına ve branşlarına göre spor yapan deneklerin saldırganlık özellikleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Kuru ve Var (133)' in Kırşehir ilindeki futbol seyircilerinin saldırganlık davranışları üzerine yapmış oldukları çalışmada, sonucunda, seyircilerin spor müsabakalarına gitme sebeplerinin çoğunlukla takımını izleyip destek verme ve ilgilerinden kaynaklandığı ve seyircilerin büyük çoğunluğunun sporda saldırganlık ve şiddet olaylarını önlemeye yönelik yürürlükteki bulunan yasaları bilmediği tespit edilmiştir.

Kalkavan ve ark. (130)' nın Kütahya minik ve miniminikler futbol müsabakalarına katılan futbolcuların sporda saldırganlık ve şiddetle ilgili görüşlerinin alındığı çalışma sonuçları, minik ve miniminik futbolcuların sporda saldırganlık ve şiddetin oluşmasında; kazanmanın kendileri için her şey olmadığına, rakiplerini düşman gibi görmediklerine, saldırganlığın ortaya çıkışında medyanın ve spor köşe yazarlarının etkili, amigoların da seyirciyi olumsuz yönlendirdiklerine aile yapısının, seyircilerin, sporcuların, hakemlerin ve antrenörlerin etkisi olduğuna inandıklarını göstermektedir.

Karaküçük (118), Rekreasyon: Boş Zamanları Değerlendirme kitabında, gençliğin büyük sorunlarla boğuştuğunu, bu sorunların arasında rekreatif etkinliklere

fazla yönelemediğini belirtmiştir. 1078 yüksekokul öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada, gençliğin en büyük sorunlarının hayat pahalılığı ve enflasyon (%40), eğitim (%23,2), düşünce özgürlüğü (%23,7) ve çevre kirliliği (%23,2) şeklinde sıralandığını belirtmiştir. Ayrıca gençlerin boş zamanlarını en fazla sohbet tartışma (%36,5) ve maç seyretmeye (%11,9) ayırdıkları, spor yapmaya ise (%6,9) oranında katıldıklarını belirtmiştir. Gençlerin öncelikli sporu futbol olarak tespit edilmiş bununla birlikte Karaküçük, gençlerin üçte birinin futbol oynadığını üçte ikisinin izlediğini belirtmiştir.

Lapa ve Ağyar (135)' in üniversite öğrencilerinin serbest zaman katılımlarına göre algılanan özgürlük araştırmasında, yapılan analizler sonucu katılımcıların cinsiyetlerine göre serbest zamanda algılanan özgürlük puanları arasında anlamlı fark olmadığı, sportif etkinliklere aktif/pasif katılım, sosyal etkinliklere aktif/pasif katılım ve sanatsal/kültürel etkinliklere aktif/pasif katılım ile bir ayda etkinliklere katılım göre anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışmanın bulguları, serbest zamanda algılanan özgürlük puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığını fakat sportif, sosyal ve sanatsal/kültürel etkinliklere aktif katılımı, ayrıca etkinlik sayısının artmasıyla yükseldiği söylenebilir.

Yetim (251)' in çalışmasında yer alan sonuçlara göre, elde edilen bulgular, fitness merkezlerine üye olan bireylerin boş zaman ilgilenimlerinin, boş zaman tatminleri ve boş zaman sadakatleri üzerinde olumlu etkisi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bulgular fitness merkezi katılımcılarının demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, fitness merkezi işletmecileri ve boş zaman araştırmacıları için bireysel ilgilenimleri belirleyebilmek adına yol gösterici çıkarımlar sunmaktadır.

Ayyıldız (26), rekreatif dans faaliyetlerine katılan bireylerin serbest zaman tatmin düzeyleri ile ilgili araştırmasında, cinsiyetin serbest zaman tatmin düzeyleri üzerinde anlamlı bir fark ortaya koymadığı anlaşılmıştır. Yaş değişkenine göre Serbest Zaman Tatmin Ölçeği'nin tüm alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Katılımcıların eğitim düzeylerine göre rahatlama ve fizyolojik boyut ile eğitim arasında istatistiksel olarak anlamlılık bulunmuştur. Ayrıca eğitim düzeyi arttıkça serbest zaman tatmin düzeyi artış göstermektedir.

Medeni durum ile Serbest Zaman Tatmin Ölçeği' nin bütün alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenirken, medeni durumu bekar olan bireylerin evli olan bireylere oranla bütün alt boyutlarda serbest zaman tatmin düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Çalışma sonuçlarına göre; bekar bireyler serbest zamanlarını evli bireylere göre daha fazla tatmin oldukları düzeyde kullanabiliyorlar sonucu ortaya koyulmaktadır.

2.10.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Duque, ve ark. (78)' nin şiddetin ve saldırganlığın yaygınlığını, farklı saldırganlık türleri arasında ki ilişkiyi ve diğer ülkelerde ele alınan değişkenlerle saldırganlık arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla yaptığı çalışma sonuçlarına göre, erkeklerin ve 15-24 yaş arasındaki deneklerin daha saldırgan oldukları bulunmuştur. Ayrıca bütün saldırganlık türlerinin birbiriyle örtüştüğü görülmüştür. Fiziksel olarak saldırgan davranışta bulunan, bıçak ya da silahla saldırıda bulunanların tamamına yakını sözel saldırganlığa da başvurduklarını tespit etmiştir.

Spaaij (210) “Sporda topluluk şiddeti: Disiplinler arası bir sentez” adlı çalışmasında farklı disiplinlerden doğan konuları ve temaları bir araya getirerek, sporda topluluk şiddetinin uzak ve yakın nedenlerini iç içe geçiren çoklu seviye analizini incelemiştir. Topluluk şiddeti, dünyada görülmeye değer sporların düzenli bir özelliğidir. Çağdaş araştırma, bu şiddetin çeşitliliği ve karışıklığını tanımlar, ama ciddi disiplinler arası çalışmalar bu konuda cılız kalmaktadır. Bu makale, akademik disiplinlere karşı artan diyalogun bir ihtiyaç olduğunu önerir. Sosyo-ekolojik modeli kullanarak, taraftar şiddetinin kişisel, kişilerarası, durumsal, sosyal çevre ve sosyal yapı faktörlerinin arasındaki dinamik etkileşimden doğduğunu gösterir. Ayrıca sporda topluluk şiddeti sürecini ölçek, bağlantı, amaç, kaynak ve sosyal kurallar ile ilişkisini tekrar gözden geçirerek sporda topluluk şiddeti ile ilgili gelecek araştırmalar için farklı öneriler sunmuştur

Friman ve ark. (95)' nin futbolda hakemlere yönelik saldırganlık ve tehditler üzerine yaptıkları çalışmada, 7 ilde futbol birliği hakemlerini içeren derin görüşmelerin tanımlayıcı nitelikli bir analizi olarak, futbol hakemlerine karşı yöneltilen tehdit ve saldırganlıkla ilgili nasıl deneyimleri olduklarını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Deneysel Fenomonolojik Psikolojik metot (EPP-metot)

kullanılan çalışma analizi, 6 konuda özetlenen 30 kategoriyle sonuçlandı. Ana konular, tehdidin algısal nedenleri, tehdide karşı tepki, hakemlerin stresli durumları nasıl yönetmesi ve hakeme karşı güdüler olarak tespit edilmiştir.

Grange ve Keer (107)' in Avustralya futbolunda fiziksel saldırganlık üzerine çalışmalarında, çıkarımsal analizler, oyun, öfke ve güç örneği olarak sınıflandırılabilen çok sayıda saldırganlık tanımları ortaya çıkarmıştır ancak yalnızca iki korku saldırganlığı örneği tanımlanmıştır. Algıda farklılıklar ve katılımcıların tasdik olunmuş (oyun) ve tasdik olunmamış (güç, kızgınlık ve korku) saldırganlık deneyimleri, tehdit ve intikam hareketleri içererek tanımlanmıştır. Avustralya futbolundaki son değişikliklerin etkisi incitme niyetiyle ilgili ek bulgular bildirilmiştir.

Stephens ve Bredemeier (207) “Ahlaki atmosferde spor psikolojisi ve kızların futbolunda saldırganlık hakkında hükümler: ahlak ve güdüsel çeşitliliği arasındaki ilişkiler” adlı çalışmalarında, iki farklı ligden 12 yaş altı ve 14 yaş altı, genç futbol katılımcıları (N=212) ile ilgili saldırganlık araştırması için hem ahlaki hem de güdüsel yapıları kullandı. Adım adım çoklu gerileme analizleri, kendilerini rakibine karşı daha çok olasılıkla saldırgan tanımlayan oyuncular, aynı durumda saldırgan olacak birçok takım arkadaşını tanımlamak için (a) rakiplerinin de daha çok olasılıkla saldırgan olduğunu, (b) ego yönlü amaçlarında koçlarını en önemli yer olarak algılamayı ve (c) saldırgan hareket için daha çekici olarak geleneksel ahlaki güdülerden ziyade geleneksel dürtüleri içerecek durumları seçmeyi ortaya çıkardı. Bu sonuçlar, genç sporcuların saldırgan davranışlarının takımlarının ahlak atmosferinde, takım saldırganlık kurallarını içererek, bu takım kurallarını oyuncunun algıları, koçun karakterleri, oyuncunun davranış için ahlaki güdüleri ile bağlantılı olduğunu gösterir.

Hubbard and Mannell (124) serbest zaman engelleri ve fiziksel aktiviteye katılım ile ilgili araştırmasında, katılım engelini azaldığını ama aynı zamanda sırayla katılımı arttıran baş etme yöntemlerinin etkinleştirdiğini bulmuşlardır. Fiziksel aktiviteye bağlılık için motivasyon, katılım ve baş etme stratejileri hakkında tahminlerde bulunmuşlardır.

Freysinger ve Kelly (93) ise “spor motivasyon ölçeği” ile “boş zaman engelleri ölçeği”ni kullanmışlardır. Boş zaman aktivitelerine katılımın önünde engel oluşturan faktörlerin içsel motivasyon, dışsal motivasyon ve motivasyonsuzluk üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Sonuç olarak, bireyler arası engeller, yapısal engeller ve motivasyon arasında bir ilişkinin olmadığı ve tüm engeller alt boyutu ile dışsal motivasyon arasında da bir ilişkinin olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Gunthorpe (108) yaptığı çalışmalar sonucunda, bireyin rekreatif etkinliklere katılımında etkisi olabilecek bazı faktörleri sıralamış ve rekreasyonel etkinliklere katılımını belirleyen en önemli faktörün para olduğunu savunmuştur. Burada paradan kastedilen şey; spor tesislerine giriş ücreti, ulaşım ücreti, katılım anında tüketilen yiyecek-içeceğe verilecek ücret, malzeme kiralama ücreti, üyelik veya katılım ücreti ve malzeme için harcanan parayı bireyin karşılayabilme durumu olduğunu ifade etmiştir.

Lynch ve Veal (156), vücut görünümü, genel görünüş hakkındaki bireyin inancı ve boş zaman aktivitelerine katılım arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmalarında üniversitede okuyan kadın öğrenci ve annelerine “boş zaman engelleri ölçeği” ve “vücut görünümü değerlendirme ölçeği”ni kullanmışlardır. Sonuçlar incelendiğinde, vücut görünümünün ve bireyin genel görünümü hakkındaki fikirlerinin boş zaman aktivitelerine katılım için bir engel oluşturduğunu tespit edilmiştir. Ayrıca, annelerin vücut görünümü ve genel görünümü hakkındaki fikirleri ile kızlarının fikirleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu da belirlenmiştir

3. BÖLÜM: GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma, futbol seyircilerinde saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesinde serbest zaman etkinliklerine katılım etkisinin incelenmesidir.

3.1. ARAŞTIRMA DESENİ

Bu araştırma, genel tarama maddelerinden biri olan kesit alma yaklaşımı ve ilişkiisel tarama modeli ile yapılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ

Çalışmanın evrenini, 2014/2015 sezonunda Türkiye Futbol Federasyonu Süleyman Seba Süper Ligi'nde yer alan takımların seyircileri oluşturmaktadır.

3.3. ARAŞTIRMA GRUBU

Türkiye Futbol Federasyonu Süleyman Seba Süper Liginde farklı coğrafi bölgelerden katılım sağlayan 13 takımdan 2625 seyirci:

1. **Marmara Bölgesi;** Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Bursaspor,
2. **Karadeniz Bölgesi;** Trabzonspor, Karabükspor,
3. **Ege Bölgesi;** Manisa Akhisarspor,
4. **İç Anadolu Bölgesi;** Eskişehirspor, Konyaspor, Sivasspor, K. Erciyesspor
5. **Akdeniz Bölgesi;** Mersinspor,
6. **Güneydoğu Anadolu Bölgesi;** Gaziantepspor oluşturmaktadır.

Takımlar ve Seyirci Sayıları

1. Galatasaray (N=225),
2. Fenerbahçe (N=206),
3. Beşiktaş, (N=211),
4. Bursaspor (N=210),
5. Trabzonspor (N=190),
6. Karabükspor (N=186),
7. Manisa Akhisarspor (N=204),
8. Eskişehirspor (N=218),
9. Konyaspor (N=201),
10. Sivasspor (N=188),

11. Kayseri Erciyesspor (N=196),
12. Mersinspor (N=198),
13. Gaziantepspor (N=192).

3.4. ARAŞTIRMA TEKNİĞİ VE PROTOKOL

Çalışma kapsamında hazırlanan veri formu üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda seyircilerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, yaşadıkları çevre, takımların maçlarına gitme sıklıkları, sahip oldukları günlük serbest zaman süreleri, en uzun süre yaşadıkları yerleşim birimi, serbest zaman faaliyetlerine kimlerle katıldıkları gibi kişisel bilgilere ulaşılan form; ikinci ve üçüncü bölümde ise araştırmanın amacı doğrultusunda “Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet Ölçeği” ve “Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Ölçeği” uygulanmıştır.

Öncelikle “Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Ölçeği” kullanım izni için Yrd. Doç. Dr. Tennur Yerlisu Lapa’ya 01.12.2014 tarihinde; “Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet Ölçeği” kullanım izni için Dr. Savaş Şanlı’ya 16.12.2014 tarihinde elektronik posta yolu ile ulaşılmıştır. Çalışmanın amacı ve kapsamı ile ilgili bilgi verilmiş ve bu kapsamda ölçeğin kullanımı için izin alınmıştır.

Uygulamanın yapıldığı statlara farklı tarihlerde ziyaretlerde bulunulmuş ve anketler uygulanmıştır. Ev sahibi takım taraftarlarına bizzat araştırmacı ve ekibi tarafından ölçeklerin amacı ve içeriği hakkında bilgi verilmiş ve sadece bir şık işaretlemeleri ve mümkün olduğunca soruları boş bırakmamaları istenmiştir. Bu kapsamda 2789 gönüllü seyirciye ulaşılmış bu seyircilerin doldurduğu anketlerin 2625 tanesi geçerli sayılmıştır.

3.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

3.5.1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışma kapsamında hazırlanan kişisel bilgi formunda, seyircilerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumları, en uzun süre yaşadıkları yerleşim birimi; oturdukları evde kiminle yaşadıkları, yaşadıkları mahalle ve çevre, meslekleri, eğitim düzeyleri, aylık ortalama gelirleri, sigara ve alkol kullanım durumları, lisanslı olarak spor yapma durumları, destekledikleri futbol takımları, takımlarına ait lisanslı ürün kullanıp kullanmama durumları, hangi sıklıkla takımlarının maçlarına gittikleri, herhangi bir taraftar derneklerine üye olup olmama durumları, herhangi bir stat olayına karışma

durumları, Passo Lig ile ilgili düşünceleri, sahip oldukları haftalık serbest zaman süreleri, kendilerine göre serbest zaman sürelerinin yeterlilik durumları, boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, serbest zaman faaliyetlerine en çok kimle katıldıkları, yaşadıkları ilin sahip olduğu serbest zaman alanları değerlendirmeleri, futbolun aktörleri hakkında düşünceleri hakkında bilgi toplanmıştır.

Kişisel bilgi formuyla birlikte çalışmada iki adet ölçek kullanılmıştır.

3.5.2. Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet Ölçeği

Seyircilerin saldırganlık ve şiddet düzeylerini belirlemek için Güçlü ve Şanlı (2013) tarafından geliştirilen Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet Ölçeği kullanılmıştır. Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet Ölçeği (SESAŞÖ), "niçin spor seyircisi saldırgan davranıyor?" sorusu temel alınarak sunulmuş maddelere verilen cevapların derecesine göre, seyircinin spor müsabakası ortamındaki saldırganlık düzeyini belirleyerek saldırgan davranışın kaynağını ortaya koymaktadır. 21 maddeden oluşan bir ölçektir. Ölçek, yargıların üç değerlendirme basamağına göre yapıldığı üç alt ölçeği içermektedir. Ölçeğe ilişkin alt ölçekler; Bilişsel düzeyde saldırganlık, duyuşsal düzeyde saldırganlık ve davranışsal düzeyde saldırganlıktır. Ölçek, alt ölçeklerin her birinin saldırganlık boyutunu ölçmeyi hedefleyen davranışsal (1, 2, 4, 5, 6, 15, 18, 20) ve bilişsel (7, 9, 12, 14, 16, 17, 19, 21) düzeyde 8'er soru ile duyuşsal (3, 8, 10, 11, 13) düzeyde 5 soru içermektedir. Ölçek 5'li Likert tipi olup cevaplama seçenekleri ""Hiçbir Zaman(1), "Nadiren" (2), "Ara Sıra" (3), "Sıklıkla" (4), "Her zaman" (5) biçiminde beşli derecelendirme şeklindedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 105'dir. Ayrıca araştırmacılar tarafından bu ölçek amaca göre, toplam saldırganlık puanı üzerinden ve alt (1-35), orta (36-70) ve yüksek düzeyde (71-105) saldırganlık boyutları olarak da kullanılabilir.

3.5.3. Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Ölçeği

Araştırmada, ikinci ölçek olarak Witt ve Ellis tarafından 1985 yılında geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Yerlisu Lapa ve Ağyar (2011) tarafından yapılan "Leisure Diagnostic Battery" (Serbest Zaman Teşhis Bataryası)'nın bir bölümü olan "Short Form - Perceived Freedom in Leisure" (Kısa Form - Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük) ölçeği kullanılmıştır.

Serbest zamanda algılanan özgürlük ölçeği; serbest zamanda algılanan yetkinlik, algılanan kontrol ve algılanan içsel motivasyonu ölçmeye yönelik tasarlanmıştır.

Ölçeğin değerlendirmesi 5'li Likert formunda; kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4), kesinlikle katılıyorum (5) biçiminde düzenlemiş ve puanlanmış olup 17 maddeden oluşmaktadır.

Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Ölçeği, bilgi ve beceri (1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 15) ve heyecan ve eğlence (6, 7, 11, 12, 13, 14, 16, 17) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır.

3.6. VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ANALİZİ

Tez yazımında MS Word programı, verilerin düzenlenmesi ve grafiklerin çizilmesinde Windows MS Excel tablolama programı, istatistik testlerin yapılmasında Windows SPSS 20.0 İstatistik programı kullanılmıştır.

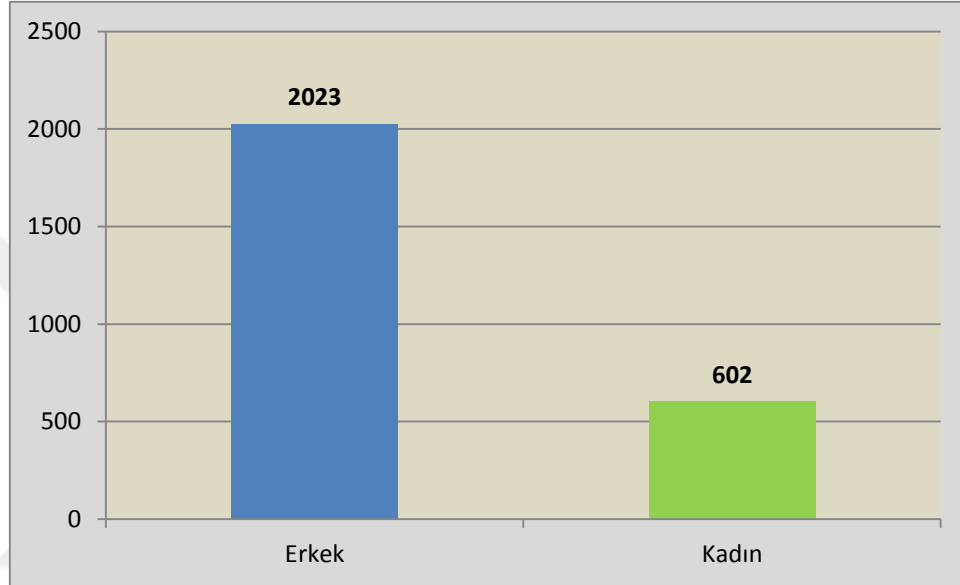
İstatistik testlerde ilk olarak gruplara ait verilerin normal bir dağılıma sahip olup olmadığını belirlemede Kolmogorov-Smirnov normallik testi uygulanmıştır. Veriler normal dağılım göstermediğinden verilere istatistiki analiz olarak Mann-Whitney U Testi ve Kruskal Wallis testleri uygulanmıştır.

4. BÖLÜM: BULGULAR

4.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

4.1.1. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Grafik 4.1’de çalışmada yer alan seyircilerin cinsiyetlerinin dağılımı yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre çalışmaya katılanların % 77,1’i (N=2023) erkek, % 22,9’ u (N=602) kadındır (Bkz. Grafik 4.1).

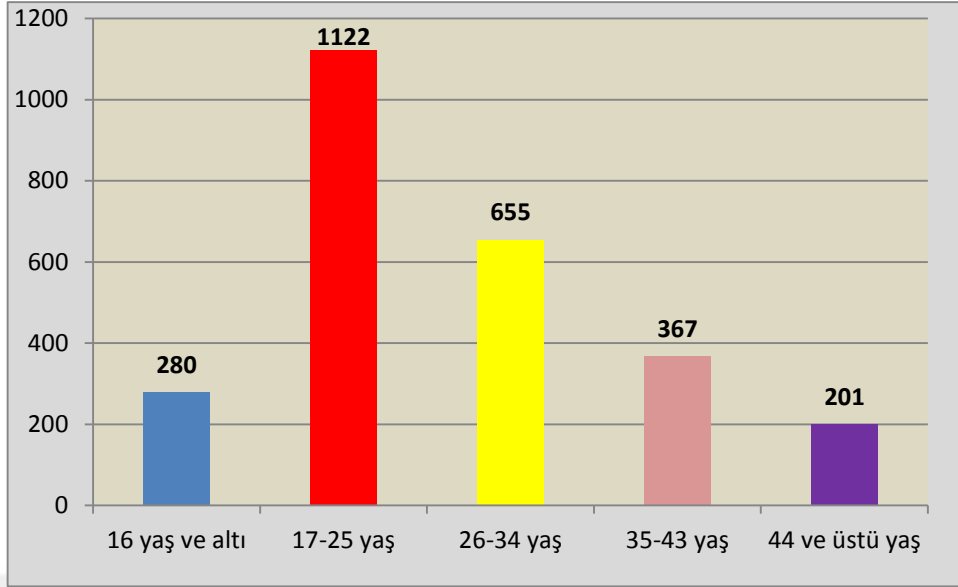

Grafik 4.1. Katılımcıların Cinsiyetlerinin Dağılımı

4.1.2. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Grafik 4.2.’de çalışmada yer alan seyircilerin yaşlarının dağılımı yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre çalışmaya katılanların % 10,7’si (N=280) 16 yaş ve altı, % 42,7’ si (N=1122) 17-25 yaş, %25,0’ i (N=655) 26-34 yaş, %14,0’ü (N=367) 35-43 yaş, %7,7’ si (N=201) 44 yaş ve üstündedir (Bkz. Grafik 4.2).

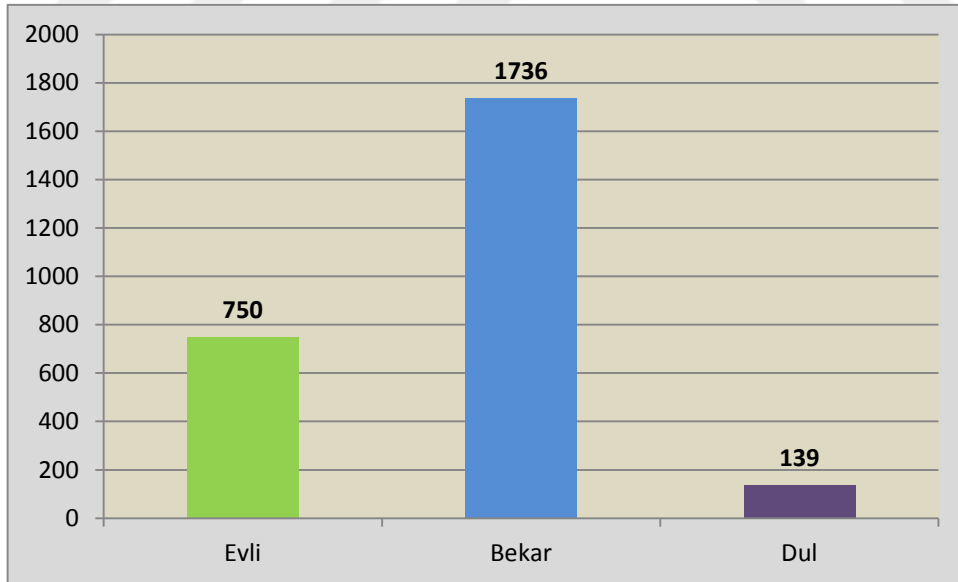

Grafik 4.2. Katılımcıların Yaş Dağılımı

4.1.3. Katılımcıların Medeni Durum Dağılımı

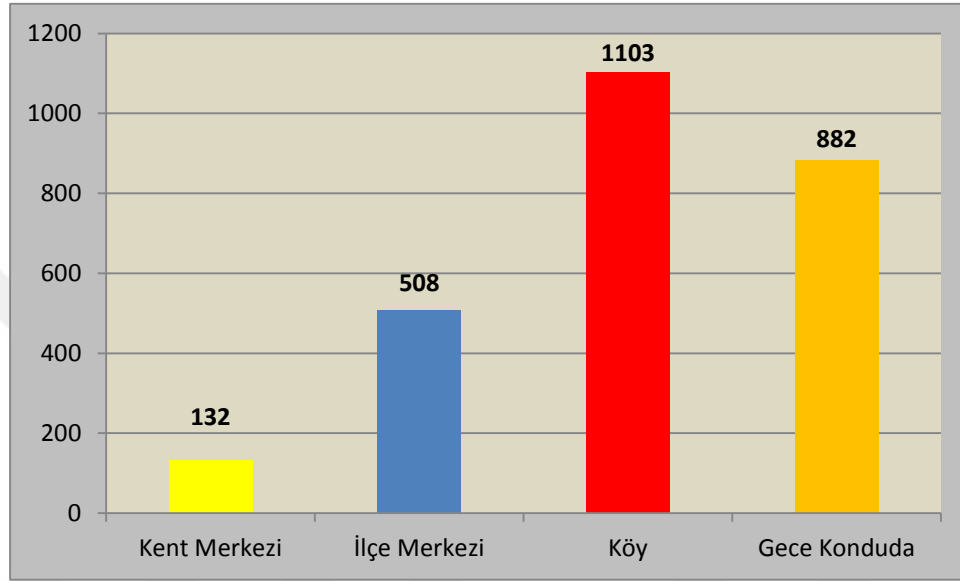
Grafik 4.3.'te çalışmada yer alan seyircilerin medeni durum dağılımı yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre çalışmaya katılanların % 28,6' sını (N=750) evli, % 66,1' i (N=1736) bekar, %5,3'ü (N=139) duldur (Bkz. Grafik 4.3).

Grafik 4.3. Katılımcıların Medeni Durum Dağılımı

4.1.4. Katılımcıların En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Birimi Dağılımı

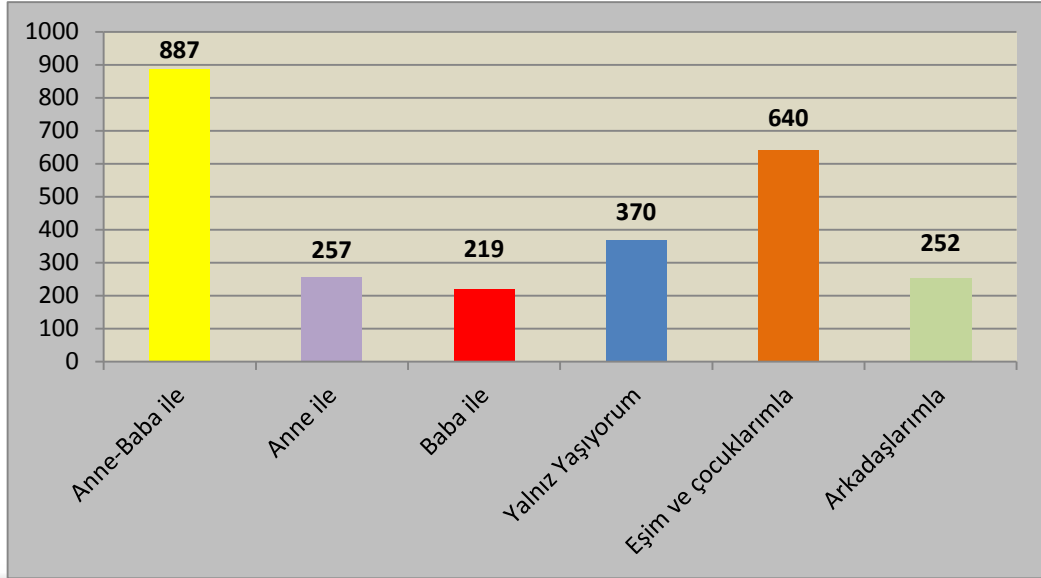
Grafik 4.4'te çalışmada yer alan seyircilerin en uzun süre yaşadıkları yerleşim birimi dağılımı yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 5' i (N=132) kent merkezi, % 19,4' ü (N=508) ilçe merkezi, %42,0'ı (N=1103) köy, %33,6'sı (N=882) gecekonduda en uzun süre ikamet etmişlerdir (Bkz. Grafik 4.4).

Grafik 4.4. Katılımcıların En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Birimi Dağılımı

4.1.5. Katılımcıların Oturdukları Evde Kiminle Yaşadıkları Dağılımı

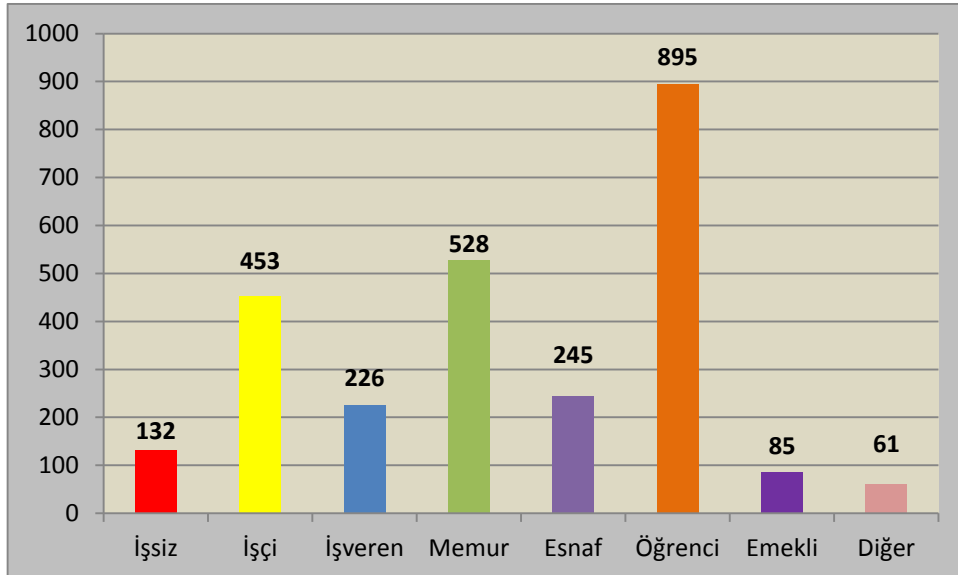
Grafik 4.5'te çalışmada yer alan seyircilerin oturdukları evde kiminle yaşadıkları dağılımı yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 33,8' i (N=887) anne ve babasıyla, % 9,8'i (N=257) annesi ile, % 8,3'ü babası ile (N=219), % 24,4'ü eşi ve çocukları ile (N=640), %9,6' sını (N=252) arkadaşları ile yaşamaktadır (Bkz. Grafik 4.5).

Grafik 4.5. Katılımcıların Oturdukları Evde Kiminle Yaşadıkları Dağılımı

4.1.6. Katılımcıların Meslek Dağılımı

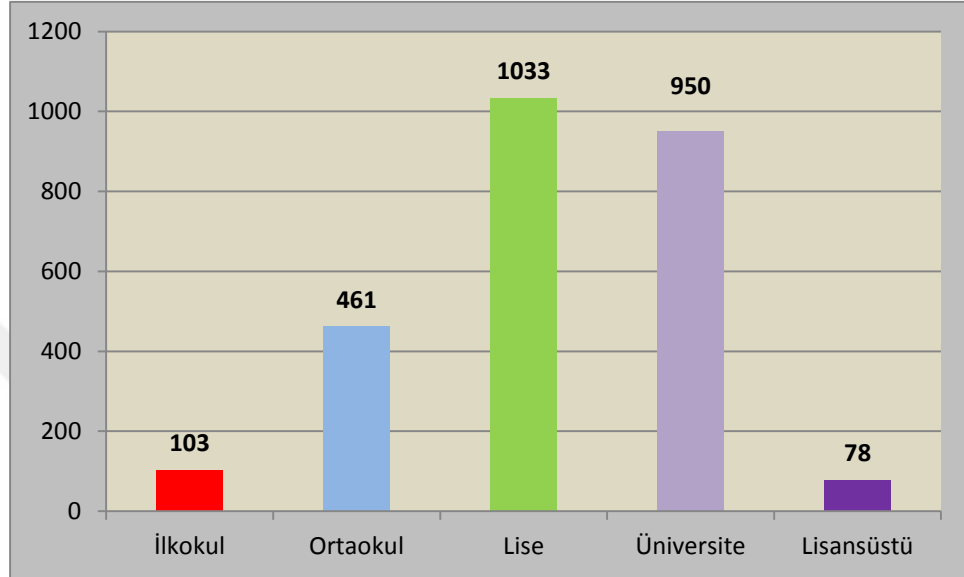
Grafik 4.6’da çalışmada yer alan seyircilerin meslek dağılımı yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 5’i (N=132) işsiz, % 17,3’ü (N=453) işçi, % 8,6’sı işveren (N=226), % 20,1’i memur (N=528), %9,3’ ü (N=245) esnaf, %34,1’i öğrenci (N=895), %3,2’si emekli (N=85), %2,3’ü diğer meslek (N=61) ile uğraşmaktadır (Bkz. Grafik 4.6).

Grafik 4.6. Katılımcıların Meslek Dağılımı

4.1.7. Katılımcıların Eğitim Düzeyi Dağılımı

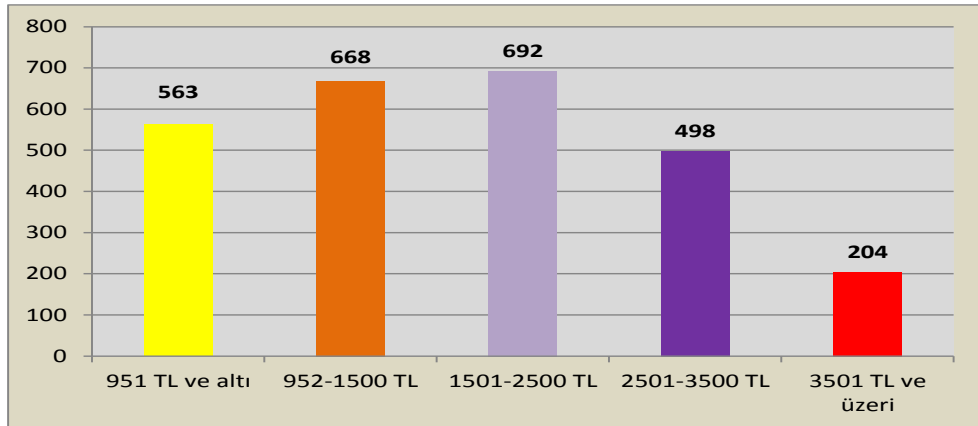
Grafik 4.7’de çalışmada yer alan seyircilerin eğitim düzeyi dağılımı yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 3,9’u (N=103) ilkokul, % 17,6’sı (N=461) ortaokul, % 39,4’ü lise (N=1033), % 36,2’si üniversite (N=950), %3,0’ ü (N=78) lisansüstü eğitim düzeyinde yer almaktadır (Bkz. Grafik 4.7).

Grafik 4.7. Katılımcıların Eğitim Düzeyi Dağılımı

4.1.8. Katılımcıların Gelir Seviyeleri

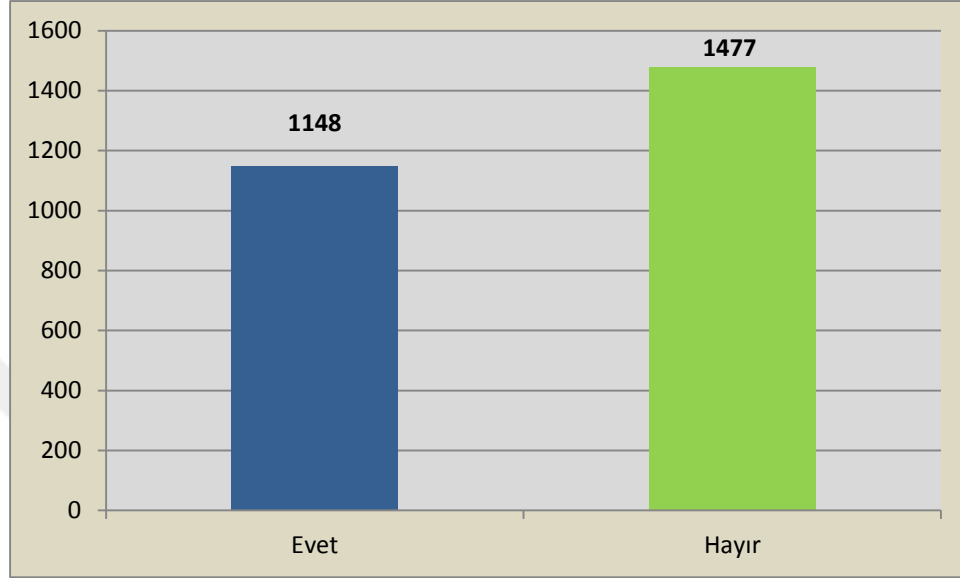
Grafik 4.8’ de çalışmada yer alan seyircilerin gelir seviyeleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 21,4’ü (N=563), 951 TL ve altı, %25,4’ü (N=668) 952-1500 TL, %26,4’ü (N=692) 1501-2500 TL, %19’u (N=498) 2501-3500 TL, %7,8’i (N=204) 3501 TL ve üzeri gelire sahiptirler (Bkz. Grafik 4.8).

Grafik 4.8. Katılımcıların Gelir Seviyesi

4.1.9. Katılımcıların Alkol Kullanım Durumları

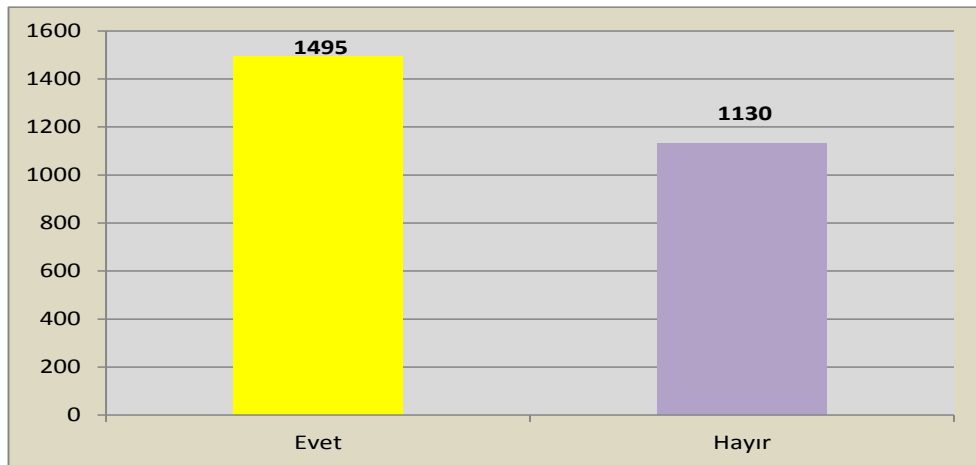
Grafik 4.9'da çalışmada yer alan seyircilerin alkol kullanım durumları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 43,7 si (N=1148) alkol kullanırken, % 56,3'ü (N=1477) alkol kullanmamaktadır (Bkz. Grafik 4.9).

Grafik 4.9. Katılımcıların Alkol Kullanım Durumları

4.1.10. Katılımcıların Lisanslı Olarak Spor Yapma Durumları

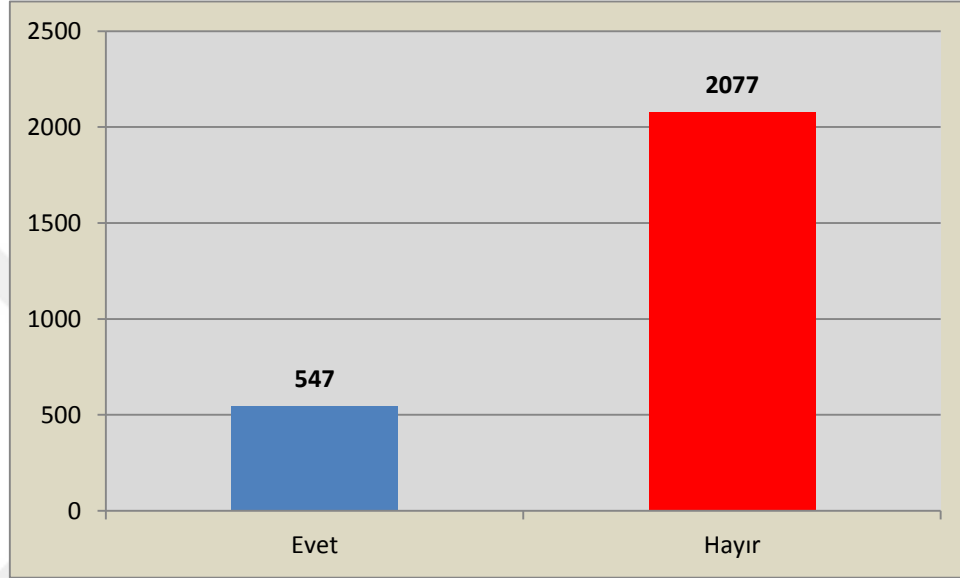
Grafik 4.10'da çalışmada yer alan seyircilerin lisanslı olarak spor yapma durumları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 57,0 si (N=1495) daha önce lisanslı olarak spor yapmışken, % 53,0'ü (N=1130) lisanslı olarak spor yapmamıştır (Bkz. Grafik 4.10).

Grafik 4.10. Katılımcıların Lisanslı Olarak Spor Yapma Durumları

4.1.11. Katılımcıların Daha Önce Stat Olaylarına Karışma Durumları

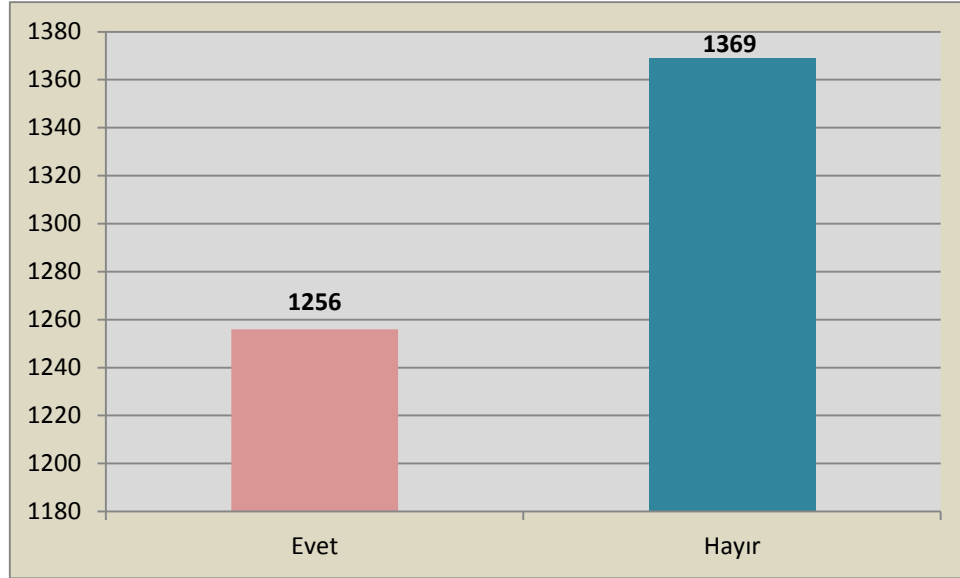
Grafik 4.11’de çalışmada yer alan seyircilerin daha önce herhangi bir stat olayına karışıp karışmadıkları incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 20,8 i (N=547) daha önce herhangi bir stat olayına karışmışken, % 79,2’ si (N=2077) herhangi bir stat olayına karışmadığını belirtmiştir (Bkz. Grafik 4.11).

Grafik 4.11. Katılımcıların Daha Önce Stat Olaylarına Karışma Durumları

4.1.12. Katılımcıların Passo Lig Uygulamasının Saha ve Tribün Olaylarını Engelleyip Engellemeyeceği ile İlgili Görüşleri

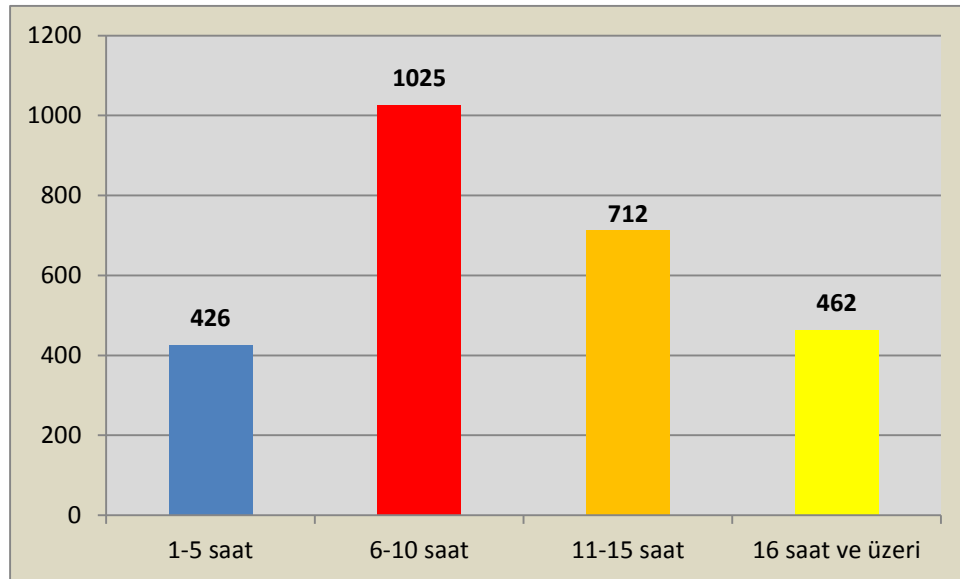
Grafik 4.12’de çalışmada yer alan seyircilerin Passo Lig uygulamasının saha ve tribün olaylarını engelleyip engellemeyeceği ile ilgili görüşleri incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 47,8 i (N=1256) Passo Lig uygulamasının saha ve tribün olaylarını engelleyeceğini düşünürken, % 52,2 si (N=1369) Passo Lig uygulamasının saha ve tribün olaylarını engelleyemeyeceğini düşünmektedir (Bkz. Grafik 4.12).

Grafik 4.12. Katılımcıların Passo Lig Uygulamasının Saha ve Tribün Olaylarını Engelleyip Engellemeyeceği ile İlgili Görüşleri

4.1.13. Katılımcıların Sahip Oldukları Haftalık Serbest Zaman Süreleri

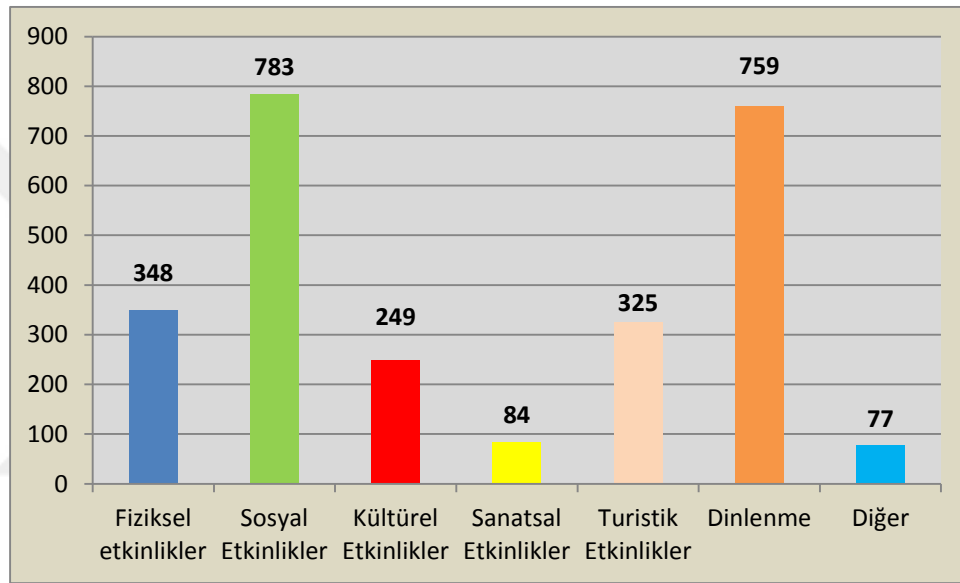
Grafik 4.13'te çalışmada yer alan seyircilerin sahip oldukları haftalık serbest zaman süreleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 16,2'si (N=426) 1-5 saat, % 39,0'u (N=1025) 6-10 saat, %27,1'i (N=712) 11-15 saat, %17,6'sı (N=462) 16 saat ve üzeri serbest zaman süresine sahiptir (Bkz. Grafik 4.13).

Grafik 4.13. Katılımcıların Sahip Oldukları Serbest Zaman Süreleri

4.1.14. Katılımcıların Serbest Zaman Değerlendirme Durumları

Grafik 4.14'te çalışmada yer alan seyircilerin serbest zamanlarını genelde nasıl değerlendirdikleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 13,3'ü (N=348) serbest zamanlarını fiziksel etkinliklerle, % 29,8'i (N=783) sosyal etkinliklerle, % 9,5'i (N=249) kültürel etkinliklerle, %3,2'si (N=84) sanatsal etkinliklerle, %12,4'ü (N=325) turistik etkinliklerle, %28,9'ü (N=759) dinlenerek, %2,9'u (N=77) diğer aktiviteler ile değerlendirmektedir (Bkz. Grafik 4.14).

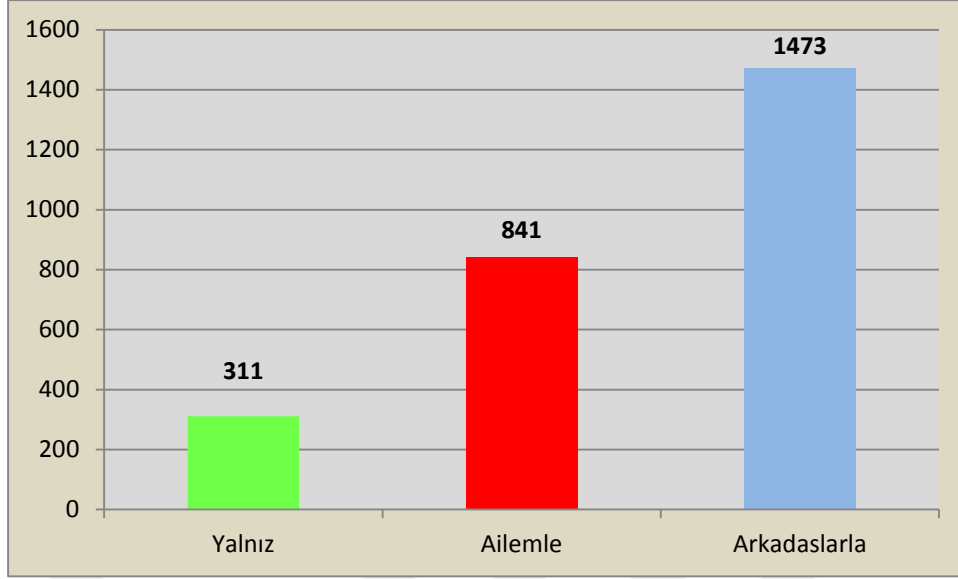

Grafik 4.14. Katılımcıların Serbest Zaman Değerlendirme Durumları

4.1.15. Katılımcıların Serbest Zaman Faaliyetlerine En Çok Kimlerle Katıldıkları

Grafik 4.15'de çalışmada yer alan seyircilerin serbest zaman faaliyetlerine en çok kimlerle katıldıkları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 11,8'i (N=311) serbest zaman faaliyetlerine yalnız katılırken; %32'si (N=841) ailesi ile, %56,1'i (N=1473) arkadaşları ile serbest zaman faaliyetlerini gerçekleştirmektedir (Bkz. Grafik 4.15).

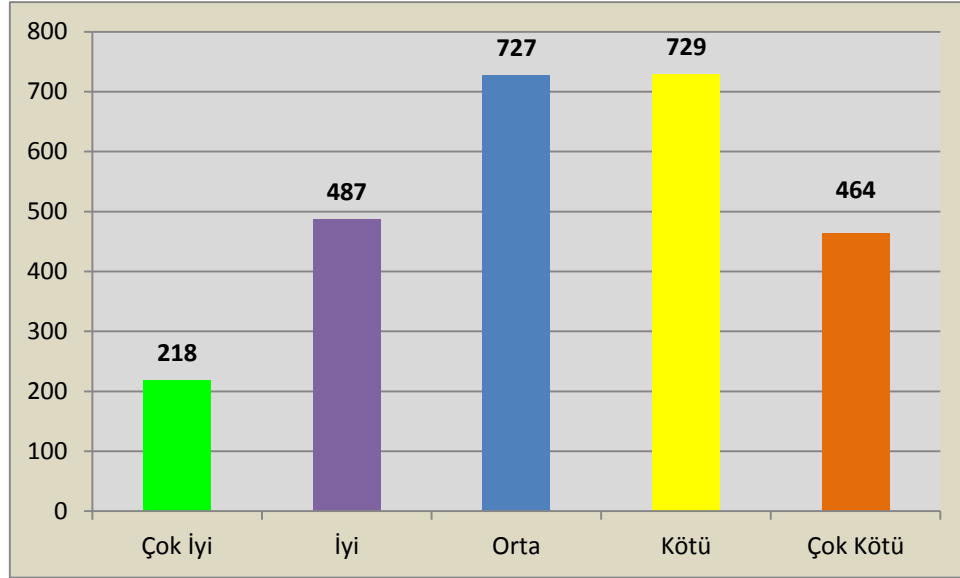

Grafik 4.15. Katılımcıların Serbest Zaman Faaliyetlerine En Çok Kimlerle Katıldıkları

4.1.16. Katılımcıların Türk Futbolu Kulüp Yöneticileri Yeterliliği Hakkında Düşünceleri

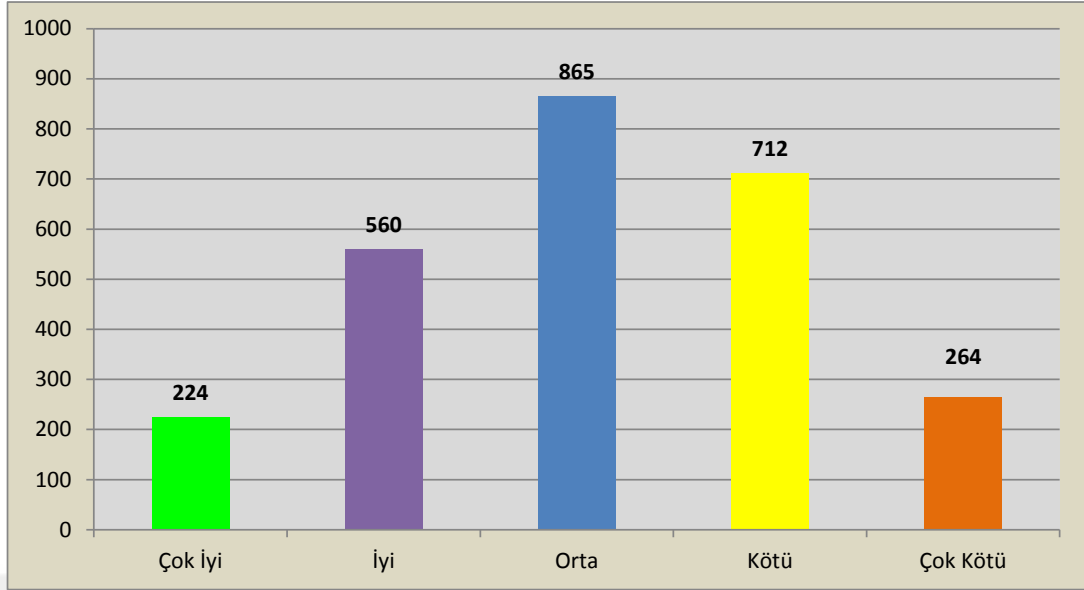
Grafik 4.16’da çalışmada yer alan seyircilerin Türk futbolu kulüp yöneticileri yeterliliği hakkında düşünceleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 8,3’ü (N=218) Türk futbolu kulüp yöneticilerinin çok iyi düzeyde olduğunu düşünürken, %18,6’sı (N=487) Türk futbolu kulüp yöneticilerinin iyi düzeyde olduğunu, %27,7’si (N=727) Türk futbolu kulüp yöneticilerinin orta düzeyde olduğunu, % 27,8’i (N=729) Türk futbolu kulüp yöneticilerinin kötü düzeyde olduğunu, %17,7’si (N=464) Türk futbolu kulüp yöneticilerinin çok kötü düzeyde olduğunu düşünmektedir (Bkz. Grafik 4.16).

Grafik 4.16. Katılımcıların Türk Futbolu Kulüp Yöneticileri Yeterliliği Hakkında Düşünceleri

4.1.17. Katılımcıların Medya- Basın Takım İlişkisi – Yapılan Haberler Hakkında Düşünceleri

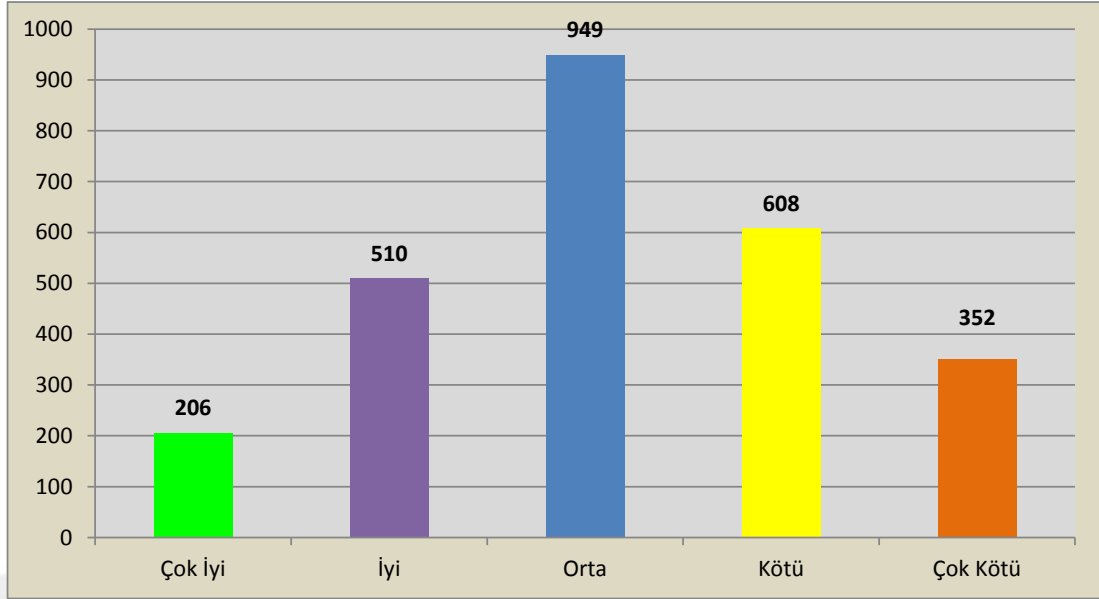
Grafik 4.17’de çalışmada yer alan seyircilerin medya- basın takım ilişkisi ve yapılan haberler hakkında düşünceleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 8,5’i (N=224) medya- basın takım ilişkisi ve yapılan haberlerin çok iyi düzeyde olduğunu düşünürken, %21,3’ü (N=560) medya- basın takım ilişkisi ve yapılan haberlerin iyi düzeyde olduğunu, %33,0’ü (N=865) medya- basın takım ilişkisi ve yapılan haberlerin orta düzeyde olduğunu, %27,1’i (N=712) medya- basın takım ilişkisi ve yapılan haberlerin kötü düzeyde olduğunu, %10,1’i (N=264) medya- basın takım ilişkisi ve yapılan haberlerin çok kötü düzeyde olduğunu düşünmektedir (Bkz. Grafik 4.17).

Grafik 4.17. Katılımcıların Medya- Basın Takım İlişkisi – Yapılan Haberler Hakkında Düşünceleri

4.1.18. Katılımcıların Süper Lig Futbolcularının Fair-Play Davranışları Hakkında Düşünceleri

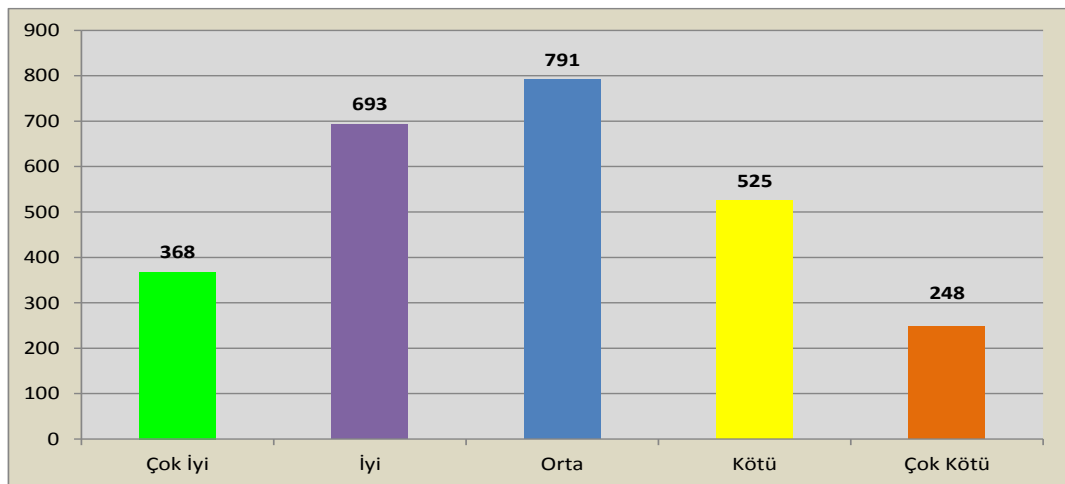
Grafik 4.18’de çalışmada yer alan seyircilerin Süper Lig futbolcularının Fair-Play davranışları hakkında düşünceleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların % 7,8’i (N=206) Süper Lig futbolcularının Fair-Play davranışlarının çok iyi düzeyde olduğunu düşünürken, %19,4’ü (N=510) Süper Lig futbolcularının Fair-Play davranışlarının iyi düzeyde olduğunu, %36,2’si (N=949), Süper Lig futbolcularının Fair-Play davranışlarının orta düzeyde olduğunu, %23,2’si (N=608) Süper Lig futbolcularının Fair-Play davranışlarının kötü düzeyde olduğunu, %13,4’ü (N=352) Süper Lig futbolcularının Fair-Play davranışlarının çok kötü düzeyde olduğunu düşünmektedir (Bkz. Grafik 4.18).

Grafik 4.18. Katılımcıların Süper Lig Futbolcularının Fair-Play Davranışları Hakkında Düşünceleri

4.1.19. Katılımcıların Hakem Kararları Hakkında Düşünceleri

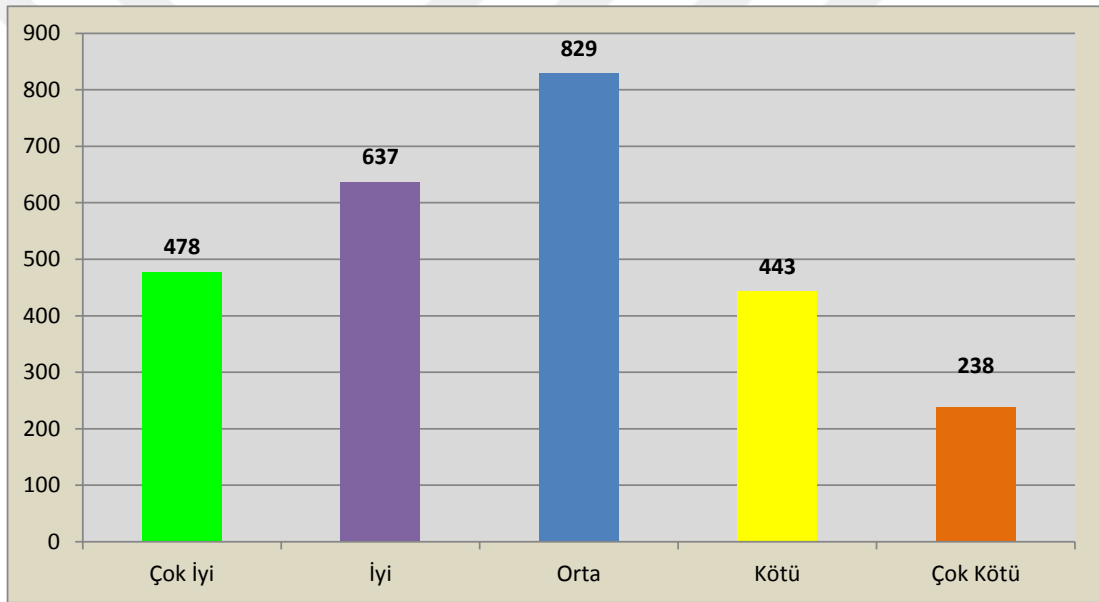
Grafik 4.19'da çalışmada yer alan seyircilerin hakem kararları hakkında düşünceleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların %14'ü (N=368) hakem kararlarının çok iyi düzeyde olduğunu düşünürken, %26,4'ü (N=693) hakem kararlarının iyi düzeyde olduğunu, %30,1'i (N=791) hakem kararlarının orta düzeyde olduğunu, %20,0'si (N=525) hakem kararlarının kötü düzeyde olduğunu, %9,4'ü (N=248) hakem kararlarının çok kötü düzeyde olduğunu düşünmektedir (Bkz. Grafik 4.19).

Grafik 4.19. Katılımcıların Hakem Kararları Hakkında Düşünceleri

4.1.20. Katılımcıların Saldırganlık ve Şiddet Yasaları ve Cezalar Hakkında Düşünceleri

Grafik 4.20’de çalışmada yer alan seyircilerin saldırganlık ve şiddet yasaları ve cezalar hakkında düşünceleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya katılanların %18,2’si (N=478) saldırganlık ve şiddet yasaları ve cezaların çok iyi düzeyde olduğunu düşünürken, %31,6’sı (N=637) saldırganlık ve şiddet yasaları ve cezaların iyi düzeyde olduğunu, %16,9’u (N=829) saldırganlık ve şiddet yasaları ve cezaların orta düzeyde olduğunu, %20,0’si (N=443) saldırganlık ve şiddet yasaları ve cezaların kötü düzeyde olduğunu, %9,1’ü (N=238) saldırganlık ve şiddet yasaları ve cezaların çok kötü düzeyde olduğunu düşünmektedir (Bkz. Grafik 4.20).

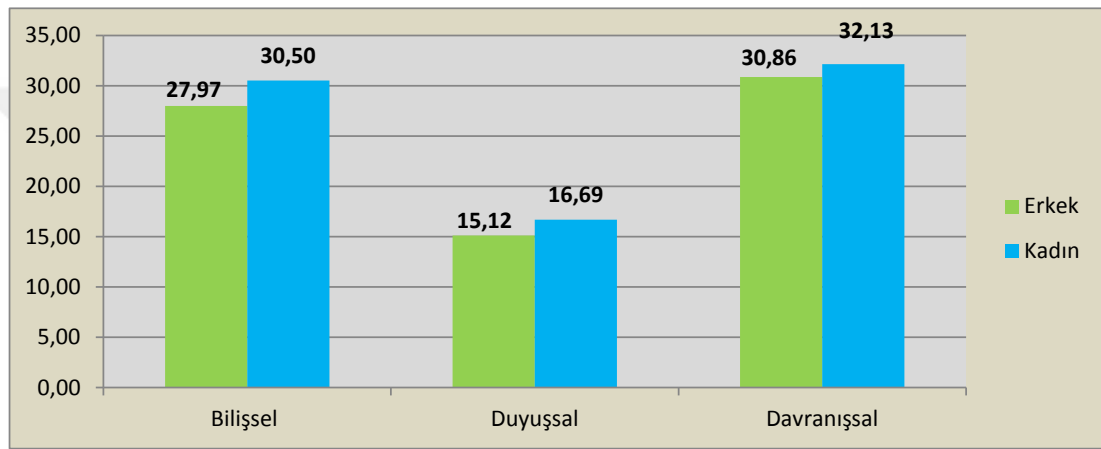

Grafik 4.20. Katılımcıların Saldırganlık ve Şiddet Yasaları ve Cezalar Hakkında Düşünceleri

4.2. HİPOTEZ 1: CİNSİYETE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ

Cinsiyete göre sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için Mann-Whitney U testi uygulandı.

Analiz sonuçlarına göre, cinsiyet değişkenine göre davranışsal alt boyut, bilişsel alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 33).

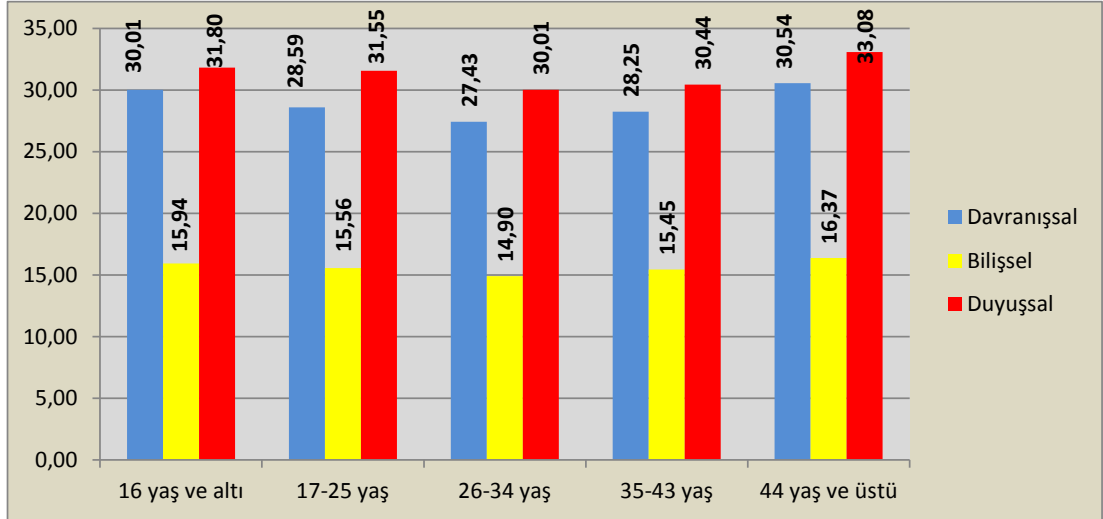

Grafik 4.21. Cinsiyete Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri

4.3. HİPOTEZ 2: YAŞ DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ

Yaş değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, yaş değişkenine göre davranışsal alt boyut, bilişsel alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.4).

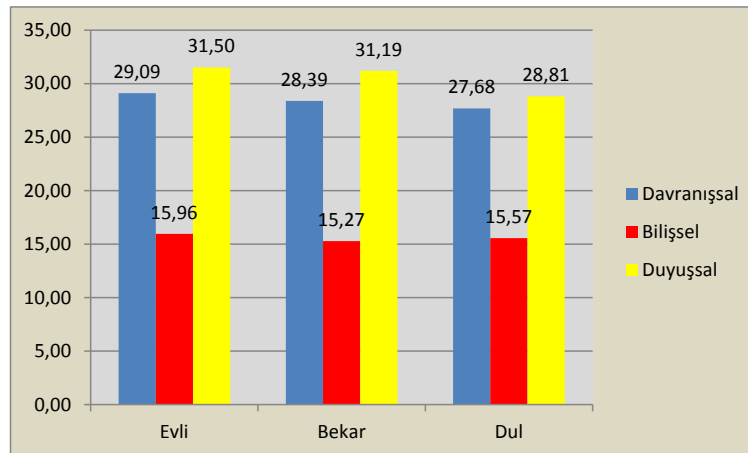

Grafik 4.22. Yaş Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri

4.4. HİPOTEZ 3: MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ

Medeni durum değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, medeni durum değişkenine göre davranışsal alt boyut, duygusal alt boyut ve bilişsel düzeyde saldırganlık alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur($p<0,05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.5).

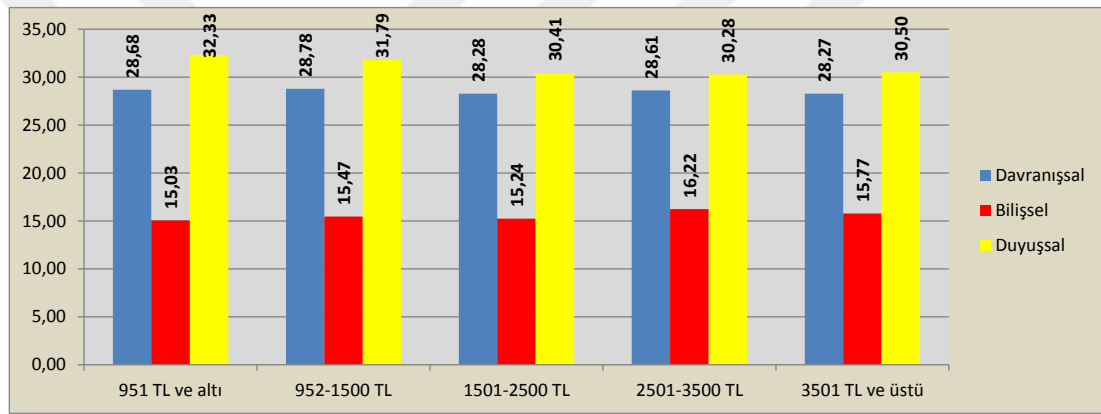

Grafik 4.23. Medeni Durum Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri

4.5. HİPOTEZ 4: AYLIK ORTALAMA GELİR DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ

Aylık ortalama gelir değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, aylık ortalama gelir değişkenine göre davranışsal alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunurken ($p<0.05$), bilişsel alt boyutta aylık ortalama gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.6).

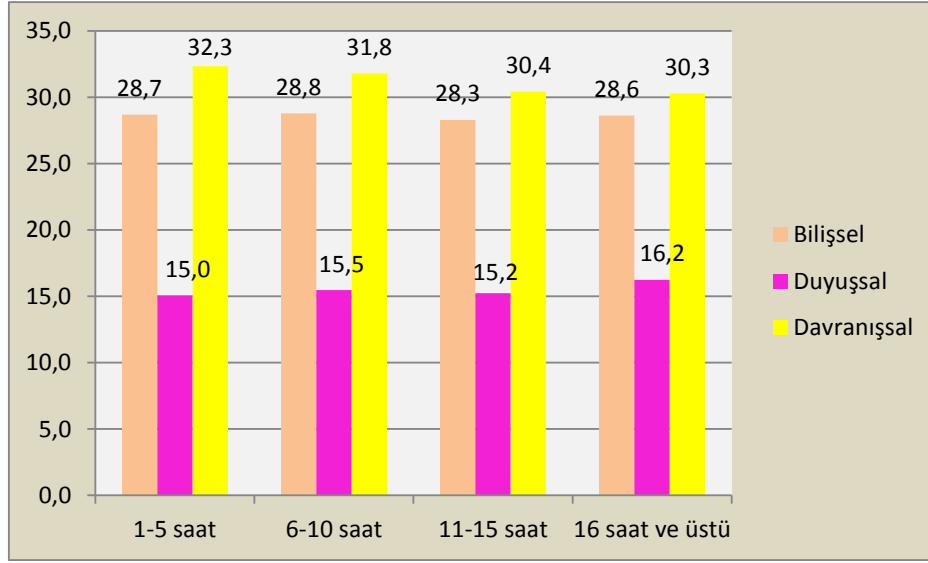
Grafik 4.24. Aylık Ortalama Gelir Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri

4.6. HİPOTEZ 5: SAHİP OLUNAN HAFTALIK SERBEST ZAMAN DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ

Sahip olunan haftalık serbest zaman değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, sahip olunan haftalık serbest zaman değişkenine göre davranışsal alt boyut, bilişsel alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.7).

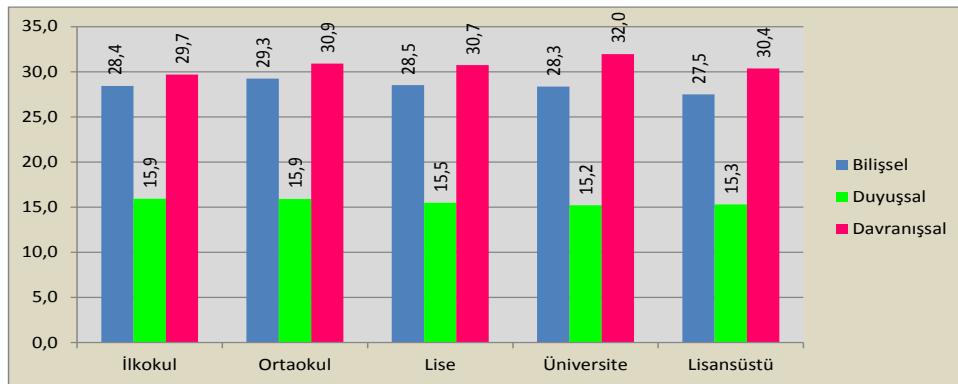

Grafik 4.25. Sahip Olunan Haftalık Serbest Zaman Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri

4.7. HİPOTEZ 6: EĞİTİM DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ

Eğitim değişkeni ile sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Analiz sonuçlarına göre, eğitim değişkenine göre davranışsal alt boyutta anlamlı bir farklılık gözlemlenirken ($p<0.05$), bilişsel alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.8).

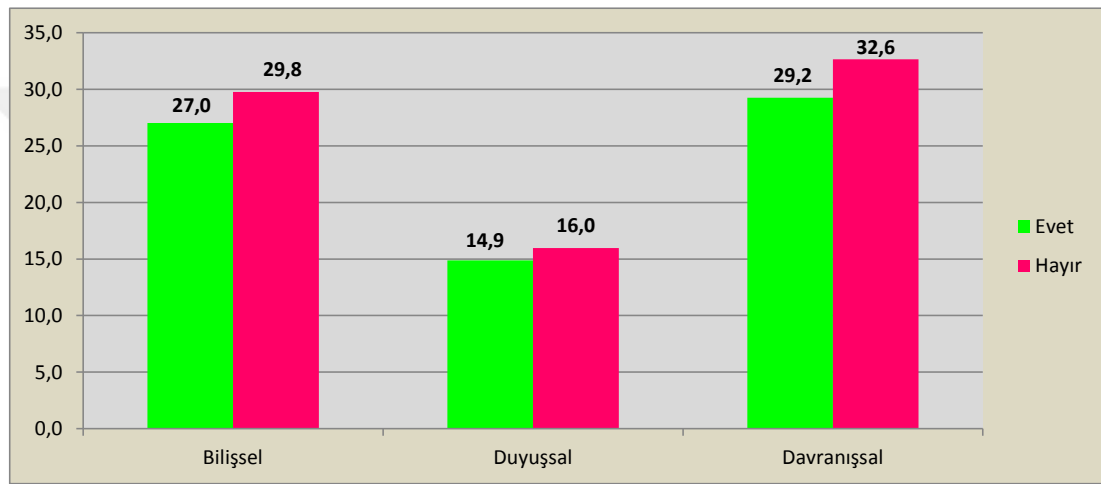

Grafik 4.26. Eğitim Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri

4.8. HİPOTEZ 7: ALKOL KULLANIMI DEĞİŞKENİNE GÖRE SPORDA SEYİRCİ SALDIRGANLIĞI VE ŞİDDET DÜZEYLERİ

Alkol kullanımı değişkeni ile sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için Mann-Whitney U testi uygulandı.

Analiz sonuçlarına göre, alkol kullanımı değişkenine göre davranışsal ve bilişsel alt boyutta ve duyuşsal alt boyutta anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir ($p<0.05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.9).

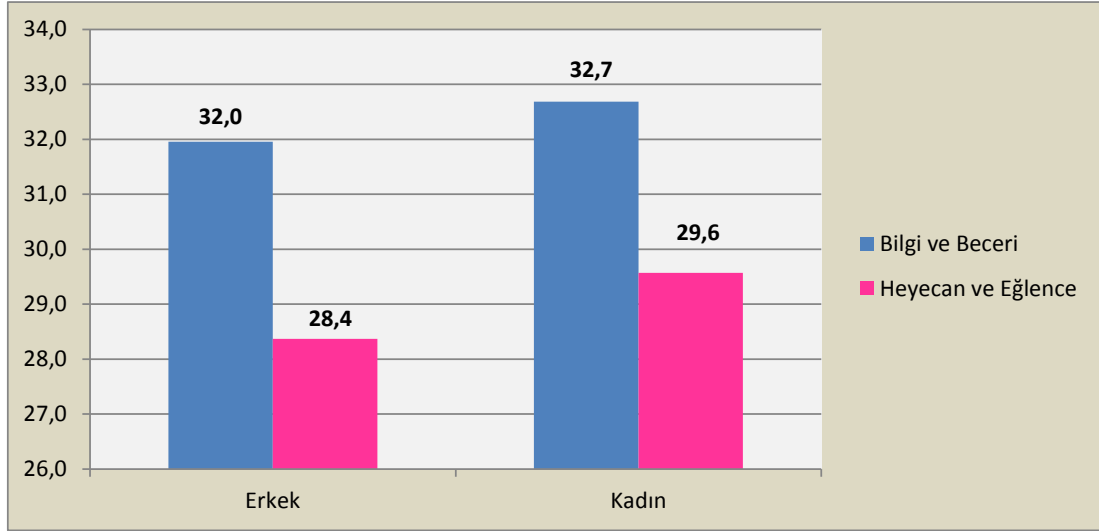

Grafik 4.27. Alkol Kullanımı Değişkenine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet Düzeyleri

4.9. HİPOTEZ 8: CİNSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ

Cinsiyet değişkenine göre futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için Mann-Whitney U testi uygulandı.

Analiz sonuçlarına göre, cinsiyet değişkenine göre heyecan ve eğlence boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunurken ($p<0,05$), bilgi ve beceri alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.3).

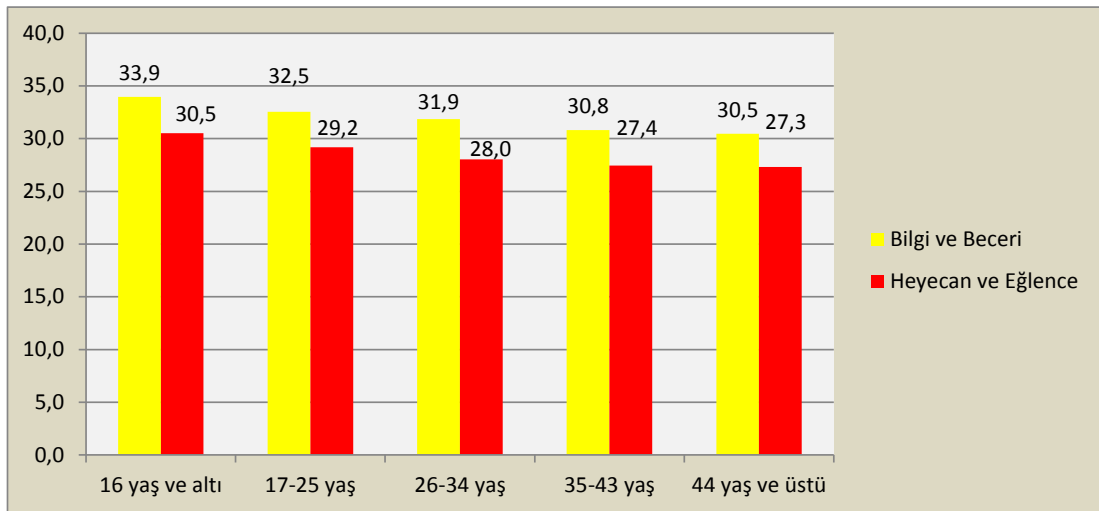

Grafik 4.28. Cinsiyet Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi

4.10. HİPOTEZ 9: YAŞ DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ

Yaş değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, yaş değişkenine göre bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.4).

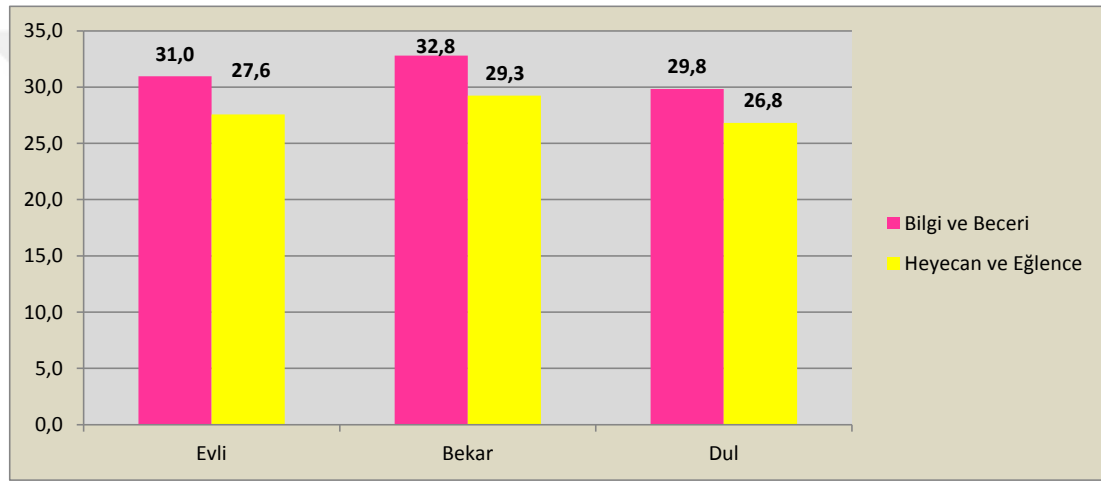

Grafik 4.29. Yaş Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi

4.11. HİPOTEZ 10: MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ

Medeni durum değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, medeni durum değişkenine göre bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.5).

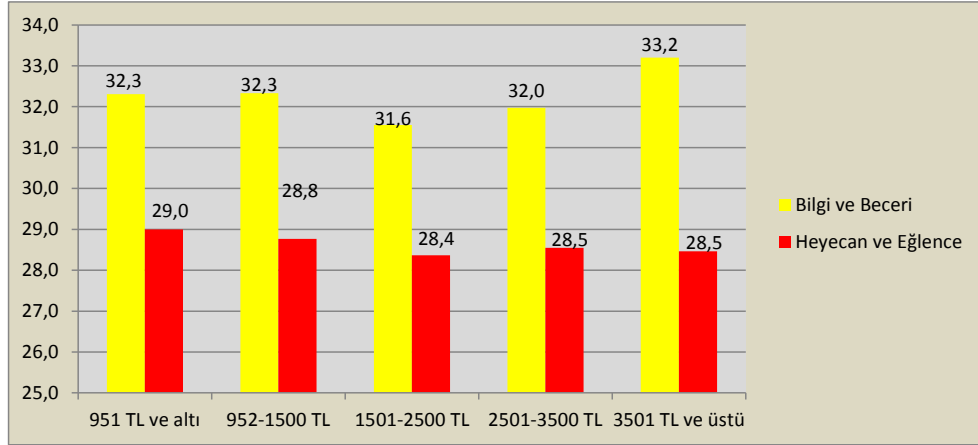

Grafik 4.30. Medeni Durum Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi

4.12. HİPOTEZ 11: AYLIK ORTALAMA GELİR DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ

Aylık ortalama gelir değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, aylık ortalama gelir değişkenine göre bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.6).

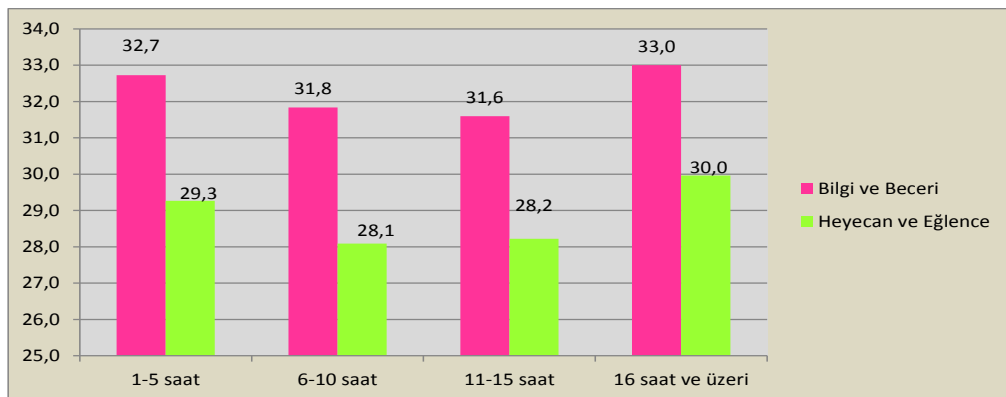

Grafik 4.31. Aylık Ortalama Gelir Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi

4.13. HİPOTEZ 12: SAHİP OLUNAN HAFTALIK SERBEST ZAMAN SÜRESİ DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ

Sahip olunan haftalık serbest zaman süresi değişkenine göre futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, sahip olunan haftalık serbest zaman süresi değişkenine göre bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.7).

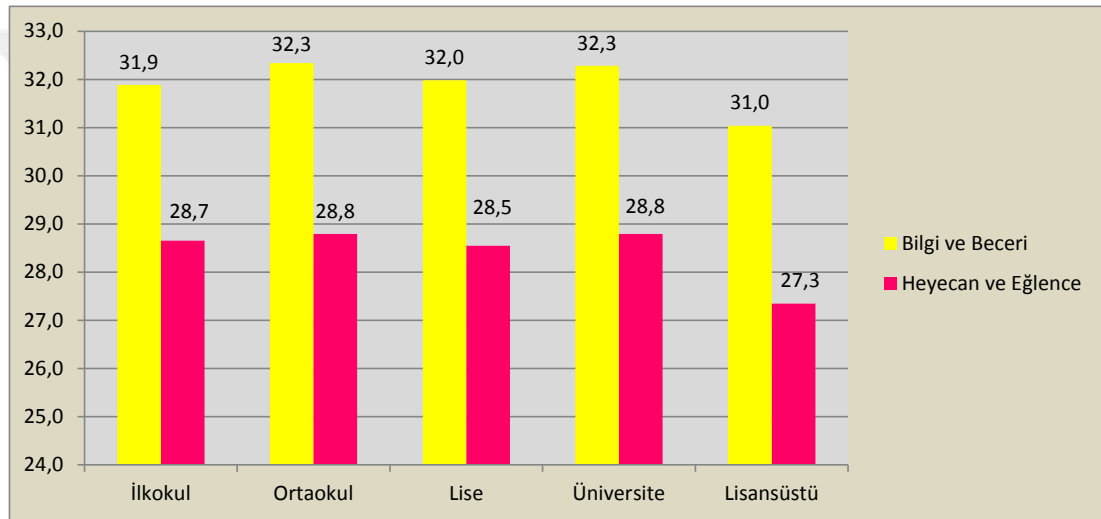

Grafik 4.32. Sahip Olunan Haftalık Serbest Zaman Süresi Değişkenine göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi

4.14. HİPOTEZ 13: EĞİTİM DÜZEYİ DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ

Eğitim düzeyi değişkenine göre futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, eğitim düzeyi değişkenine göre heyecan ve eğlence ve bilgi ve beceri alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.8).

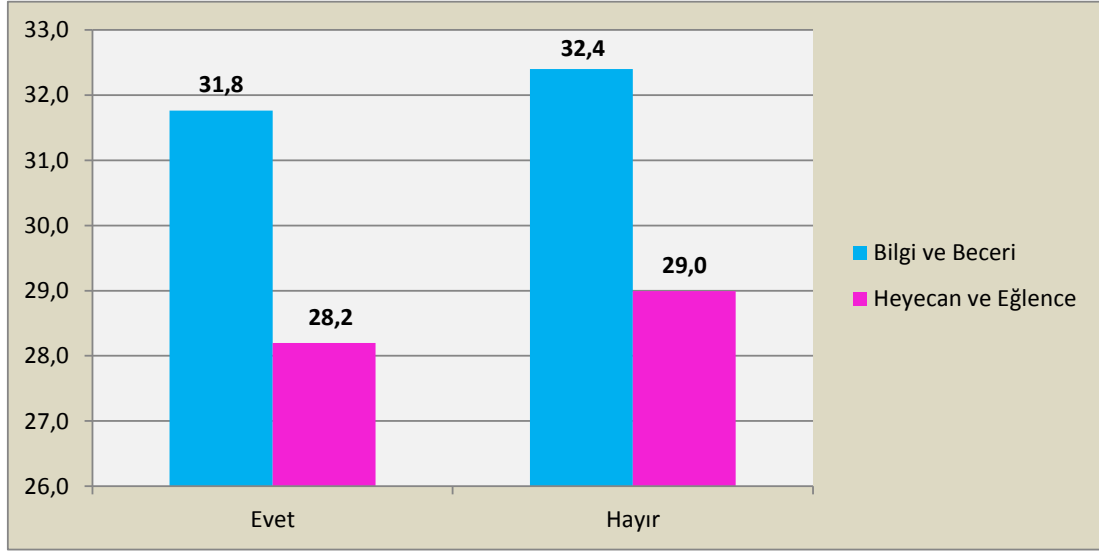

Grafik 4.33. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi

4.15. HİPOTEZ 14: ALKOL KULLANIMI DURUMU DEĞİŞKENİNE GÖRE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK DÜZEYİ

Alkol kullanımı değişkenine göre futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için Mann-Whitney U testi uygulandı.

Analiz sonuçlarına göre, alkol kullanımı değişkenine göre heyecan ve eğlence ve bilgi ve beceri alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$) (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.9).

Grafik 4.34. Alkol Kullanımı Durumu Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Düzeyi

4.16. HİPOTEZ 15: FUTBOL SEYİRCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ İLE SERBEST ZAMANDA ALGILANAN ÖZGÜRLÜK PUANLARI İLİŞKİSİ

Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile serbest zamanda algılanan özgürlük puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişki olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.01$ anlamlılık düzeyinde korelasyon analizi uygulanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, davranışsal saldırganlık alt boyutu ile bilişsel saldırganlık alt boyutu, duyuşsal saldırganlık alt boyutu, bilgi ve beceri alt boyutu, heyecan ve eğlence alt boyutu arasında; bilişsel saldırganlık alt boyutu ile duyuşsal saldırganlık alt boyutu, bilgi ve beceri alt boyutu, heyecan ve eğlence alt boyutu arasında; bilgi ve beceri alt boyutu ile heyecan ve eğlence alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sporda saldırganlık ölçeği alt boyutlarından olan davranışsal saldırganlık alt boyutu ile serbest zamanda algılanan özgürlük ölçeği alt boyutlarından olan bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutları puanları arasındaki ilişki zayıf; sporda saldırganlık ölçeği alt boyutlarından olan bilişsel saldırganlık alt boyutu ile serbest zamanda algılanan özgürlük ölçeği alt boyutlarından olan bilgi ve beceri alt boyutu arasındaki ilişki çok zayıf, heyecan ve eğlence alt boyutu ile istatistiki açıdan ilişkisi zayıf; sporda saldırganlık ölçeği alt boyutlarından olan duyuşsal saldırganlık alt boyutu ile serbest zamanda algılanan

özgürlük ölçeği alt boyutlarından olan bilgi ve beceri alt boyutu arasındaki ilişki çok zayıf, heyecan ve eğlence alt boyutu ile istatistiki açıdan ilişkisi ters yönde çok zayıf olarak tespit edilmiştir (Bkz. İstatistiki Test Sonuçları Ek 3.10).

Tablo 4.1: Futbol Seyircilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Puanları İlişkisi

	Davranışsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Davranışsal	1,000				
Bilişsel	0,733	1,000			
Duyuşsal	0,344	0,608	1,000		
Bilgi ve Beceri	0,304	0,228	0,008	1,000	
Heyecan ve Eğlence	0,364	0,264	-0,014	0,797	1,000

5.BÖLÜM: TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye Futbol Federasyonu 2014/2015 sezonu Süleyman Seba Süper Liginde farklı coğrafi bölgelerden katılım sağlayan 13 futbol kulübünden 2625 futbol seyircisinin saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışlarının önlenmesinde serbest zaman etkinliklerine katılım etkisi cinsiyet, yaş, medeni durum, en uzun süre yaşadıkları yerleşim birimi; oturdukları evde kiminle yaşadıkları, yaşadıkları mahalle ve çevre, meslekleri, eğitim düzeyleri, aylık ortalama gelirleri, sigara ve alkol kullanım durumları, lisanslı olarak spor yapma durumları, destekledikleri futbol takımları, takımlarına ait lisanslı ürün kullanıp kullanmama durumları, hangi sıklıkla takımlarının maçlarına gittikleri, herhangi bir taraftar derneklerine üye olup olmama durumları, herhangi bir stat olayına karışma durumları, Passo Lig ile ilgili düşünceleri, sahip oldukları haftalık serbest zaman süreleri, kendilerine göre serbest zaman sürelerinin yeterlilik durumları, serbest zamanlarını nasıl değerlendirdikleri, serbest zaman faaliyetlerine en çok kimle katıldıkları, yaşadıkları ilin sahip olduğu serbest zaman alanları değerlendirmeleri, futbolun aktörleri hakkında düşünceleri arasındaki anlamlı farklılıklara bakılarak incelenmiştir.

Çalışma sonucunda, katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, aylık ortalama gelir, sahip oldukları haftalık serbest zaman durumları ile sporda saldırganlık ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların cinsiyet yaş, medeni durum, sahip oldukları haftalık serbest zaman durumları ile serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunurken; katılımcıların aylık ortalama gelirleri ile serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

5.1.1. HİPOTEZ 1: Cinsiyete Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet

Cinsiyete göre sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için bağımsız iki grup için Mann-Whitney U testi uygulandı.

Cinsiyet değişkenine göre davranışsal alt boyut, bilişsel alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan kadınların lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu sonucu, federasyon tarafından bir dönem uygulanan seyircisiz müsabaka oynama yerine sadece kadınlara oynanan müsabakalarda bile kadın seyircilerin ceza alabildiklerini düşünürsek, müsabakalara çok fazla katılım göstermeseler de stadyumlarda yerlerini alan kadınların tribünde agresifleşebildiğini söyleyebilmekteyiz.

Ayrıca kadın ve erkek dağılımına baktığımızda çalışmamıza katılan katılımcıların sadece %22,9'u kadınlardan oluştuğu göz önüne alındığında ve futbolu seven kadınların; diğer kadınların yapmış oldukları genel günlük ve sosyal aktivitelerden farklı bir aktivite içerisine girmiş olduklarından dolayı normal kadın profilinden bu farklılık gösterdikleri düşünülebilir. Bu bağlamda tribündeki kadın profilinin tribündeki erkek hegemonyasını bir şekilde bastırabilmek için daha agresif tavırlar sergilemesi beklenen bir durum olarak karşımıza çıkabilir.

Bu sonuca göre hipotez 1 reddedilmiştir. Buna göre, cinsiyet faktörünün sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyini önemli ölçüde etkilediğini söylenebilmektedir.

Genel itibari ile literatür incelendiğinde erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre daha saldırgan oldukları gözlemlenmektedir. Ancak yapılan bu çalışmada sonucun bu şekilde farklılık göstermesinin temel sebebi kadın katılımcıların direkt olarak tribünlerden seçilmiş olması olarak görülebilmektedir.

5.1.2. HİPOTEZ 2: Yaş Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet

Yaş değişkenine göre sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, yaş değişkenine göre davranışsal alt boyut, bilişsel alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur.

Bu sonuca göre hipotez 2 reddedilmiştir.

Ortalamalar incelendiğinde alt boyutlarda en yüksek ortalamalara sahip yaş gruplarının sırasıyla 44 yaş ve üstü ve 16 yaş ve altı olduğu anlaşılmaktadır. Bu

durumun temel sebebinin yaş aralıklarının toplum içerisindeki statülerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü 16 ve altı yaş grubu henüz eline bir meslek almamış toplum içerisinde kendini tam olarak ispatlayamamış ve çok fazla sorumluluğu olmayan bireylerden oluşmaktadır. Diğer yandan 44 yaş ve üstü kişilerde ise eğer bir kariyerleri varsa bu sona doğru yaklaşmakta; yavaş yavaş emekliliği düşünmekte ve hayattaki sorumluluklarını azaltma eğilimine girmektedirler. Bu iki yaş grubunda saldırganlık alt boyutlarının yüksek çıkması toplum içindeki sorumlulukların az olması veya sorumluluktan kaçma içgüdüsünden kaynaklanıyor olabilir.

Afyon ve Metin (4)' in yaptıkları çalışmada da üst yaş grubundaki bireylerin saldırganlığa daha yatkın bireyler olduğunu göstermiştir (4). Ayrıca buna ek olarak Karataş (135)'in yapmış olduğu çalışmada da ergen yaş grubunun saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

5.1.3. HİPOTEZ 3: Medeni Duruma Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet

Medeni durum değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, medeni durum değişkenine göre davranışsal, duyuşsal ve bilişsel alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılıklara rastlanmıştır ($p < 0,05$). Ortalamalar incelendiğinde evli bireylerin diğer katılımcılara göre daha yüksek skorlar elde ettiği gözlemlenmiştir.

Bu sonuca göre hipotez 3 reddedilmiştir.

Bu sonucu evli bireylerin, özellikle erkeklerin, iş ve evlerinde yaşanan stresi statlarda atma düşüncesi ile açıklayabilmekteyiz. Bazı programlarda 'evde eşim ile kavga edeceğime statta futbol maçını stresimi atıyorum' diye açıklayan seyirciler bu çerçeveye alınabilir. Kızmaz (141)'ın belirttiğine göre evli bireyler diğer bireylere göre daha saldırgan tavırlar sergilemektedirler. Bunun temelinde Türk toplumunun son yıllarda bozulan aile yapısından kaynaklanıyor olabilir. Son yıllarda daha önce çok fazla olmadığı kadar Türk aile yapısı bozulmuş, boşanma oranları artmış ve kişilerin birbirilerine karşı olan tahammülleri oldukça azalmıştır. Spor ortamında

medeni durumun saldırganlığı tetikleemesinin nedeni sadece spor ortamından değil aynı zamanda günlük yaşamada da evli bireylerin daha saldırgan tavırlar gösteriyor olması ile açıklanabilir.

5.1.4. HİPOTEZ 4: Aylık Ortalama Gelire Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet

Aylık ortalama gelir değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, aylık ortalama gelir değişkenine göre davranışsal alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunurken ($p<0.05$), bilişsel alt boyutta aylık ortalama gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Yapılan bu çalışmanın aksine Afyon ve Metin (4)'in yaptığı çalışmada aylık ortalama gelirleri artan bireylerin saldırganlık puanlarının arttığı görülmüştür. Bu temel farklılık örneklem grubunun çeşitliliği olabilir. Aylık ortalama gelir seviyesi bireylerin günlük yaşantılarını etkileyen önemli bir demografik değişkendir. Aylık ortalama gelir seviyesinin düşük olması bireylerin daha mutsuz olmasını zaman zaman tetikleyen bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortalama gelir seviyesi yüzünden bireyler ağır depresyona girmekte ve yaşamlarını organize etmekte zorlanmaktadır. Bu da kişilerin yaşama karşı daha pervasızca davranmalarını yani saldırgan olmalarını tetikleyen bir etken olarak görülebilir.

5.1.5. HİPOTEZ 5: Sahip Olunan Haftalık Serbest Zaman Süresine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı Ve Şiddet

Sahip olunan haftalık boş zaman değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, sahip olunan haftalık serbest zaman değişkenine göre davranışsal alt boyut, bilişsel alt boyut ve duyuşsal alt boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0.05$).

Bu sonuca göre hipotez 5 reddedilmiştir.

Haftalık serbest zamana en az sahip olan bireylerin bilişsel ve duyuşsal düzeyde saldırganlık puanlarının daha yüksek çıkmasının sebebi bireylerin serbest zaman aktivitelerine vakit ayırmadıkça ve git gide tek düze hayatın içine girdikçe dışavurumlarını saldırgan davranışlar ile sergileyebileceği olarak gösterilebilmektedir.

Erdoğan (84)'ın yapmış olduğu çalışmada da serbest zaman etkinliği yapan ve yapmayan katılımcılar kaygı düzeyleri açısından karşılaştırılmış ve serbest zaman etkinliği yapan katılımcıların daha az kaygı düzeylerine sahip oldukları anlaşılmıştır.

5.1.6. HİPOTEZ 6: Eğitim Düzeyine Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet

Eğitim düzeyi göre sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak Kruskal Wallis testi uygulandı.

Eğitim düzeyi değişkenine göre duyuşsal düzeyde saldırganlık alt boyutunda ve bilişsel düzeyde saldırganlık alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte davranışsal düzeyde saldırganlık alt boyutunda eğitim düzeyi üniversite olan katılımcıların lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Bu sonuca göre hipotez 6 reddedilmiştir. Buna göre, eğitim düzeyinin sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyini etkilediğini söylenebilmektedir.

Tuzgöl (229)'ün yaptığı çalışmada anne babaların eğitim düzeylerinin lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerine etkisi incelenmiş ve anne ve babası üniversite mezunu olan bireylerin saldırganlık puanları anlamlı farklılık arz etmese de daha düşük tespit edilmiştir.

Ayrıca Duyar (79)'ın yaptığı çalışmada elde ettiği sonuçlara göre, eğitim seviyesi arttıkça futbol seyircisinde saldırganlık ve şiddet azalmaktadır.

Bizim çalışmamızda çıkan sonuçların literatürdeki genel yapıdan farklılık göstermesinin temel sebebinin gün geçtikçe spor taraftarlarının homeojen bir yapıya dönüşmesinden kaynaklanıyor olabilir; Ayrıca anketler tribün ortamında doldurtulmuştur. Tribün ortamında mesleklerin, eğitim düzeyinin ve sosyal statünün bir önemi kalmamaktadır ve herkes taraftar olmaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça saldırganlık düzeylerinin artması bireylerin daha fazla sosyal statülerinin olması yani sorumluluk sahibi olmalarından dolayı kaynaklanıyor olabilir. Çünkü bireylerin sorumlulukları arttıkça daha fazla stresli olabilmekte ve bu da saldırganlığı tetikleyebilmektedir.

5.1.7. HİPOTEZ 7: Alkol Kullanımı Durumuna Göre Sporda Seyirci Saldırganlığı ve Şiddet

Alkol kullanımı durumuna göre sporda seyirci saldırganlığı ve şiddet düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak adına bağımsız iki grup için Mann-Whitney U testi uygulandı.

Alkol kullanımı durumuna göre davranışsal düzeyde saldırganlık alt boyutunda, bilişsel düzeyde saldırganlık alt boyutunda ve duyuşsal düzeyde saldırganlık alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Bu sonuca göre hipotez 7 reddedilmiştir.

Özmen (181) çalışmasında, alkolün diğer zararlı maddelerin kullanımı gibi saldırgan davranışı arttırdığını belirtmiştir.

Duyar (79)' ın futbol seyircilerinin saldırganlık puanlarını tespit etmek için bu çalışmadan farklı bir ölçek kullanarak yaptığı çalışmada elde edilen sonuçlara göre, futbol seyircilerine ilişkin yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık puanlarının alkol kullanıp kullanmama bakımından karşılaştırılmasında, alkol kullanan kişilerle alkol kullanmayan kişiler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilse de genel saldırganlık puanlarına bakıldığında alkol kullanmayan bireylerin saldırganlık puanları daha yüksek çıkmıştır.

Maçlara toplu halde giden taraftarlar maç öncesinde birlikte alkol almış olabilmektedir, alkol kullanmayan bireylerde bu taraftar grubu ile zaman zaman birlikte hareket edebilmektedirler. Alkol kullanan bireyler maç sırasında ne olup

bittiği, maçın gidişatı hakkında çok fazla ilgilenmemekte ve maçın kritik noktalarında çok sinirlenmemektedir, ayrıca alkol kullanımı sınırların belirli bir oranda körelmesini sağladığından maç sırasındaki ani değişimlere kritik yanıtlar veremedikleri düşünülebilmektedir.

5.1.8. HİPOTEZ 8: Cinsiyet Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük

Cinsiyet değişkenine göre futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için Mann-Whitney U testi uygulandı.

Analiz sonuçlarına göre, cinsiyet değişkenine göre heyecan ve eğlence boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunurken ($p<0,05$), bilgi ve beceri alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Buna göre hipotez 8 reddedilmiştir.

Katılımcıların serbest zamanda algılanan özgürlük duygusunun cinsiyete göre test etmek amacıyla Lapa ve Ağyar (135) yaptıkları çalışmada; kadın ve erkek katılımcıların puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ve serbest zamanda algılanan özgürlük puanlarının kadın ve erkeklerde benzer düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Demirel ve arkadaşları (68), Türkiye’deki Tekvando antrenörlerinin gelecek zaman algısı ile ilgili yaptıkları çalışmada erkeklerin gelecek zaman algısı puanlarını bağlılık, genişlik ve hız alt boyutlarında daha yüksek bulurken; diğer alt boyutunda kadınların gelecek zaman algısı puanları erkeklerinkine oranla daha yüksek tespit edilmiştir.

Vong Tze (243) ve Kabanoff (128) yaptıkları çalışmalarda serbest zaman tatmini ile cinsiyet arasında anlamlı fark bulmuş olsalar da Ardahan ve Lapa (14)’nin çalışması sonucunda üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmin düzeyleri ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Karaca (133)’nin Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencilerinin serbest zaman egzersizlerine katılımlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını

belirlemek amacıyla yaptığı analiz sonucunda istatistiksel olarak fark tespit edilmiş ve erkek öğrencilerin kadın katılımcılara oranla daha fazla egzersize katıldıkları belirlenmiştir.

Yapılan bu çalışmada kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre heyecan ve eğlence alt boyutunda daha yüksek skorlar elde etmişlerdir. Örneklem grubunu göz önüne aldığımızda tribüne gelen kadın katılımcıların zaten tribüne gelmelerinin temel sebebinin heyecan ve eğlence aramak olduğu açıktır. Erkek katılımcılar için spor müsabakası izlemek belki sıradan bir aktivite olarak karşımıza çıkabilecekken kadın katılımcılar için bu durum daha farklı bir sosyal aktivite olarak düşünülebilir. Ortaya çıkan bu sonucun kadın katılımcıların erkek katılımcılara tribüne gelirken çok daha fazla heyecan ve eğlence aramaları ve bununda genel olarak serbest zamandaki algıladıkları özgürlük üzerine etki ettiği düşünülebilir.

5.1.9. HİPOTEZ 9: Yaş Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük

Yaş değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, yaş değişkenine göre bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$).

Buna göre hipotez 9 reddedilmiştir.

Bireylerin yaş ilerledikçe serbest zamanda algılanan özgürlük puanları düşmektedir. Bu durum toplumumuz için eleştiriye açık bir tablo ortaya koymaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerinde bireyler yaşları ilerledikçe, serbest zaman faaliyetlerine daha fazla katılabilmekteyken ülkemizde ileri yaştaki bireyler serbest zaman faaliyetlerinden uzak durmakta ve daha pasif bir hayat geçirmektedirler.

Bu sonuçla paralel, Torkildsen (203)'de yaş faktörünün bireylerin rekreasyonel etkinliklere katılımlarında önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmekte ve bireyler yaşlandıkça rekreasyonel etkinliklere katılımlarının da azalacağını savunmaktadır

Gümüşgöl (112)' ün üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi anlayışları üzerine yaptığı araştırmada Avrupa Birliği ve Türkiye' de öğrenim gören üniversite öğrencilerinin yaşa göre zaman yönetimi anlayışlarında anlamlı farklılık tespit edilmese de araştırmadaki en üst yaş grubu olarak yer alan '28 yaş ve üstü' nün zaman yönetimi ortalaması en yüksek olarak tespit edilmiştir.

Ayrıca Gökçe (105)' in serbest zaman doyumunun yaşam doyumunu ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi üzerine yaptığı araştırmada yaşları en düşük bireylerin serbest zaman doyum puanlarını en düşük tespit etmiştir. Bunun nedenini, genç bireylerin pasif yaşamı benimsedikleri üzerinde tartışmaların ve uyarıların arttığı günümüzde, çalışmamızda sonucu da gençlerin daha pasif olduklarının bir göstergesi olarak düşünölebileceği üzerine açıklamaktadır.

5.1.10. HİPOTEZ 10: Medeni Durum Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük

Medeni durum değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, medeni durum değişkenine göre bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$).

Bu duruma göre hipotez 10 reddedilmiştir.

Bekar bireylerin istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde evli ve dul bireylere göre serbest zamanda algılanan özgürlük puanları yüksek görölmektedir. Bunun nedeni olarak bekar bireylerin serbest zamanda gerçekleştirecekleri faaliyetlerin ölkemizde evli bireylere göre daha fazla çeşitlilik gösterdiği ve katılımlarının daha kolay olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca bekar bireyler kendilerini serbest zamanda daha özgür hissetmelerinin temel sebebi sorumluluk sahibi olmamalarından kaynaklanıyor olabilir. Herhangi bir sosyal aktivite sırasında eve geç kalma birilerine haber verme ya da aktiviteyi başka sebeplerden dolayı sonlandırmak zorunda kalmayacaklardır,

bundan dolayı bekar bireylerin evli bireylere göre kendilerini serbest zamanda daha özgür hissetmeleri beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte, Avcı ve Pala (22)'nin yaşam kalitesi üzerine yaptıkları bir araştırmada, evliler ve evli olmayanlar arasında psikolojik, sosyal, çevre ve ulusal çevre alan puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Evlilerde psikolojik, sosyal, çevre ve ulusal çevre alan puanları daha yüksektir.

5.1.11. HİPOTEZ 11: Aylık Ortalama Gelir Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük

Aylık ortalama gelir değişkenine bağlı olarak futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, aylık ortalama gelir değişkenine göre bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Bu sonuca göre hipotez 11 kabul edilmiştir.

Bu sonuç farklı gelir düzeyine sahip bireylerin bütçelerine göre serbest zaman faaliyetleri bulabileceği ve gelir düzeyinin 'bir ruh hali olarak serbest zaman' ana düşüncesiyle serbest zaman katılımına engel olmadığını göstermektedir. Her bütçe için ayrı bir serbest zaman etkinliği mevcut olup bireyler bu serbest zaman etkinlikleri içerisinde kendilerini özgür hissedebilmektedirler. Bu özgür hissetme duygusu içerisinde bireylerin maddi durumlarının onların serbest zamanlarını özgür yaşaları noktasında etkiye sahip olmadığı düşünülebilir.

Akgül (2011)'ün farklı kültürlerdeki bireylerin boş zaman aktivitelerine yönelik tutumlarının değerlendirilmesine yönelik araştırmasında hem Londra hem de Ankara'daki bireylerin gelir düzeyleri ile boş zaman tutumları arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Akgül'e göre, boş zaman tutumlarında gelirin değişikliğe sebep olmamasında öğrencilerin gelire yönelik olan tutumlarının bu yönde olmasıyla ilişkisi olduğu söylenebilmektedir.

5.1.12. HİPOTEZ 12: Sahip Olunan Haftalık Serbest Zaman Değişkenine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük

Sahip olunan haftalık serbest zaman süresi değişkenine göre futbol seyircilerinin serbest zamanda algılanan özgürlük düzeyleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Kruskal Wallis testi uygulandı.

Yapılan analizlere göre, sahip olunan haftalık serbest zaman süresi değişkenine göre bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$).

Buna göre Hipotez 12 reddedilmiştir.

Lapa ve Ağyar (135), etkinliklere katılım sayısı arttıkça algılanan özgürlük puanlarında da anlamlı bir artışın gerçekleştiği saptayarak serbest zamanda algılanan özgürlüğün serbest zaman katılımına olumlu katkı yaptığını belirtmiştir.

Gümüştül (112)' ün zaman yönetimiyle ilgili çalışmasında, yapılan analiz sonucunda öğrencilerin zaman yönetimi anlayışları ile sahip oldukları günlük boş zaman süreleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Gün içerisinde günlük çalışma stresi ve zorunlu ihtiyaçlara ayrılan zaman dışında bireye kalan zamanın özgürce kullanılmasının zaman yönetimi anlayışına etkisi olduğu düşünülmektedir. Birey zevklerine uygun olarak zaman yönetimini yapacak ve şekillendirecektir.

Bu çalışmada da literatürde yapılan çalışmalarla benzer sonuçlar gösterilmiştir. Kişilerin serbest zamandaki süreleri arttıkça serbest zaman etkinliklerinin çeşitliliği artmakta ve bu çeşitlilik içerisinde kendilerini daha özgür hissetmektedirler. Serbest zamandaki artış özgürlüğünde artışını tetiklemektedir.

5.1.13. HİPOTEZ 13: Eğitim Düzeyine Göre Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük

Eğitim düzeyi değişkenine göre serbest zamanda algılanan özgürlük puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak için Kruskal Wallis testi uygulandı.

Eğitim d¼zeyi değişkenine g¼re bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Bu sonuca g¼re hipotez 13 kabul edilmiştir.

Buna g¼re, eğitim d¼zeyi fakt¼r¼n¼n serbest zamanda algılanan ¼zg¼rl¼ę¼ etkilemediği s¼ylenebilmektedir. Bu durumun gelişen teknoloji ve iyileşen şartlar ile birlikte hemen her eğitim seviyesinden insanın farklı serbest zaman faaliyetlerine katılım sağlayabilmesi ve kendilerini gerçekleştirebilecek farklı faaliyetler bulabilmesinden kaynaklandığını s¼yleyebiliriz. Ayrıca aynı şekilde tıpkı diğer sonuçlar da olduğu gibi yine her eğitim d¼zeyine sahip bireylerin bir serbest zaman etkinliği vardır. Eğitim seviyesi d¼ř¼k bireyler başka y¼ksek bireyler başka serbest zaman etkinlikleri yapabilirler ancak her iki durumda da bireyler bu serbest zaman etkinliklerinde kendilerini ¼zg¼r hissedebilirler.

G¼ke (105)' nin çalışmasında serbest zaman doyum d¼zeyi ile ¼rneklemi oluşturan bireylerin eğitim d¼zeyleri arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ortalama puanlarda en d¼ř¼k puanı ¼niversite mezunlarının aldığı g¼r¼l¼rken bir diğer d¼ř¼k ortalamanın ise doktora mezunu bireylerin oluşturduğu gruba ait olduğu g¼r¼lmektedir. En y¼ksek ortalama puan ise ilkokul mezunlarının grubundadır.

5.1.14. HİPOTEZ 14: Alkol Kullanımı Durumuna G¼re Serbest Zamanda Algılanan ¼zg¼rl¼k

Alkol kullanımı durumu değişkenine g¼re serbest zamanda algılanan ¼zg¼rl¼k puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak adına bağımsız iki grup için Mann-Whitney U testi uygulandı.

Alkol kullanımı durumu değişkenine g¼re bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Bu sonuca g¼re hipotez 14 reddedilmiştir.

Buna g¼re, alkol kullanımı fakt¼r¼n¼n serbest zamanda algılanan ¼zg¼rl¼ę¼ etkilediği s¼ylenebilmektedir. Alkol kullanımı olmayan bireylerin kendilerini serbest zaman içerisinde daha ¼zg¼r hissetmelerinin sebebi alkol kullananların serbest zaman etkinliği sırasında bu etkinliğin içine alkol fakt¼r¼n¼ katmalarından kaynaklanıyor olabilir. ¼rneęin arkadaşlarıyla dışarı çıkan bir alkol kullanan alkol aldığında araç

kullanamayacağını ve hareketlerine dikkat etmesi gerektiğini düşünerek etkinlik sırasında davranışlarını kısıtlayabilir veya değiştirebilir bu durum alkol kullanmayan bireyler için aynı şekilde oluşmayabilir.

Doğan (2006)'ın üniversite öğrencilerinin iyi hallerinin incelenmesi üzerine yaptığı araştırmada alkol ve sigara kullanıp kullanmama değişkenlerine göre öğrencilerin iyilik hali düzeylerinde anlamlı fark saptanmamıştır.

5.1.15. HİPOTEZ 15: Futbol Seyircilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Puanları İlişkisi

Futbol seyircilerinin saldırganlık düzeyleri ile serbest zamanda algılanan özgürlük puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişki olup olmadığını belirlemek korelasyon analizi uygulanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, davranışsal saldırganlık alt boyutu ile bilişsel saldırganlık alt boyutu, duyuşsal saldırganlık alt boyutu, bilgi ve beceri alt boyutu, heyecan ve eğlence alt boyutu arasında; bilişsel saldırganlık alt boyutu ile duyuşsal saldırganlık alt boyutu, bilgi ve beceri alt boyutu, heyecan ve eğlence alt boyutu arasında; bilgi ve beceri alt boyutu ile heyecan ve eğlence alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sporda saldırganlık ölçeği alt boyutlarından olan davranışsal saldırganlık alt boyutu ile serbest zamanda algılanan özgürlük ölçeği alt boyutlarından olan bilgi ve beceri ve heyecan ve eğlence alt boyutları puanları arasındaki ilişki zayıf; sporda saldırganlık ölçeği alt boyutlarından olan bilişsel saldırganlık alt boyutu ile serbest zamanda algılanan özgürlük ölçeği alt boyutlarından olan bilgi ve beceri alt boyutu arasındaki ilişki çok zayıf, heyecan ve eğlence alt boyutu ile istatistiki açıdan ilişkisi zayıf; sporda saldırganlık ölçeği alt boyutlarından olan duyuşsal saldırganlık alt boyutu ile serbest zamanda algılanan özgürlük ölçeği alt boyutlarından olan bilgi ve beceri alt boyutu arasındaki ilişki çok zayıf, heyecan ve eğlence alt boyutu ile istatistiki açıdan ilişkisi ters yönde çok zayıf olarak tespit edilmiştir.

Bu sonuca göre hipotez 15 reddedilmiştir.

Serbest zaman özgürlük ölçeği alt boyutlarından bilgi ve beceri alt boyutu ve heyecan ve eğlence boyutu ile saldırganlık ölçeği alt boyutlarından davranışsal ve bilişsel düzeyde saldırganlık arasında düşük seviyede de olsa istatistiki açıdan pozitif

yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre serbest zamanda algılanan özgürlük hissi arttıkça az da olsa saldırgan davranış artmaktadır. Bu sonucu, serbest zamanda algılanan özgürlük, algılanan yetkinlik, algılanan kontrol ve algılanan içsel motivasyon ile birlikte bireyin saldırgan davranışa duyduğu öz güvenle yönelebileceği, aynı deşarjı futbol stadyumlarında da arayacağı şeklinde yorumlayabilmekteyiz.

Taşğın (219)' ın yaptığı araştırmada, futbol seyircilerinin maça gitmedikleri hafta sonu hangi serbest zaman aktivitesine katıldıkları araştırılmıştır. Araştırmaya katılan seyircilerin % 43,5'i gezerim, % 21,9' u evde oturur TV izlerim, % 14,4' ü piknik yaparım, % 11,3'ü kahbeye giderim, % 6,8'i ziyarete giderim cevabını vermişlerdir.

5.2. ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurularak futbol seyircilerinde saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesi açısından devlet tarafından yapılacak çalışmalara, kurum ve kuruluşlara, futbol kulüplerine ve araştırmacılara bazı öneriler getirmek mümkündür.

Araştırma Türkiye Futbol Federasyonu Süper Lig takımlarını kapsamaktadır. Futbol takımlarının seyircilerinde saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesinde serbest zaman etkinliklerine katılım etkisinin incelenmesi için yapılan bu çalışma Türkiye Futbol Federasyonu'nun farklı kategorilerindeki takımlara da uygulanabilir.

Ayrıca, Türkiye Futbol Federasyonu tarafından organize edilen futbol takımları seyircileri ve Avrupa liglerinde yer alan takım seyircileri ile kıyaslamalı çalışmalar yapılabilir.

Araştırma, demografik veri formu geliştirilerek daha fazla değışken ile ele alınabilir.

Futbol seyircilerinde saldırganlık, şiddet ve holiganizme yönelik davranışların önlenmesi açısından serbest zaman etkinliklerine katılım etkisi salon sporları seyircileri ile karşılaştırılarak incelenebilir.

Elde edilen sonuçlar ışığında mevcut kanun ve yönetmeliklerin özellikle uygulama kısmında düzenlemelere gidilebilir, uygulanabilir ve gerçekçi çözümler ortaya konarak denetlemeler gerçekleştirilebilir.

Toplumun eğitiminin artırılması, dolayısıyla ahlaki eğitimini de ihmal etmeden, bireylere sevgi ve saygı duyguları aşılanmalıdır.

Tribünlerde kadın seyircilerin ve ailelerin daha fazla yer alması için gerekli önlemler alınabilir, ailelerin stadyumlarda daha fazla yer alması sağlanabilir.

Maç günü stadyum çevresinde alkol satışı kontrol altına alınabilir ve müsabaka girişlerinde alkol kontrolüne gidilebilir.

Passo Lig kullanımının futbol seyircilerinde sporda saldırganlık ve şiddet olaylarında ne kadar etkili olduğu tespit edilebilir ve kamuoyuna duyurularak futbol seyircilerinin passo lig tepkilerine son verilebilir.

Türkiye Futbol Federasyonu liglerinde yer alan takımlara seyircilerinin saldırganlık ve şiddet analizleri sunulabilir ve bilgilendirme yapılabilir.

Futbol seyircilerine yer aldıkları tribünlerin saldırganlık ve şiddet analizleri hakkında bilgi verilebilir ve kendi davranışlarıyla ilgili analizler yapmalarına izin verilebilir, seyircilere bu olaylar yüzünden destekledikleri kulüplere federasyon tarafından verilen cezalar ile ne kadar zarar verdikleri eğitimler verilebilir.

Hakemlerin, yöneticilerin ve futbolcuların seyirci şiddetinden dolayı yaşadıkları stres azaltılarak sportif başarı ve futbol kalitesi artırılabilir.

Sporda saldırganlık ve şiddet ile ilgili alanda uzman kişiler tarafından hazırlanan broşür, kitapçık ve kitaplar seyircilere dağıtılabilmelidir, ilgili makaleler ve yazıların okunması sağlanabilir ve futbol sezonu öncesinde Rehberlik ve Psikolojik Danışma birimleri, kulüp yöneticileri, kulüplere mal olmuş eski ve dönem futbolcuları tarafından seminer ve konferanslar düzenlenebilir.

Seyircilerin serbest zamanlarını daha verimli geçirmesi açısından gönül verdikleri kulüpler tarafından bazı serbest zaman faaliyetleri organize edilebilir ve bu organizasyonlarda yönetici ve futbolcularla buluşması sağlanabilir.

Müsabaka öncesinde, müsabaka devre aralarında eğlenmeye yönelik serbest zaman etkinlikleri ve bazı organizasyonlar ile seyircilerin stadyumlarda eğlenceli vakitler geçirmesi sağlanabilir ve olumlu bir atmosfer yaratılabilir.

Kulüplere sponsorluk sağlayan şirketler, firmalar öncülüğünde stadyumlarda ve futbol kulüplerin yer aldığı şehirlerde kulüplerin isimleri öne çıkarılarak bir çok serbest zaman etkinliği organizasyonu yapılabilir ve bu organizasyonlara farklı takım seyircilerinin katılması sağlanabilir.

Farklı futbol takımlarını destekleyen bireyler farklı serbest zaman etkinliklerinde bir araya getirilerek farklı futbol takımlarına gönül verseler de bir arada farklı serbest zaman etkinliklerini gerçekleştirebilecekleri bu esnada farklı düşüncelerde olabilecekleri ve bununla ilgili tatlı rekabet içine girebilecekleri gösterilebilir.

KAYNAKLAR

1. AAHPERD, (2011). *Leisure Education in the Schools: Promoting Healthy Lifestyles for All Children and Youth*. California: AAHPERD Convention.
2. Acet, M. (2001). *Futbol Seyircisini Fanatik Ve Saldırgan Olmaya Yönelten Sosyal Faktörler*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
3. Acet, M. (2005). *Sporda Saldırganlık ve Şiddet*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
4. Acet, M., Kalkavan, A., Koç, H., Demirel, P., Şinoforoğlu, O.T. (2006). Okullar arası yarışmalarda dereceye giren sporcu erkek öğrencilerin sporda saldırganlık ve şiddet ile ilgili görüşlerinin araştırılması. *9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*. (s,899-903).
5. Acet, M., Tazegül, Ü., Kocapınar, A.Ö., Baş, Z. (2012). Ampute Ve İşitme Engelli Futbolcuların Saldırganlık Ve Atılganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması. *International Journal of Academic Research*, 5-10.
6. Afyon, M., Metin, S.C. (2014). Muğla süper amatör ligindeki futbolcuların saldırganlıkdüzeylerinin incelenmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 5-11.
7. Ağılönü, A. (2007). *Yerel Yönetimlerde Rekreasyon Hizmetleri ve Model Belirleme*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
8. Akcan, A. (2012). *Saldırgan Davranışı Önleme Programının Ana Sınıfı Öğrencileri Üzerine Etkisi*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
9. Akça, N.Ş. (2012). *Özel Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Spora Yönelme Nedenleri ve Beklentilerinin Gerçekleşme Düzeyleri*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
10. Akyıldız, M. (2013). *Ciddi Ve Kayıtsız Katılımcıların Kişilik Özellikleri İle Boş Zaman Tatmini Ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişki*. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
11. Altınsoy, E. (2014). *Öğretmen Adaylarının Futbola Yönelik Tutumları ve Takımları İle Özdeşleşme Durumları*. Yüksek lisans tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.

12. Amanvermez, İ. (2013). *Futbolda Seyircisiz Maçlarda Uygulanan Tutundurma Çabalarının Kadın Taraftarlar Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
13. Anderson, C.A., Bushman, B.J. (2002). Human aggression, *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51.
14. Ardahan, F., Lapa, Y.T. (2010). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmin düzeylerinin cinsiyete ve gelire göre incelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 21 (4), 129–136.
15. Arıca, O.T. (1995). *Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
16. Arıkan, Y. (2007). Futbolda şiddet ve polis. *Polis Bilimleri Dergisi*. 9: 109-132.
17. Arslanoğlu, C. (2012). *Farklı Bölümlerde Öğrenim Gören Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeyleri ve Saldırganlık İlişkisinin İncelenmesi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
18. Arslanoğlu, K. (2005). *Futbolun Psikiyatrisi*. Ankara: İthaki Yayınları.
19. Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Hilgard, E.R. (1995). *Psikolojiye Giriş* (K. Atakoy, M. Atakoy, A. Yavuz, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar. 2012.
20. Auge, M. (1982). Football: de l'histoire sociale a l'anthropologie religieuse. *Le Debat*, 19, 59–67.
21. Avcı, A. (2010). *Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinin Şiddet, Saldırganlık ve Ahlaki Tutum İlişkisi Küçükçekmece İlçesi Örneği*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
22. Avcı, K., Pala, K. (2004). Uludağ Üniversitesi tıp fakültesinde çalışan araştırma görevlisi ve uzman doktorların yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 30(2), 81-85.
23. Ayan, S. (2006). Şiddet ve fanatizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 7: 191-209.
24. Aydın, B., Hatipoğlu, D., Ceyhan, Ç. (2008). Endüstriyel futbol çağında taraftarlık. *İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi*. 26: 289-316.

25. Aydos, L. ve Oral, F. (2002). Saldırganlık türlerinin cinsiyet, takım ve mücadele sporlarıyla olan ilişkisinin araştırılması. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2): 29-37.
26. Ayyıldız, T. (2015). *Rekreatif Dans Faaliyetlerine Katılan Bireylerin Serbest Zaman Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
27. Babacan, D. (1993). *Futbol ve Hakem*. Ankara: TFF Eğitim Yayınları.
28. Bahadır, A. (2010). *Investigating The Life Quality and Some Psychological Characteristics of Students Aged 13-15 Who Have Participated Recreational Facilities*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
29. Bakırcıoğlu, R. (2006). *Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
30. Baldık, Ö. (2002). Futbolun kuşatıcılığı altında, *Zafer Dergisi*, 310.
31. Bammel, L. L., Bammel G. (1992). *Leisure and Human Behavior (2. Baskı)*. Madison: Brown & Benchmark.
32. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice Hill: Engelwood Cliffs.
33. Bar M., Schack T. (2011). *Spor Kuruluşlarında Grup Dinamikleri ve Takım Geliştirme*. (C. Tınaz Çev.). İstanbul: Beta Yayınevi.
34. Baron, R. A., Bryne, D. (1987). *Social Psychology: Understanding Human Interaction (Beşinci Baskı)*. Boston: Allyn & Bacon.
35. Baş, M. (2008). *Futbolda Taraftar ve Takım Özdeşleşmesi (Trabzonspor Örneği)*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
36. Başar, U. (2011). *Örgütsel Adalet Algısı, Örgütsel Özdeşleşme ve İş Tatmini Arasındaki İlişkilere Yönelik Görgül Bir Araştırma*. Yüksek lisans tezi, Kara Harp Okulu, Ankara.
37. Bateman, A. (2015). *Spor, Music, Identities*. New York: Routledge.
38. Bayraktar, C. (2003). Sosyal yapı özelliklerinin spora etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 19-36.
39. Becker, H. (1963). *Outsiders*. New York: Free Press.

40. Beiu, A. (November, 2005). Football Related Violence in Romania (Bildiri). 10. International Congress of History of Sport, Sport and Violence, Sevilla.
41. Berkowitz, L. (1988). Frustrations, appraisals and aversively stimulated aggression. *Aggressive Behavior*, 14, 3-11.
42. Berkowitz, L. (1993). Pain and aggression: Some findings and implications. *Motivation and Emotion*, 17, 277-293.
43. Blauth, Ş. (2015). *Friedrich Nietzsche'nin Kültür Eleştirisinde "Yaşamın Olumlanması" Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
44. Brimson, D. (2003). *Eurotrashed: The Rise and Rise of Europe's Football Hooligans*. Londra: Headline.
45. Brohm, J. M. (1983). La religion sportive. Eléments d'analyse des faits religieux dans la pratique sportive', *Actions et Recherches Sociales*, 10-13(3), 101-17.
46. Brohm, J. M. (1993). *Les meutes sportives*. Paris: L'Harmattan.
47. Bromberger, C. (1998). *Le match de football*. Paris: Maison des sciences de l'homme.
48. Bromberger, C. Hayot, A. ve Mariottini, J. M. (1987). Allez l'OM! forza juve! la passion pour le football a Marseille et a Turin. *Terrain*, 8: 8-41.
49. Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
50. Butovskaya, M ve Kozintsev, A. (1999). Aggression friendship and reconciliation in Russian primary school children. *Aggressive Behavior*, 25(2), 125-139.
51. Calhoun, C., Light, D., Keller, S. (1994). *Sociology*. New York: Mc Graw Hill Inc.
52. Cengiz, D. (2014). *Futbolun ve Futbol Taraftarının Toplumsal Olaylara Etkisi Beşiktaş Taraftar Grubu: Çarşı*. Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
53. Chisari, F. (2004) The cursed cup: Italian responses to the 1985 Heysel disaster. *Soccer and Society*. 5(2), 201-218.

54. Coakley, J. J. (1998). *Sport in Society: Issues and Controversies*. New York: Mc Graw Hill Education.
55. Cohen, S. (1973). *Campaigning against Vandalism: Vandalism*. Londra: The Architectural Press.
56. Colwell, P.F., Turnbull, G.K., Dehring, C.A. (2002). Recreation demand and residential location. *Journal of Urban Economics*, 51(3), 418-428.
57. Cordes K.A, İbrahim H.M. (2003). *Applications in Recreation & Leisure, For Today and Future (3. Baskı)*. Boston: McGraw-Hill Companies.
58. Crawford, D.W.; Jackson, E.L, Godbey, G. (1991). A hierarchical model of leisure constraints. *Leisure Sciences*, 13(4), 309-320.
59. Cüceloğlu, D. (1992). *İçimizdeki Çocuk*. Ankara: Remzi Kitabevi.
60. Çakır, H. (2008). Türk Basınında İlk Spor Gazetesi Futbol. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 26, s.169-196.
61. Çakır, H.İ. (2014). *Liseler Arası Müsabakalara Katılan Sporcu Öğrencilerin Saldırganlık Durumlarının Araştırılması (Rize İli Örneği)*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
62. Çakıroğlu, H. (1998). *Rekreasyon; Beden Eğitimi Dersi ve Diğer Dersler Açısından Okullarda Ders Dışı Faaliyetlerin Durumu Eğitsel Kollar ve Fonksiyonları*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
63. Çokpartal, C. (2015). *Futbol Taraftarlarının Spor Tüketimine Yönelik Güdülenmelerinin İncelenmesi: Beşiktaş JK-Kardemir Karabükspor Taraftarları Örneği*. Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
64. Dal Lago, A. (1990a). *Descrizione Di Una Battaglia*. Bologna: Il Mulino.
65. Dal Lago, A. (1990b). Ermeneutica del calcio. *Rassegna italiana di sociologia* 3, 293-323.
66. De Biasi, R. (2002). *Il Tifo Calcistico*. Roma: Laterza.
67. Demir, F. (2005). *Futbol Olgusu ve Futbolda Asayiş Yönetimi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

68. Demirel, H.D., Ustun, Ü.D., Gümüştül, O. Işık, U. (2014). An investigation of future time perspective of taekwondo coaches in Turkey according to different variables. *International Journal of Multidisciplinary Thought*. 04, 509–517.
69. Demirel, M. (2009). *Rekreasyonel Etkinliklere Katılım Ve Çevresel Duyarlılık*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
70. Demirel, M., Harmandar, D., (2009). Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel etkinliklere katılımlarında engel oluşturabilecek faktörlerin belirlenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 838-846.
71. Dervent, F. (2007). *Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
72. Devocioğlu, S., Çoban, B., Karakaya, Y.E., Karataş, Ö. (2012). Türkiye’de Spor Kulüplerinin Şirketleşmeye Yönelimlerinin Değerlendirilmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2, 35-42.
73. Dikici, S.T. (2009). *Çarşı, Bir Başka Taraftarlık (2. Baskı)*. Ankara: Dipnot Yayınları.
74. Dollard, J., Doob, L.W., Miller, N. E., Mowrer, O.H., Sears, R.Q. (1939). *Frustration and Agression*. New Haven: Yale University Press.
75. Dunning, E. (1999). *Sport Matters*. London: Routledge.
76. Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8, 141–62.
77. Dunning, E., Murphy, P. ve Williams, J. (1988) *The Roots of Football Hooliganism*. London: Routledge.
78. Duque, Luis.F., Joanne Klevens ve Clemencia Ramirez. (2003). Overlap and correlates of different types of aggression among adults: results from a cross-sectional survey in Bogotá, Colombia. *Aggressive Behavior*, 29: 191-201.
79. Duyar, D. (2011). *Futbol Seyircisinde Saldırganlık Davranışlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

80. Ehrenberg, A., Chartier, R. ve Auge, M. (1987). Sport, religion et violence, *Esprit*, 4, 63–70.
81. Eker, Ö.G. (2010). futbolun dayanılmaz çekiciliği, büyülenen taraftar portresi, fanatizm ve Beşiktaş. *Mini Folklor*. 22, 85.
82. Ekinci, E., Kalkavan, A., Üstün, Ü.D, Gündüz, B. (2014). *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-13.
83. Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 26: 1-58.
84. Erdoğan, M. (2012). *Boş Zaman Etkinliği Yapan ve Yapmayan Üniversite Sınavına Hazırlanan 12. Sınıf Öğrencilerinin Test Başarı ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
85. Erkal, M, Güven, Ö, Ayan, D. (1998). *Sosyolojik Açından Spor (3. Baskı)*. İstanbul: Der Yayınları.
86. Eroğlu, S.E. (2009). *Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
87. Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde Siber Zorbalık Ve Mağduriyeti Yordayan Risk Etmenlerini Belirlemeye Yönelik Bütüncül Bir Model Önerisi*. Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
88. Finn, G. (1994). *Sporting Symbols, Sporting Identities. Soccer and Inter Group Conflict in Scotland and Northern Ireland*. Edinburgh: Mercat Pres.
89. Fişek, K. (1985). *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
90. Fişek, K.(1998). *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Dünyada ve Türkiye’ de Spor Yönetimi*, Ankara: Bağırhan Yayım Evi.
91. Franzoi, S. L. (2005). *Social Psychology*. New York: McGraw-Hill Higher Education.
92. Freedman, J.L., Sears, D.O. ve Carlsmith, J.M. (2015). *Sosyal psikoloji*. (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi. 2005.

93. Freysinger, V.J., Kelly, J.R. (2004). *21 st Century Leisure: Current Issues*. State College: Venture Pub.
94. Friedman, H.S. ve Schustack, M. W. (1999). *Personality: Classic Theories and Modern Research*. Boston: Allyn and Bacon.
95. Friman, M., Nyberg, C., Norlander, T. (2004). Threats and aggression directed at soccer referees: an empirical phenomenological psychological study. *The Qualitative Report*, 9(4), 652-672.
96. Fromm, E. (1993). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, İstanbul: Payel Yayınevi.
97. Frostick, S, Marsh, P. (2005). *Football Hooliganism*. Devon: Willian Publishing.
98. Funk, D. C. (2008). *Consumer Behavior in Sport and Events: Marketing Action*. Oxford: Elsevier.
99. Garzan, G. (2009). *Spor Pazarlaması Açısından Futbol Kulüplerine Taraftar Olma Nedenleri ve Bir Uygulama*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
100. Gençer, R.T., Kiremitçi, O., Aycan, A., Demiray, E., Unutmaz, V. (2012). Profesyonel futbol takımı seyircilerinin spor tüketimine yönelik güdülleri ve bağlılık noktaları arasındaki ilişki. *Ege Akademik Dergisi*, 12, 41-53.
101. Giray, C. (2008). *Özdeşleşme, Marka Tutumu ve Markaya Yönelik Davranışsal Eğilimler: Futbol Takımı Taraftarlığı Açısından Bir İnceleme*. Doktora tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli.
102. Giray, C. ve Yılmaz, C. (2008). Fenerbahçe taraftarlarının takımlarına yönelik psikolojik bağlılıkları ile saldırganlıkla ilgili tutumları arasındaki ilişki. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 147-157.
103. Godbey, G.C.; Caldwell, L.L.; Floyd, M., Payne, L.L. (2005). Contributions of leisure studies and recreation and park management research to the active living agenda. *American Journal of Preventive Medicine*, 28(2), 150-158.
104. Goodale, T., Godbey, G. (1988). *The Evolution of Leisure: Historical and Philosophical Perspectives*. Venture: State College, PA.

105. Gökçe, H. (2008). *Serbest Zaman Doyumunun Yaşam Doyumu ve Sosyo-demografik Değişkenlerle İlişkisinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
106. Gökulu, G. (2008). Futbol haberlerinin sunumunda şiddet, fanatizm ve milliyetçilik. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(3), 147- 164.
107. Grange, P., Kerr, J.H. (2010). Physical aggression in Australian football: A qualitative study of elite athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 11(1), 36-43.
108. Gunthorpe, W., Lyons, K. (2004). A predictive model of chronic time pressure in the Australian population implications for leisure research, *Leisure Sciences*, 26, 201-213.
109. Gültekin, F. (2008). *Saldırganlık ve Öfkeyi Azaltma Programının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri Üzerinde Etkisi*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
110. Gümüş, T. (2000). *Kendini Kabul Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Saldırganlık Düzeyleri*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
111. Gümüşdağ, H. (2004). *Profesyonel Futbolda Fauller ve Saldırganlık Teorileri Bakımından Değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
112. Gümüşgül, O. (2013). *Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde ve Türkiye'de Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetimi Anlayışlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
113. Güngörmüş, H.A. (2007). *Özel Sağlık-Spor Merkezlerinden Hizmet Alan Bireyleri Rekreatif Egzersize Güdüleyen Faktörler*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
114. Gür, F. (2013). *Endüstriyel Futbolun Oluşturduğu Sosyal Bir Grup: Müşteri Seyirciler*. Yüksek lisans tezi. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi.

115. Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A., Dinç, Y. (2003). *Boş Zaman & Rekreasyon Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
116. Hall, S. (1978). *The Treatment of Football Hooliganism in the Press*. Londra: Inter-action Imprint.
117. Harding, C. (2006). *Making Sense of Aggression, Destructiveness and Violence. Aggression and Destructiveness, Psychoanalytic Perspectives*. East Sussex: Routledge.
118. Hassan, D., Brown S.F., 2014. *Sport and Communities*. London: Routledge.
119. Hazar, A. (2003). *Rekreasyon ve Animasyon*. Ankara: Detay Matbaacılık.
120. Henderson, K.A., Bialeschki, D.M., Shaw, S. M., Freysinger, V.J. (1996). *Both Gains and Gaps: Feminist Perspectives on Women's Leisure*. Venture: State College, PA.
121. Hobbs, D., ve Robins, D. (1991). The boy done good: Football violence, changes and continuities. *The Sociological Review*, 39(3), 551-579.
122. Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal Psikoloji*. (İ. Yıldız, A. Gelmez, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları. 2005.
123. Horner S, Swarbrooke J. (2005). *Leisure Marketing: A Global Perspective*. Oxford: Jordan Hill.
124. Hubbard, J., Mannell, R.C. (2001). Testing competing models of the leisure constraint negotiation process in a corporate employee recreation setting. *Leisure Sciences*, 23(3), 145-163.
125. Hunt, K. Bristol, T. ve Bashaw, R. (1999). A conceptual approach to classifying sport fans. *Journal Services of Marketing*, 13(6), 441-449.
126. Işık, U., Karakuş, S., Üstün, Ü.D., Gümüşgöl, O., Kaplan, M., Demirel, M. (2013). Yaz Spor Okullarının Yeterliliği Ve Ebeveynlerin Çocuklarından Boş Zamanlarını Değerlendirme Beklentileri. I. Rekreasyon Araştırma Kongresi: 31 Ekim-3 Kasım 2013, Kuşadası, Aydın.
127. Jewkes, Y. (2004). *Media & Crime*. London: Sage.

128. Kabanoff, B. (1982). Occupational and sex differences in leisure needs and leisure satisfaction. *Journal of Occupational Behavior*, 3, 233-245.
129. Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yayınevi.
130. Kalkavan, A., Acet, M., Özdilek, Ç., Karavelioğlu, M.B., Koç, H., Şinforoğlu, T. (2007). Minik ve Miniminiklerde Lig Müsabakalarına Katılan Futbolcuların Sporda Saldırganlık ve Şiddet Anlayışlarının İncelenmesi. *Fenerbahçe Spor Kulübü 100. Yıl Spor ve Bilim Kongresi*, 153-159.
131. Kapani, M. (1991). *İnsan Haklarının Ulusal Boyutları*. Ankara: Bilgi Yayınları.
132. Karabıyık, Ç. (2003). *Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlığı Yordayan Bazı Değişkenler*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
133. Karaca, A.A. (2015). *Serbest Zaman Katılımı, Psikolojik İyi Olma Ve Serbest Zaman Engelleri İle Baş Etme Stratejilerinin Üniversite Öğrencileri Üzerinde İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
134. Karaküçük S. (2014). *Rekreasyon, Boş Zamanları Değerlendirme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
135. Karataş, Z. (2008). Lise öğrencilerinde öfke ve saldırganlık. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17(3), 277-294.
136. Karayılmaz, A. (2006). *Amatör Küme Futbolcularını Saldırganlığa İten Psiko-Sosyal Nedenler (Zonguldak Süper Amatör Ligi Örneği)*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
137. Kaya, A.M. (2011). *Üniversite Öğrencilerinin Rekreatif Faaliyetlere Yönelik Tutumları Ve Boş Zaman Motivasyonlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
138. Kayaoğlu, A. (2004). *Sosyal Psikoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
139. Keskin, D.H.Ş.N. (2008). *Türkiye'deki Yazılı Spor Basınında Kadın Futbol Yazarlarının Holiganizmin Önlenmesindeki Rolü*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

140. Kır a , E. (2006). *Football Hooliganism and Its Solutions with Specific Reference to Turkey*. Yüksek lisans tezi, Nottingham Trent Universitesi, Nottingham.
141. Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin sosyo - kültürel kaynakları  zerin sosyolojik bir yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(2), 247-267.
142. Kleiber, D. (1999). *Leisure Experience and Human Development: A Dialectical Interpretation*. New York: Basic Books.
143. Koç, B. (2009). *Okullarda Şiddet Lise  ğrencilerinde Şiddet Saldırganlık ve Dindarlık İlişkisi*. Ankara: Araştırma Yayınları.
144. Koç, B. (2011). *Okullarda Şiddet (2. Baskı)*. e-Yazı, İstanbul.
145. Koçer, M. (2012). Futbol Derneklerine  ye Olan Taraftarların Şiddet ve Holiganizm Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kayseri  rneği. Erciyes Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 111-135.
146. Kossakowski, R., Szlendak, T., Antonowicz, D. (2012). Pilka nozna w uscisku rynku? Spoleczne konsekwencje komercjalizacji futbolu w narracjach kibicow Lechii Gdansk oraz FC Twente. *Kultura i Edukacja*, 3, 89.
147. Köknel,  . (1996). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar.
148. Köksal, F. (1991). *Denetim Odağı ile Saldırgan Davranışlar Arasındaki İlişkiler*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
149. Köktaş, Ő., (2004). *Rekreasyon Boş Zamanı Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın.
150. Krug, E.G., Linda, L.D., James A.M., Anthony B.Z ve Rafael, L. (2002). *World Report on Violence and Health*, Geneva: World Health Organization.
151. Kuru, E. (2000). *Sporda Psikoloji*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Basımevi.
152. Kuru, E. ve Var, L. (2009). Futbol seyircilerinin spor alanlarındaki saldırganlık davranışları hakkında betimsel bir  alışma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 10 (2), 141-153.

153. Küçük, V., Acet, M. (1998). Kitle İletişim Araçlarından Yazılı Basının Kullanmış Olduğu Üslubun Sporcu ve Seyirci Saldırganlığı Açısından İncelenmesi. 5.Spor Bilimleri Kongresi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
154. Lapa, Y.T., Ağyar, E. (2012). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman katılımlarına göre algılanan özgürlük. *Spor Bilimleri Dergisi*, 23 (1), 24-33.
155. Law, J., Martin E. (2009). *Dictionary of Law: Football Hooliganism*. Oxford: Oxford University Press.
156. Lynch, R., Veal, A. J. (1996). *Australian Leisure*. Melbourne: Longman.
157. Madrigal, R., (1995). Cognitive and affective determinants of fan satisfaction with sporting event attendance. *Journal Of Leisure Research*. 27(3), 205.
158. Madrigal, R., (2000). The influence of social alliances with sport teams on intentions to purchase corporate sponsors' products. *Journal of Advertising*. 29 (4), 13-24.
159. Maigret, E. (2004). *Sociologie de la Communication et des Medias*. Paris: Armand Colin.
160. Marsh, P. (1978). *Aggro: The Illusion of Violence*. London: Dent.
161. Marsh, P. (1982). Social order on the British soccer terraces. *International Social Science Journal*, 34, 2: 247-56.
162. Marsh, P. ve Campbell, A. (1982). *Aggression and Violence*. Oxford: Blackwell.
163. Marsh, P., Rosser, E., Harre, R. (1978). *The Rules of Disorder*. London: Routledge & Kegan Paul.
164. Metin, T.C. (2013). *Boş Zaman Literatürünün Dünyadaki Gelişimi: Leisure Science Dergisinde Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek lisans tezi, Eskişehir.
165. Mirioğlu M. (2007). *Futbol Haberlerinin Sunumunda Şiddet: Hürriyet, Zaman Ve Birgün Gazetelerinden Futbol Sunumlarının Analizi*. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

166. Mirzeoğlu, N. (2003). *Rekreasyon ile İlgili Temel Kavramlar. Beden Eğitimi ve Spor Bilimlerine Giriş*. Ankara: Bağırgan Yayınevi.
167. Morris, D. (1981). *The Soccer Tribe*. London: Jonathan Cape.
168. Mullin, B.J., Hardy, S. ve Sutton, W.A. (2007). *Sport Marketing*. Illinois: Human Kinetics.
169. Nair, B. (2014). *Ergenlerin Saldırganlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açışından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
170. Nair, G. (2015). *Gençlik şiddetinin Toplumsal Nedenleri*. Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
171. Olcay O. (2008). *Bazı Kişisel ve Ailesel Değişkenlere Göre Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Sosyal Yetenekleri ve Problem Davranışlarının Analizi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
172. Onofri, M. ve Ricci, A. (1984). *I ragazzi della curva*. Il Mulino. 295(5), 813–35.
173. Or, E. (2009). *Taraftar Pazarlaması*. İstanbul: TFF Futbol Geliştirme Merkezi Futbol Eğitim Yayınları.
174. Orhan, Ü. (2007). *5149 Sayılı Sporda şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesin Dair Kanun Çerçevesinde Spor Güvenliği*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
175. Öncü, E. (2002). *Türkiye Profesyonel Futbol 1. Süper Ligi 2001-2002 Futbol Sezonunda Müsabaka Ortamında Sergilenen Saldırgan Davranışların Hangi Faktörlere Bağlı Olarak Değiştiğinin Tespit Edilmesi*. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
176. Özbaydar, S. (1983). *İnsan Davranışının Sınırları ve Spor Psikolojisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
177. Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireylerarası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21: 80-81.

178. Özenli, S. (2006). *İşletmelerdeki Örgütsel Kültür Yapısının Takım Anlayışına Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
179. Özgen, C. (2015). *2014-2015 Sezonunda Türkiye Futbol Süper Ligindeki Seyirci Azalmasının Nedenlerinin Seyirci Görüşlerine Göre İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
180. Özkan, Ö.D. (2009). *Saraybosna'da Futbol Taraftarlığı ve Kimlik Farklılaşması: Sarajevo ve Zeljeznicar Taraftarları*. Doktora tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
181. Özmen, S.K. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 37(2), 27-39.
182. Öztürk, S.B. (2003). *Spor, Taraftar Saldırganlığı ve Güvenlik Önlemleri*. Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
183. Parker, S., Paddick, R. (1990). *Leisure in Australia*. Cheshire: Longman.
184. Pearson, G. (2012). *An Ethnography of English Football Fans: Cans, Cops and Carnivals*. Manchester: Manchester University Press.
185. Perdecı, Z. Gülsün, M., Çelik, C., Erdem, M. ve Kılıç, S. (2010). Aggression and the event-related potentials in antisocial personality disorder, *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 20: 300-306.
186. Piotrowicz, E. (2014). *Sport i Jego Funkcje Społeczne. Sport Sportowcy Kibice Perspektywa Socjologiczna*. Gdansk: Orbis Exterior Pszczolki.
187. Polat, E. (2013). *Spor Seyircilerinin Spor Müsabakalarını Seyretme Sebeplerinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Örneği*. Doktora tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
188. Pratt, J., Salter, M. (1984). *A Fresh Look at Football Hooliganism*. London. E&FN Spon.
189. Pulur A. (2001). Sporda şiddet ve saldırganlık. *Türkiye Üniversite Sporları Dergisi*, 1, 75-103.

190. Ragheb, M.G., Tate, R.L. (1993). A behavioural model of leisure participation, based on leisure attitude, motivation and satisfaction. *Leisure Studies*, 1(12): 61-70.
191. Ramirez, J. (2009). Some dichotomous classifications of aggression according to its function. *Journal of Organizational Transformation and Social Change*, 6, 85-101.
192. Redhead, S. (1997). Some reflections on discourses on football hooliganism. *The Sociological Review*, 39(3), 479–86.
193. Rookwood, J. ve Buckley, C. (2007). The significance of the olympic soccer tournament. *Journal of Olympic History*. 15(3), 1-8.
194. Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary educational psychology*, 25(1), 54-67.
195. Saban, A. (2002). *Öğrenme-Öğretme Süreci: Yeni Teoriler ve Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayınevi.
196. Sağcan M. (1986). *Rekreasyon ve Turizm*. İzmir: Cumhuriyet Basımevi.
197. Sayar, Ö. (2006). Yetiştirme yurtlarında akran şiddeti: Ankara’da iki yetiştirme yurdu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17(1).
198. Scott, D. (1993). *Zamanı İyi Değerlendirmek*. (N.Ağralıoğlu. Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
199. Scraton, P. (1999). *Hillsborough: The Truth*. London: Mainstream.
200. Scully, J.H., James H. (2001). *The National Medical Series for Independent Study*. Maryland: Thrift Book.
201. Seçkin, H. (1996). *Ortaöğretim Kurumlarında Eğitsel Kol Çalışmalarının Boş Zaman Değerlendirmesine Katkıları (İzmir Örneği)*. Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
202. Sert, M. (2000). *Gol Atan Galip, Futbola Sosyolojik Bir Bakış*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

203. Shank, M. D. (2005). *Sport Marketing: a Strategic Perspective*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
204. Sharp, C.B. (1985). *Sporting Events (Control of Alcohol etc.)*. Londra: HMSO.
205. Sırmacı, E, Tanyeri, Y, Saraçoğlu, N. (1998). Varoşların futbol tutkusu. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1, 84.
206. Smith, A. C. T. (2008). *Introduction to Sport Marketing*. Oxford: Elsevier.
207. Smolik, J. (2004). Football Hooliganism from the Standpoint of Extremism. *Central European Political Studies Review*, 5 (on-line), ISSN 1212-7817.
208. Soyer, F., Can, Y. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Alışkanlıkları ve Sportif Eğilimlerinin Mesleki Yönelişlerine Göre Karşılaştırılması. I. Gençlik Boş Zaman ve Doğa Sporları Sempozyumu. Ankara: 102-120.
209. Soyşekerci, G. (2015). *İngilizce Ve Türkçe Ders Kitaplarında Kültürel Öğelerin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
210. Stebbins, A. (2016). *Serbest Zaman Fikri* (M. Demirel, N.E. Ekinci, Ü.D. Üstün, U. Işık, O. Gümüşgöl, Çev.). Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi. 2011.
211. Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. (N. Aça, Çev.). Ankara: Dost Yayınevi.
212. Sutton W.A., McDonald M.A., Milne G.R. ve Cimperman J. (1997). Creating and fostering fan identification in professional sports. *Sports Marketings Quarterly*. 6(1), 16-20.
213. Şahin, M.Y. (2011). *Türkiye' de Spor Siyaset Etkileşimi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
214. Şanlı, S. (2014). *Futbol Müsabakalarında Olaylarda Yer Alan Seyircilerin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
215. Şenyüzlü, E. (2013). *Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

216. T.C. Resmi Gazete. (1990). Erişim: 14/02/2016, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc073/kanuntbmmc073/kanuntbmmc07303608.pdf.
217. T.C. Resmi Gazete. (2011). Erişim: 14/02/2016. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110414-6.htm>.
218. Tanrıkuu, T. (2013). *Siber Zorbalıkla İlgili Değişkenlerin İncelenmesi Ve Gerçeklik Terapisi Yönelimli Bir Müdahale Programının Siber Zorbaca Davranışlar Üzerindeki Etkisi*. Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
219. Tařđın, Ö. (2000). *Fenerbahçe Futbol Seyircisinin Sosyo-Ekonomik Profili*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
220. Taştan, H.ř. (2014). *Sporda Güvenlik; Stadyumlarda Özel Ve Kamu Güvenlik Birimleri Tarafından Alınan Saha İçi Ve Dışı Güvenlik Önlemlerinin Seyirci Yaklaşımı Açışından Analiz Edilmesi*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
221. Taylor, I. (1982). *Class, Violence and Sport*. Toronto: University of Toronto Press.
222. Taylor, I. (2014). *Sport, Culture and Ideology*. Londra: Routledge.
223. Tezcan, M. (1994). *Boş Zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi*. Ankara: Atilla Kitapevi.
224. TFF Futbol Disiplin Talimatı (2015). Erişim: 14/02/2016. <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Futbol-Disiplin-Talimati.pdf>
225. Tiryaki, ř. (2000). *Spor Psikolojisi*. Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi.
226. Tokat, S. (2013). *Beden Eğitimi Öğretmenleri Ve Okul Yöneticilerinin Beden Eğitimi Ve Spor Dersinin Etkinliği Üzerine Görüşlerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
227. Torkildsen, G. (2005). *Leisure and Recreation Management (5. Baskı)*. London: Routledge.
228. Tribe, J. (1995). *The Economics of Leisure and Tourism: Environments, Markets and Impacts*. Oxford: Butterworth Heinemann Ltd.

229. Tuzgöl, M. (2000). Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (14), 39-48.
230. Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi (TDK). (2016). Erişim 25 Ocak 2016, (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.56ffb4d97fcac9.77268326).
231. Türk Dil Kurumu. (2016). Erişim: 10 Ocak 2016, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56f6b694b3a7a7.97885525.
232. Uğur, E. (2013). *Lise Öğrencilerinin Kişiler Arası İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları ve Saldırganlık Tepkileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
233. Ulusoy, O. (2008). *Ergenlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Saldırganlık İlişkisi*. Çukurova Üniversitesi, Adana.
234. Underwood, R., Bond, E. ve Baer, R. (2001). Building service brands via social identity: lessons from the sports marketplace. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 9(1), 1-13.
235. Urartu, Ü. (1994). *Futbol Teknik-Taktik-Kondisyon*. Ankara: İnkilap Kitabevi.
236. Ünalmiş, M., Şahin, R. (2012), Şiddete yönelik tutum ve okul zorbalığı. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s:63-71.
237. Ünver, Ö., Tolan, B., Bulut, İ., Dağdaş, C. (1986). *12-24 Yaş Gençlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası.
238. Üstün, Ü.D., Kalkavan, A. (2013). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerini Rekreatif Faaliyetlere Katılmaya Motive Eden Faktörlerin Araştırılması I. Rekreasyon Araştırma Kongresi: 31 Ekim–3 Kasım 2013, Kuşadası, Aydın.

239. Var, L. (2008). *Futbolda Seyircilerin Spor Alanlarındaki Saldırganlık Davranışları Hakkında Betimsel Bir Çalışma (Kırşehir İli Örneği)*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
240. Vassort, P. (1999). *Football et Politique*. Paris: Passion.
241. Veal, A.J., Lynch, R. (2001). *Australian Leisure*. Sydney: Longman.
242. Voigt, D. (1998). *Spor Sosyolojisi*. (A. Atalay Çev.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
243. Vong Tze, N. (2005). Leisure satisfaction and quality of life in Macao, China. *Leisure Studies*, 24 (2), 195-207.
244. Wann, D.L., Wiggins, M.S. (1999). Preliminary investigation of the confidence of sport spectators: Importance of time difficulty of the game and team identification. *Perceptual and Motor Skills*, 89(1), 305-10.
245. Whannel, G. (1979). Football, crowd behaviour and the press, *Media, Culture and Society 1*, 327-42.
246. White, A. (1982) Soccer hooliganism in Britain. *Quest*. 34, 1, 11-21.
247. Wilson, J. (1980). Sociology of leisure. *Annual Review of Sociology* 6, 28.
248. Wolfgang, M. E., Figlio, R. M. ve Sellin, T. (1972). *Delinquency in a Birth Cohort*. Chicago: University of Chicago Press.
249. Yamasaki, K. & Nishida, N. (2009). The relationship between three types of aggression and peer relations in elementary school children. *International Journal of Psychology*, 44, 179-186.
250. Yerlikaya, B. (2012). *Spor Kavramında Dönüşüm Ve Sporun Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Kullanımı*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
251. Yetim, G. (2014). *Boş Zaman İlgileniminin Boş Zaman Tatmini ve Sadakati Üzerine Etkisi: Eskişehir'deki Fitness Merkezleri Üzerine Araştırma*. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

252. Yıldırım, İ. (1997). Tepük futbol mudur: XI. yüzyıl Türk spor faaliyetlerinden tepük oyununun mahiyeti üzerine bir araştırma. *Beden Eğitimi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 54-62.
253. Yıldız Y. (2007). Hukuk ve kültür ilişkisi çerçevesinde spor kültürünün oluşturulması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 21-42.
254. Yılmaz, Z. (2002). *Kütahya İli Orta Öğretim Kurumlarındaki Öğrencilerin Serbest Zaman Faaliyetlerinin Dağılımı Ve Değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
255. Young, K. (1986). The killing field: Themes in mass media responses to the Heysel Stadium riot. *International Review for the Sociology of Sport*. 21, 252-264.
256. Yöney, P.G. (2012). *Kitlelerin Afyonu Futbolun Latin Amerika Edebiyatındaki Yankıları*. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
257. Yörük, S. (2014). *Fanatik Futbol Taraftarlarında Madde Kullanımı İle Çocukluk Çağı Travması, Benlik Saygısı ve Kişilik Bozukluklarının İlişkisinin Araştırılması*. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
258. Zahopoulos, C. (2004). *O Politismos Ton Gipedon*. Selanik: Ianos.
259. Zillman, D., Paulus, P. B. (1993). *Spectators: Reaction To Sporting Events And Effect on Athletic Performance. Handbook of Research on Sport Psychology*. New York: Macmillan.

EKLER**EK 1:** ANKET FORMU**EK 2:** VERİ FORMU**EK 3:** İSTATİSTİKSEL ANALİZLERE İLİŞKİN SONUÇ VERİLERİ

EK 3.1. Genel Bilgiler

EK 3.2. Veriler

EK 3.3. Cinsiyete Göre Mann Whitney U Testi

EK 3.4. Yaş'a Göre Kruskal Wallis Testi

EK 3.5. Medeni Duruma Göre Kruskal Wallis Testi

EK 3.6. Aylık Ortalama Gelire Göre Kruskal Wallis Testi

EK 3.7. Sahip Olunan Haftalık Serbest Zaman Göre Kruskal Wallis Testi

EK 3.8. Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi

EK 3.9. Alkol Kullanımına Göre Mann Whitney U Testi

EK 3.10. Saldırganlık ve Şiddet ile Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük Korelasyonu

EK 1: ANKET FORMU

Sevgili Katılımcılar,

Bu anket doktora tezi için kullanılacak olup hiçbir resmi kurum ile paylaşılmayacaktır. Anketlere isim yazılmayacaktır. Sorulara sadece gönül verdiğiniz takımınız ve Türk futbolu için içten samimi gerçek düşünceleriniz ile cevaplar vermenizi rica eder katkılarınız için teşekkür ederiz.

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1. **Cinsiyetiniz?** ( ) Erkek ( ) Kadın
  2. **Yaşınız? (Lütfen Belirtiniz)**
( ) 16 yaş ve altı ( ) 17- 25 ( ) 26- 34 ( ) 35- 43 ( ) 44 ve üstü
  3. **Medeni durumunuz?** ( ) Evli ( ) Bekar ( ) Dul
  4. **En Uzun Süre Yaşadığınız Yerleşim Birimi?**
( ) Köy ( ) İlçe ( ) İl ( ) Büyükşehir
  5. **Oturduğunuz evde kiminle yaşıyorsunuz?**
( ) Annem – Babamla ( ) Anne ile ( ) Baba ile ( ) Yalnız yaşıyorum ( ) Eşim ve çocuklarımla ( ) Arkadaşlarımla
  6. **Yaşadığınız mahalle –çevre hangisidir ?**
( ) Kent merkezinde ( ) İlçe merkezinde ( ) Köyde ( ) Gecekonuda
  7. **Mesleğiniz nedir?**
( ) İşsiz ( ) İşçi ( ) İşveren ( ) Memur ( ) Esnaf ( ) Öğrenci ( ) Emekli ( ) Diğer.....
  8. **Eğitim Düzeyiniz?**
( ) İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite ( ) Lisansüstü
  9. **Aylık Ortalama Geliriniz?**
( ) 951 TL veya altı ( ) 952 TL – 1500 TL ( ) 1501 TL-2500 TL ( ) 2501TL – 3500 TL ( ) 3501 TL veya üstü
  10. **Sigara kullanıyor musunuz?** ( ) Evet ( ) Hayır
  11. **Alkol kullanıyor musunuz?** ( ) Evet ( ) Hayır
  12. **Lisanslı Olarak Spor Yaptınız mı / Yapıyor musunuz?** Evet ( ) Hayır ( )
  13. **Hangi futbol takımını destekliyorsunuz? (.....)**
  14. **Takımınıza ait lisanslı bir ürününüz var mı?** ( ) Evet ( ) Hayır
  15. **Takımınızın ne sıklıkla maçlarına geliyorsunuz?** ( ) Vakit buldukça geliyorum ( ) İç saha maçlarına geliyorum. ( ) Her maça geliyorum ( ) Takım başarılı oldukça geliyorum
  16. **Herhangi bir taraftar derneğine üye misiniz?** ( ) Evet ( ) Hayır
  17. **Daha önce hiçbir stad olayına karıştınız mı?** ( ) Evet ( ) Hayır
  18. **Passo Lig Sporda Saha ve Tribün Olaylarını Engeller mi?** ( ) Evet ( ) Hayır
  19. **Takımınız ard arda maçlar kaybetse nasıl bir tavır sergilersiniz?**
( ) Uzun süre maça gitmem ( ) Kısa süre için sinirli olurum ( ) Mağlubiyetin futbolda olağan bir sonuç olduğunu düşünürüm
  20. **Sahip olduğunuz boş zaman sürenizi haftalık (saat) olarak belirtiniz.**
1–5 saat	6–10 saat	11–15 saat	16 saat ve üzeri
21. **Haftalık sahip olduğunuz boş zaman süresinin size göre yeterliliğini değerlendiriniz?**
( ) Yetersiz ( ) Yeterli
  22. **Boş zamanlarınızı genellikle nasıl değerlendiriyorsunuz? (Lütfen tek seçenek işaretleyiniz)**
( ) Fiziksel etkinliklere katılarak ( ) Sosyal etkinliklere katılarak ( ) Kültürel etkinliklere katılarak ( ) Sanatsal etkinliklere katılarak ( ) Turistik etkinliklere katılarak ( ) Dinlenerek ( ) Diğer (Belirtiniz)
.....
  23. **Boş zaman faaliyetlerine en çok kimlerle katılıyorsunuz? (Lütfen tek seçenek işaretleyiniz)**
( ) Yalnız ( ) Ailemle ( ) Arkadaş gurubuyla
  24. **Sahip olduğunuz boş zaman sürenizi haftalık (saat) olarak belirtiniz.**
1–5 saat	6–10 saat	11–15 saat	16 saat ve üzeri
25. **İlinizin Sahip Olduğu Boş Zaman Değerlendirme Alanların Yeterliliğini Değerlendiriniz.**
( ) Kesinlikle Yetersiz ( ) Yetersiz ( ) Kısmen ( ) Yeterli ( ) Kesinlikle Yeterli

26. Futbolün aktörleri için size en uygun gelen durumu işaretleyiniz.

Soru	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü
Türk Futbolu Kulüp Yöneticileri Yeterliliği	5	4	3	2	1
Taraftar Grupları Davranış ve Takımlarına Katkısı	5	4	3	2	1
Medya- Basın Takım İlişkisi – Yapılan Haberler	5	4	3	2	1
Siyaset ve Politikacılarla olan ilişkiler	5	4	3	2	1
Türkiye Futbol Federasyonu	5	4	3	2	1
Stadyumun Kapasitesi, Temizliği Ve Ulaşım	5	4	3	2	1
Stadyum İçi Ve Çevresi Emniyet Tedbirleri	5	4	3	2	1
Süper Lig Futbolcularının Fair-play Davranışları	5	4	3	2	1
Hakem Kararları	5	4	3	2	1
Gelirinize Oranla Bilet Fiyatları	5	4	3	2	1
Saldırganlık ve Şiddet Yasaları - Cezalar	5	4	3	2	1

Sporda Saldırganlık ve Şiddet Ölçeği

Lütfen Karakterinize En Uygun Cevabı (X) Şeklinde İşaretleyiniz	Her zaman	Sıklıkla	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman
1. Rakip takımın simgelerini (forma, plaka, flama, maskot vb.) gördüğümde zarar veririm.					
2. Rakip takımın seyircisini düşman olarak görürüm.					
3. Rakip takımın galibiyet alması ya da başarı göstermesi beni derinden etkiler.					
4. Kızdığımda tribüne zarar veririm.					
5. Rakip seyirci yanlışlıkla bizim tribün tarafına girdiğinde onunla kavga ederim.					
6. Arkadaşlarımla beraberken rakip seyirciyle daha rahat kavga ederim.					
7. TV'deki spor tartışma programlarının beni rakip takıma karşı kızgınlığımı artırdığını düşünüyorum.					
8. Hakem, takımım aleyhine hatalı karar verirse sinirlenirim.					
9. Rakip sporcuların gol sonrası sevinmesi beni tahrik ettiğini düşünüyorum.					
10. Maç seyrettiğimde deşarj olurum ve rahatlarım.					
11. Takımına destek olmam engellenirse öfkelenirim.					
12. Maç öncesi yöneticilerin açıklamaları beni rakip takıma karşı tahrik ettiğini düşünüyorum.					
13. Yenilgiyi kabullenemem.					
14. Yazılı basının manşetleri beni rakip takıma karşı kızgınlığımı artırdığını fark ettim.					
15. Yenilgi sonrası bu yenilginin acısını					

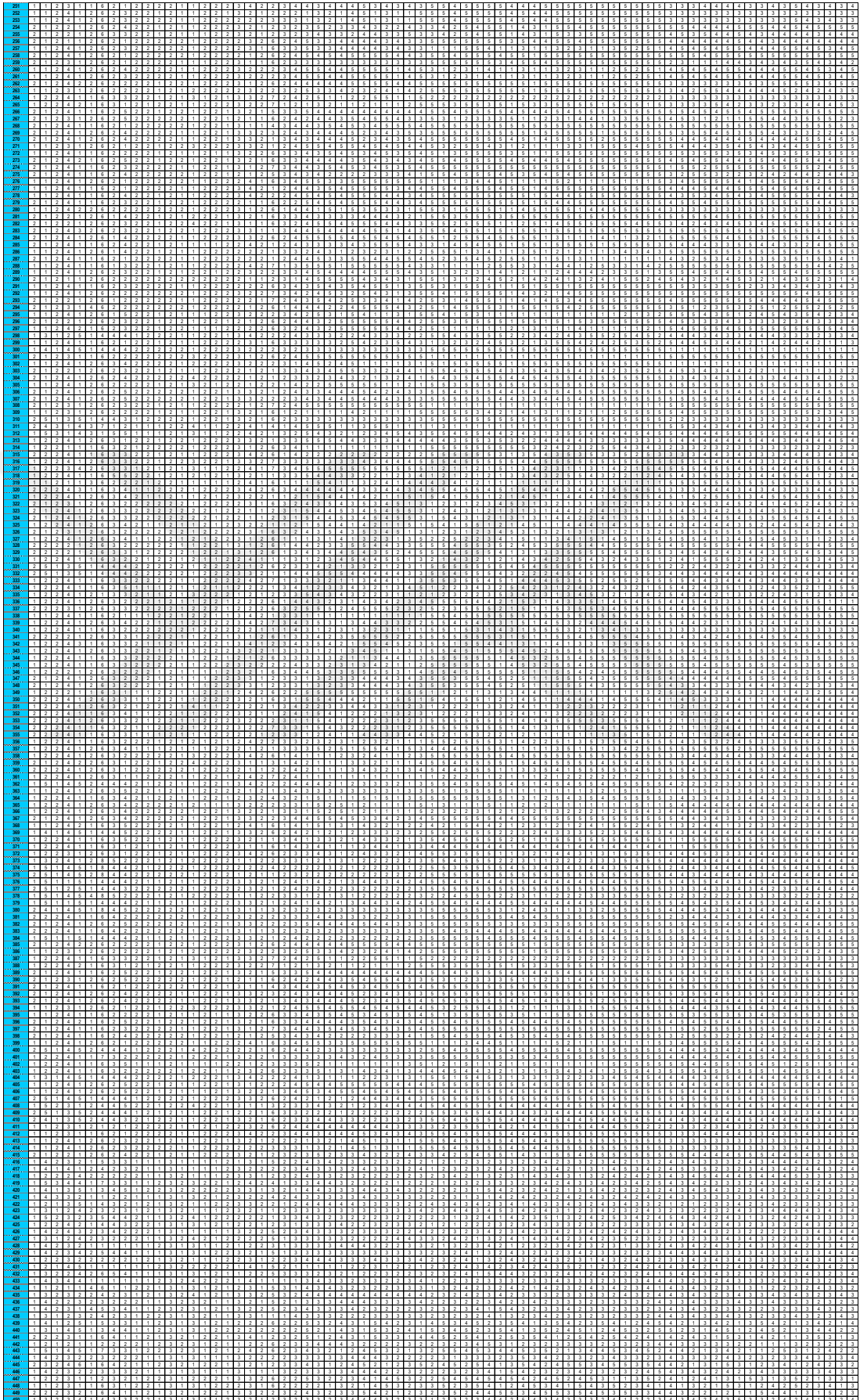
çıkartırım.					
16. Hakem takımım aleyhine karar verirse ona bağırıp küfür etmeyi düşünürüm.					
17. Amigoların davranışlarının, beni daha çok küfür etmeye yönelttiğini düşünüyorum.					
18. Kızdığımda saha içerisine yanıcı ve yabancı madde atarım.					
19. Tuttuğum takımım oyuncusu hata yaptığında, ona bağırıp küfür etme meyilli olduğumu düşünüyorum.					
20. Takımım yenilirse, rakip futbolcuları ya da seyircisini taşıyan araçları taşlarım.					
21. Amigoların davranışlarının, beni daha çok kavgaya yönelttiğini düşünüyorum.					

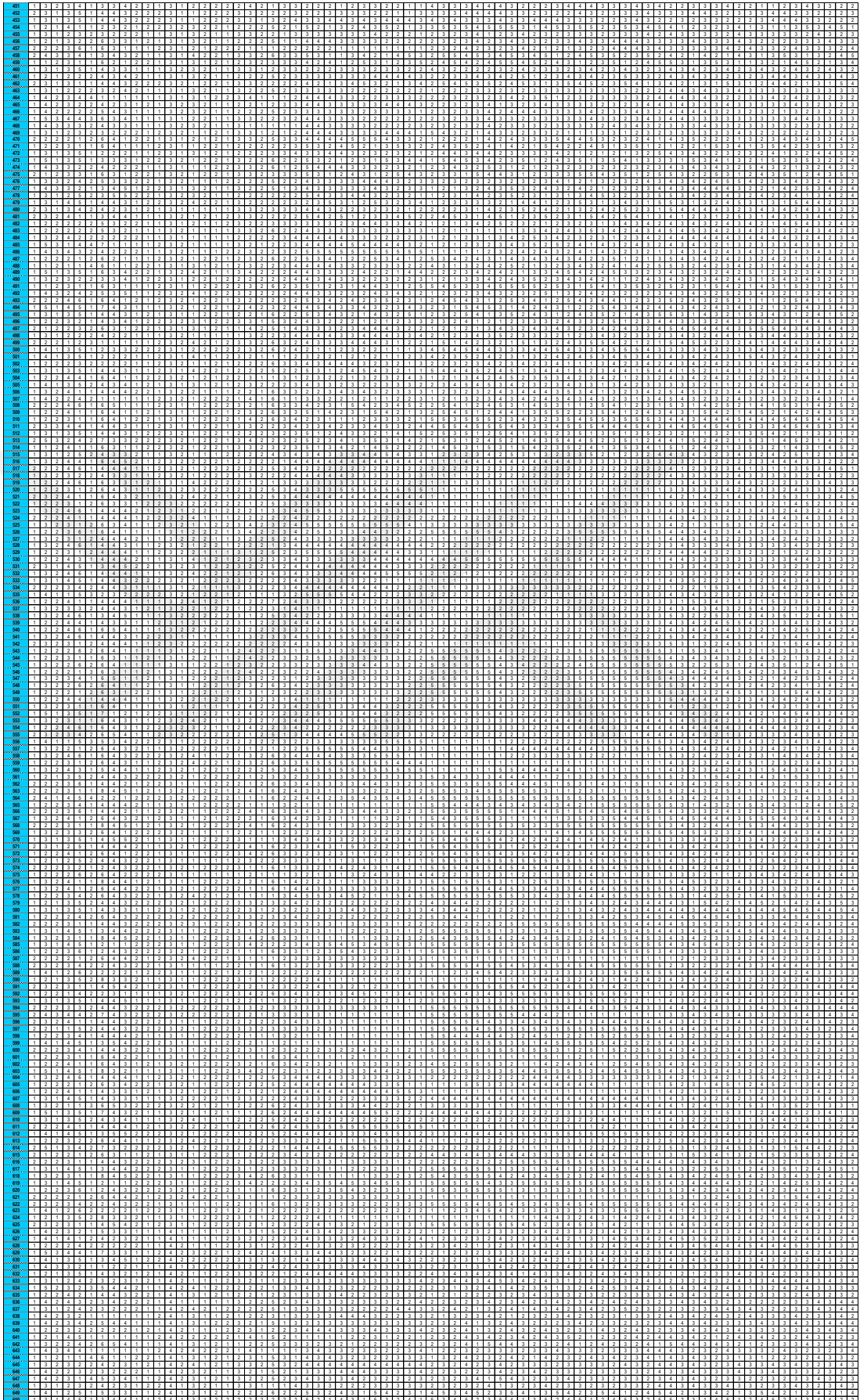
Serbest Zamanda Algılanan Özgürlük

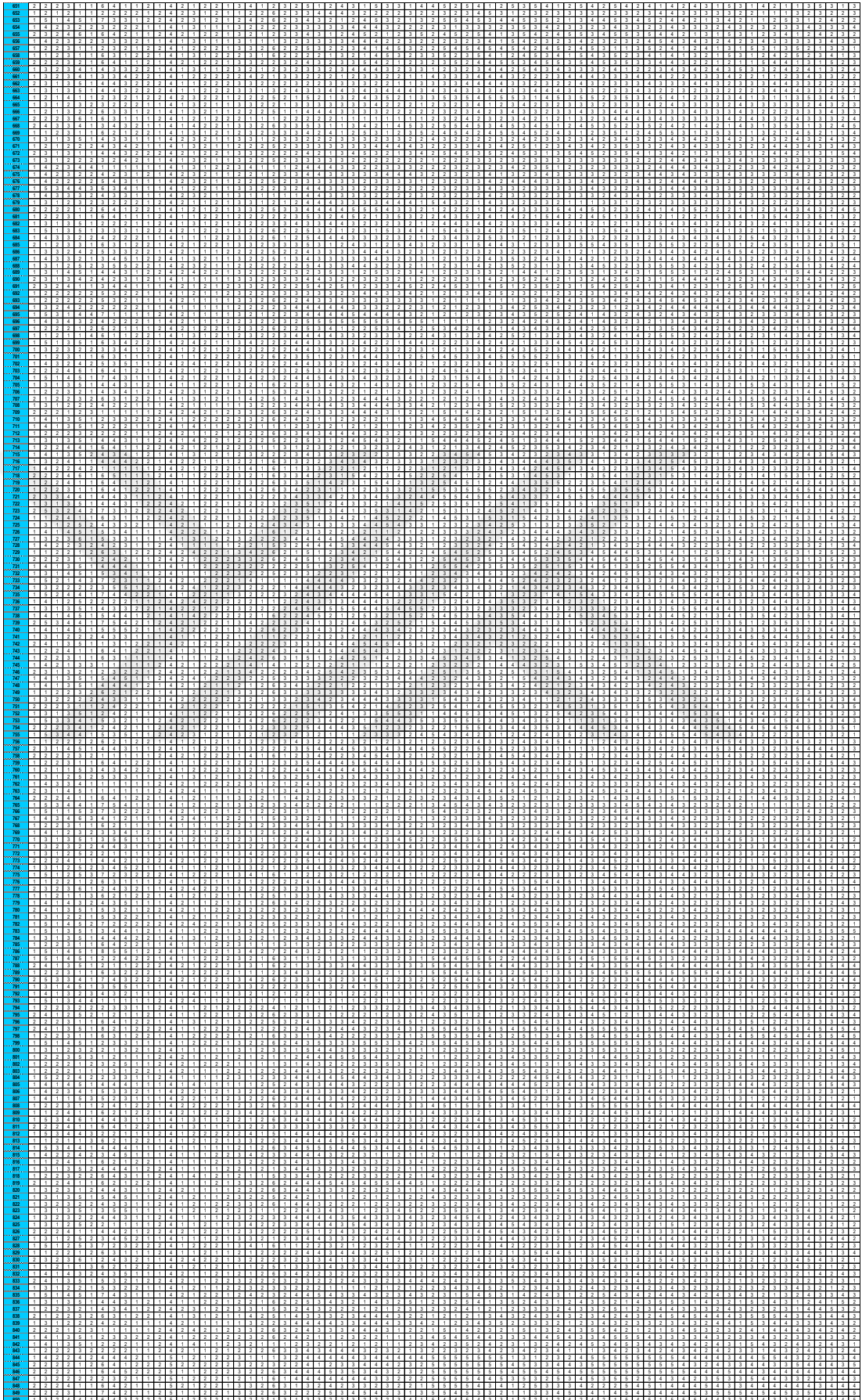
Değerli Katılımcılar; Rekreasyon Aktiviteleri ile çalışma ve zorunlu ihtiyaçlar için ayrılan zaman dışında kalan, gönüllü olarak yaptığınız dinlendirici ve eğlendirici etkinlikler kastedilmiştir. Kitap, gazete, dergi okuma, müzik dinlemek, müzik aleti çalmak, sinemaya, tiyatroya gitmek, alışveriş yapmak, spor yapmak, pikniğe gitmek, kamp yapmak, balık tutmak ve benzeri aktiviteler düşünülebilmektedir. Sorulara içtenlikle cevap verdiğiniz için çok teşekkür ederim!	Kesinlikle Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
1. Çok sayıda eğlenceli rekreasyon aktivitesi biliyorum.	5	4	3	2	1
2. Rekreasyon aktivitelerini beraber yaptığım kişilerin becerilerini geliştirebilecek şeyler yapabilirim.	5	4	3	2	1
3. Yapmak istediğim tüm rekreasyon aktivitelerini yapabilecek kadar iyiyim.	5	4	3	2	1
4. Benim için yapabileceğim bir rekreasyon aktivitesini seçmek kolaydır.	5	4	3	2	1
5. Rekreasyon aktiviteleri sırasında diğer insanların beni daha çok beğeneceği şeyler yapabilirim.	5	4	3	2	1
6. Bir rekreasyon aktivitesini istediğim kadar eğlenceli hale getirebilirim.	5	4	3	2	1
7. Bir aktivite sırasında diğer insanların daha fazla eğlenmesini sağlayacak şeyler yapabilirim.	5	4	3	2	1
8. Diğer insanlarla birlikte yaptığım aktivitelerde iyiyim.	5	4	3	2	1
9. Hemen hemen yaptığım tüm rekreasyon aktivitelerinde iyiyim.	5	4	3	2	1
10. Yaptığım rekreasyon aktivitelerinde yaratıcı olabilirim.	5	4	3	2	1
11. Rekreasyon aktivitelerini herkes için eğlenceli hale getirebilirim.	5	4	3	2	1
12. Rekreasyon aktivitelerim sırasında, sıklıkla her şeyin iyi gittiği anlar olur ve çok heyecanlanırım.	5	4	3	2	1
13. Hemen hemen her aktiviteyi kendim için eğlenceli hale getirebilirim.	5	4	3	2	1
14. Yeni arkadaşlar edinmemeye yardımcı olan rekreasyon aktivitelerine katılırım.	5	4	3	2	1
15. Rekreasyon aktivitelerini yaparken iyi şeylerin olmasını sağlarım.	5	4	3	2	1
16. İnsanların benimle aktivite yapmaktan hoşlanacağı şeyler yapabilirim.	5	4	3	2	1
17. Rekreasyon aktivitelerini yaparken genelde eğlenirim.	5	4	3	2	1

The image shows a large grid of numbers. The leftmost column is highlighted in blue and contains integers ranging from 1551 at the top to 1650 at the bottom. The rest of the grid is filled with a repeating pattern of the number '4'. The grid is approximately 40 columns wide and 100 rows high.

1651	1652	1653	1654	1655	1656	1657	1658	1659	1660	1661	1662	1663	1664	1665	1666	1667	1668	1669	1670	1671	1672	1673	1674	1675	1676	1677	1678	1679	1680	1681	1682	1683	1684	1685	1686	1687	1688	1689	1690	1691	1692	1693	1694	1695	1696	1697	1698	1699	1700	1701	1702	1703	1704	1705	1706	1707	1708	1709	1710	1711	1712	1713	1714	1715	1716	1717	1718	1719	1720	1721	1722	1723	1724	1725	1726	1727	1728	1729	1730	1731	1732	1733	1734	1735	1736	1737	1738	1739	1740	1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747	1748	1749	1750	1751	1752	1753	1754	1755	1756	1757	1758	1759	1760	1761	1762	1763	1764	1765	1766	1767	1768	1769	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780	1781	1782	1783	1784	1785	1786	1787	1788	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

EK 3: İSTATİSTİKİ TEST SONUÇLARI

EK 3.1. Genel Bilgiler

Medeni Durum * Cinsiyet Crosstabulation					
			Cinsiyet		Total
			Erkek	Kadın	
Medeni Durum	Evlü	Count	606	144	750
		% within Cinsiyet	80,8%	19,2%	100,0%
		% of Total	23,1%	5,5%	28,6%
	Bekar	Count	1304	432	1736
		% within Cinsiyet	75,1%	24,9%	100,0%
		% of Total	49,7%	16,5%	66,1%
	Dul	Count	113	26	139
		% within Cinsiyet	81,3%	18,7%	100,0%
		% of Total	4,3%	1,0%	5,3%
	Total	Count	2023	602	2625
		% within Cinsiyet	77,1%	22,9%	100,0%
		% of Total	100,0%	100,0%	100,0%
% within Cinsiyet		77,1%	22,9%	100,0%	
% of Total		77,1%	22,9%	100,0%	
% of Total		77,1%	22,9%	100,0%	

Yas * Cinsiyet Crosstabulation					
			Cinsiyet		Total
			Erkek	Kadın	
Yas	16 Yaş ve altı	Count	172	108	280
		% within Cinsiyet	61,4%	38,6%	100,0%
		% of Total	6,6%	4,1%	10,7%
	17-25 Yaş	Count	840	282	1122
		% within Cinsiyet	74,9%	25,1%	100,0%
		% of Total	32,0%	10,7%	42,7%
	26-34 Yaş	Count	530	125	655
		% within Cinsiyet	80,9%	19,1%	100,0%
		% of Total	20,2%	4,8%	25,0%
	34-43 Yaş	Count	321	46	367
		% within Cinsiyet	87,5%	12,5%	100,0%
		% of Total	12,2%	1,8%	14,0%
44 Yaş ve altı	Count	160	41	201	
	% within Cinsiyet	79,6%	20,4%	100,0%	
	% of Total	7,9%	6,8%	14,7%	
Total	Count	2023	602	2625	
	% within Cinsiyet	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	100,0%	100,0%	100,0%	
	% within Cinsiyet	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	77,1%	22,9%	100,0%	

Meslek * Cinsiyet Crosstabulation					
			Cinsiyet		Total
			Erkek	Kadın	
Meslek	İşsiz	Count	116	16	132
		% within Cinsiyet	87,9%	12,1%	100,0%
		% of Total	4,4%	,6%	5,0%
	İşçi	Count	379	74	453
		% within Cinsiyet	83,7%	16,3%	100,0%
		% of Total	14,4%	2,8%	17,3%
	İşveren	Count	204	22	226
		% within Cinsiyet	90,3%	9,7%	100,0%
		% of Total	7,8%	,8%	8,6%
	Memur	Count	390	138	528
		% within Cinsiyet	73,9%	26,1%	100,0%
		% of Total	14,9%	5,3%	20,1%
Esnaf	Count	211	34	245	
	% within Cinsiyet	86,1%	13,9%	100,0%	
	% of Total	8,0%	1,3%	9,3%	
Öğrenci	Count	615	280	895	
	% within Cinsiyet	68,7%	31,3%	100,0%	
	% of Total	23,4%	10,7%	34,1%	
Emekli	Count	73	12	85	
	% within Cinsiyet	85,9%	14,1%	100,0%	
	% of Total	2,8%	,5%	3,2%	
Diğer	Count	35	26	61	
	% within Cinsiyet	57,4%	42,6%	100,0%	
	% of Total	1,3%	1,0%	2,3%	
Total	Count	2023	602	2625	
	% within Cinsiyet	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	100,0%	100,0%	100,0%	
	% within Cinsiyet	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	77,1%	22,9%	100,0%	

Eğitim Düzeyiniz * Cinsiyet Crosstabulation					
			Cinsiyet		Total
			Erkek	Kadın	
Eğitim Düzeyiniz	İlkokul	Count	80	23	103
		% within Cinsiyet	77,7%	22,3%	100,0%
		% of Total	3,0%	,9%	3,9%
	Ortaokul	Count	361	100	461
		% within Cinsiyet	78,3%	21,7%	100,0%
		% of Total	13,8%	3,8%	17,6%
	Lise	Count	861	172	1033
		% within Cinsiyet	83,3%	16,7%	100,0%
		% of Total	32,8%	6,6%	39,4%
	Üniversite	Count	672	278	950
		% within Cinsiyet	70,7%	29,3%	100,0%
		% of Total	25,6%	10,6%	36,2%
Lisansüstü	Count	49	29	78	
	% within Cinsiyet	62,8%	37,2%	100,0%	
	% of Total	2,4%	4,8%	3,0%	
Total	Count	2023	602	2625	
	% within Cinsiyet	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	100,0%	100,0%	100,0%	
	% within Cinsiyet	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	77,1%	22,9%	100,0%	
	% of Total	77,1%	22,9%	100,0%	

EK 3.2. Normallik Testleri

Cinsiyet		Tests of Normality					
		Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Erkek	,059	2023	,000	,984	2023	,000
	Kadın	,111	602	,000	,932	602	,000
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Erkek	,069	2023	,000	,987	2023	,000
	Kadın	,087	602	,000	,969	602	,000
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Erkek	,140	2023	,000	,906	2023	,000
	Kadın	,200	602	,000	,843	602	,000
Toplam Saldırganlık	Erkek	,071	2023	,000	,981	2023	,000
	Kadın	,096	602	,000	,938	602	,000
Bilgi ve Beceri	Erkek	,062	2023	,000	,987	2023	,000
	Kadın	,048	602	,002	,986	602	,000
Heyecan ve Eğlence	Erkek	,079	2023	,000	,983	2023	,000
	Kadın	,068	602	,000	,979	602	,000

a. Lilliefors Significance Correction

EK 3.3. Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Testi

Descriptives									
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Erkek	2023	27,97	6,752	,150	27,68	28,27	8	40
	Kadın	602	30,50	7,761	,316	29,88	31,12	8	40
	Total	2625	28,55	7,075	,138	28,28	28,82	8	40
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Erkek	2023	15,12	4,556	,101	14,92	15,32	5	25
	Kadın	602	16,69	5,095	,208	16,28	17,10	5	25
	Total	2625	15,48	4,731	,092	15,30	15,66	5	25
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Erkek	2023	30,86	8,166	,182	30,51	31,22	8	40
	Kadın	602	32,13	8,604	,351	31,45	32,82	8	40
	Total	2625	31,15	8,284	,162	30,84	31,47	8	40
Toplam Saldırganlık	Erkek	2023	73,95	16,577	,369	73,23	74,68	21	105
	Kadın	602	79,33	19,253	,785	77,79	80,87	21	105
	Total	2625	75,19	17,371	,339	74,52	75,85	21	105
Bilgi ve Beceri	Erkek	2023	31,95	6,745	,150	31,66	32,25	9	45
	Kadın	602	32,68	6,663	,272	32,15	33,22	13	45
	Total	2625	32,12	6,732	,131	31,86	32,38	9	45
Heyecan ve Eğlence	Erkek	2023	28,37	6,245	,139	28,10	28,64	8	40
	Kadın	602	29,57	5,954	,243	29,09	30,05	11	40
	Total	2625	28,64	6,199	,121	28,41	28,88	8	40

Test Statistics ^a						
	Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Toplam saldırganlık	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Mann-Whitney U	473573,000	499161,500	533959,500	485228,500	576993,500	542781,500
Wilcoxon W	2520849,000	2546437,500	2581235,500	2532504,500	2624269,500	2590057,500
Z	-8,299	-6,738	-4,610	-7,578	-1,958	-4,056
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,050	,000

a. Grouping Variable: Cinsiyet

EK 3.4. Yaşa Göre Kruskal Wallis Testi

		Descriptives							
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	16 Yaş ve altı	280	30,01	8,092	,484	29,06	30,96	8	40
	17-25 Yaş	1122	28,59	7,094	,212	28,17	29,00	8	40
	26-34 Yaş	655	27,43	6,803	,266	26,91	27,95	8	40
	34-43 Yaş	367	28,25	6,455	,337	27,58	28,91	8	40
	44 Yaş ve altı	201	30,54	6,667	,470	29,61	31,47	8	40
	Total	2625	28,55	7,075	,138	28,28	28,82	8	40
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	16 Yaş ve altı	280	15,94	5,036	,301	15,34	16,53	5	25
	17-25 Yaş	1122	15,56	4,869	,145	15,27	15,84	5	25
	26-34 Yaş	655	14,90	4,466	,174	14,56	15,24	5	25
	34-43 Yaş	367	15,45	4,584	,239	14,98	15,92	5	25
	44 Yaş ve altı	201	16,37	4,406	,311	15,76	16,98	7	25
	Total	2625	15,48	4,731	,092	15,30	15,66	5	25
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	16 Yaş ve altı	280	31,80	8,093	,484	30,85	32,76	8	40
	17-25 Yaş	1122	31,55	8,104	,242	31,08	32,03	8	40
	26-34 Yaş	655	30,01	8,762	,342	29,34	30,68	8	40
	34-43 Yaş	367	30,44	8,170	,426	29,60	31,27	8	40
	44 Yaş ve altı	201	33,08	7,568	,534	32,03	34,13	14	40
	Total	2625	31,15	8,284	,162	30,84	31,47	8	40
Toplam Saldırganlık	16 Yaş ve altı	280	77,75	18,876	1,128	75,53	79,97	21	105
	17-25 Yaş	1122	75,70	17,213	,514	74,69	76,71	21	105
	26-34 Yaş	655	72,33	17,291	,676	71,01	73,66	21	105
	34-43 Yaş	367	74,13	16,427	,858	72,45	75,82	21	105
	44 Yaş ve altı	201	79,99	16,349	1,153	77,72	82,26	36	105
	Total	2625	75,19	17,371	,339	74,52	75,85	21	105
Bilgi ve Beceri	16 Yaş ve altı	280	33,94	7,109	,425	33,11	34,78	9	45
	17-25 Yaş	1122	32,55	6,831	,204	32,15	32,95	9	45
	26-34 Yaş	655	31,85	6,574	,257	31,35	32,36	12	45
	34-43 Yaş	367	30,80	6,070	,317	30,18	31,42	9	45
	44 Yaş ve altı	201	30,47	6,479	,457	29,57	31,37	11	44
	Total	2625	32,12	6,732	,131	31,86	32,38	9	45
Heyecan ve Eğlence	16 Yaş ve altı	280	30,52	6,314	,377	29,78	31,26	8	40
	17-25 Yaş	1122	29,17	6,184	,185	28,80	29,53	8	40
	26-34 Yaş	655	28,03	6,014	,235	27,57	28,49	13	40
	34-43 Yaş	367	27,44	6,026	,315	26,82	28,05	8	40
	44 Yaş ve altı	201	27,32	6,115	,431	26,47	28,17	13	40
	Total	2625	28,64	6,199	,121	28,41	28,88	8	40

Test Statistics ^{ab}						
	Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Toplam Saldırganlık	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Chi-Square	49,755	19,072	29,952	43,672	63,648	66,703
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,000	,001	,000	,000	,000	,000

EK 3.5. Medeni Duruma Göre Kruskal Wallis Testi

Descriptives									
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Evlü	750	29,09	6,478	,237	28,63	29,56	8	40
	Bekar	1736	28,39	7,337	,176	28,04	28,73	8	40
	Dul	139	27,68	6,677	,566	26,56	28,80	8	40
	Total	2625	28,55	7,075	,138	28,28	28,82	8	40
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Evlü	750	15,96	4,581	,167	15,63	16,28	5	25
	Bekar	1736	15,27	4,802	,115	15,04	15,49	5	25
	Dul	139	15,57	4,462	,379	14,82	16,32	5	25
	Total	2625	15,48	4,731	,092	15,30	15,66	5	25
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Evlü	750	31,50	7,778	,284	30,94	32,06	8	40
	Bekar	1736	31,19	8,491	,204	30,79	31,59	8	40
	Dul	139	28,81	7,994	,678	27,46	30,15	8	40
	Total	2625	31,15	8,284	,162	30,84	31,47	8	40
Toplam saldırganlık	Evlü	750	76,55	16,219	,592	75,39	77,71	21	105
	Bekar	1736	74,85	17,820	,428	74,01	75,69	21	105
	Dul	139	72,06	17,217	1,460	69,17	74,95	21	105
	Total	2625	75,19	17,371	,339	74,52	75,85	21	105
Bilgi ve Beceri	Evlü	750	30,95	6,382	,233	30,50	31,41	9	45
	Bekar	1736	32,81	6,780	,163	32,49	33,13	9	45
	Dul	139	29,84	6,656	,565	28,73	30,96	14	45
	Total	2625	32,12	6,732	,131	31,86	32,38	9	45
Heyecan ve Eğlence	Evlü	750	27,58	6,103	,223	27,14	28,01	8	40
	Bekar	1736	29,25	6,136	,147	28,96	29,54	8	40
	Dul	139	26,83	6,406	,543	25,75	27,90	14	40
	Total	2625	28,64	6,199	,121	28,41	28,88	8	40

Test Statistics ^{ab}						
	Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Davranışsal Düzeyde saldırganlık	Toplam saldırganlık	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Chi-Square	6,347	9,379	16,341	8,910	65,947	49,396
df	2	2	2	2	2	2
Asymp. Sig.	,042	,009	,000	,012	,000	,000

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Medeni Durum

EK 3.6. Aylık Ortalama Gelire Göre Kruskal Wallis Testi

		Descriptives							
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	951 TL ve Altı	563	28,68	6,849	,289	28,11	29,24	10	40
	952-1500 TL	668	28,78	6,646	,257	28,27	29,28	8	40
	1501-2500 TL	692	28,28	7,342	,279	27,73	28,83	8	40
	2501-3500 TL	498	28,61	7,313	,328	27,96	29,25	8	40
	3501- TL ve üstü	204	28,27	7,552	,529	27,23	29,32	8	40
	Total	2625	28,55	7,075	,138	28,28	28,82	8	40
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	951 TL ve Altı	563	15,03	4,518	,190	14,66	15,41	5	25
	952-1500 TL	668	15,47	4,495	,174	15,13	15,81	5	25
	1501-2500 TL	692	15,24	4,727	,180	14,88	15,59	5	25
	2501-3500 TL	498	16,22	5,016	,225	15,78	16,67	5	25
	3501- TL ve üstü	204	15,77	5,147	,360	15,06	16,48	5	25
	Total	2625	15,48	4,731	,092	15,30	15,66	5	25
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	951 TL ve Altı	563	32,33	7,711	,325	31,69	32,97	11	40
	952-1500 TL	668	31,79	7,973	,308	31,18	32,39	8	40
	1501-2500 TL	692	30,41	8,538	,325	29,77	31,05	8	40
	2501-3500 TL	498	30,28	8,775	,393	29,51	31,05	8	40
	3501- TL ve üstü	204	30,50	8,221	,576	29,37	31,63	8	40
	Total	2625	31,15	8,284	,162	30,84	31,47	8	40
Toplam Saldırganlık	951 TL ve Altı	563	76,04	15,623	,658	74,75	77,33	33	105
	952-1500 TL	668	76,03	16,428	,636	74,78	77,28	21	105
	1501-2500 TL	692	73,92	17,993	,684	72,58	75,27	21	105
	2501-3500 TL	498	75,11	19,044	,853	73,43	76,79	21	105
	3501- TL ve üstü	204	74,54	18,385	1,287	72,01	77,08	21	104
	Total	2625	75,19	17,371	,339	74,52	75,85	21	105
Bilgi ve Beceri	951 TL ve Altı	563	32,31	6,723	,283	31,75	32,87	15	45
	952-1500 TL	668	32,33	6,912	,267	31,81	32,86	11	45
	1501-2500 TL	692	31,55	6,897	,262	31,04	32,07	9	45
	2501-3500 TL	498	31,97	6,542	,293	31,39	32,55	9	45
	3501- TL ve üstü	204	33,20	5,873	,411	32,39	34,01	13	45
	Total	2625	32,12	6,732	,131	31,86	32,38	9	45
Heyecan ve Eğlence	951 TL ve Altı	563	29,00	6,235	,263	28,48	29,51	11	40
	952-1500 TL	668	28,77	6,206	,240	28,30	29,24	10	40
	1501-2500 TL	692	28,36	6,440	,245	27,88	28,84	8	40
	2501-3500 TL	498	28,55	6,001	,269	28,02	29,07	8	40
	3501- TL ve üstü	204	28,46	5,701	,399	27,67	29,25	14	40
	Total	2625	28,64	6,199	,121	28,41	28,88	8	40

Test Statistics ^{ab}						
	Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Davranışsal Düzeyde saldırganlık	Toplam saldırganlık	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Chi-Square	1,660	23,448	25,400	5,185	10,705	3,844
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,798	,000	,000	,269	,030	,428

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Aylık Ortama Gelir

EK 3.7. Sahip Olunan Haftalık Serbest Zamana Göre Kruskal Wallis Testi

Descriptives									
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	1-5 saat	426	29,24	7,858	,381	28,49	29,99	8	40
	6-10 saat	1025	28,11	7,056	,220	27,68	28,55	8	40
	11-15 saat	712	28,65	6,924	,259	28,14	29,16	8	40
	16 saat ve üstü	462	28,74	6,522	,303	28,15	29,34	8	40
	Total	2625	28,55	7,075	,138	28,28	28,82	8	40
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	1-5 saat	426	15,81	5,301	,257	15,31	16,32	5	25
	6-10 saat	1025	15,38	4,577	,143	15,10	15,66	5	25
	11-15 saat	712	15,92	4,681	,175	15,58	16,27	5	25
	16 saat ve üstü	462	14,71	4,486	,209	14,30	15,12	5	25
	Total	2625	15,48	4,731	,092	15,30	15,66	5	25
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	1-5 saat	426	31,41	8,924	,432	30,56	32,26	8	40
	6-10 saat	1025	29,91	8,288	,259	29,40	30,42	8	40
	11-15 saat	712	30,92	8,153	,306	30,32	31,52	8	40
	16 saat ve üstü	462	34,05	7,078	,329	33,40	34,69	10	40
	Total	2625	31,15	8,284	,162	30,84	31,47	8	40
Toplam saldırganlık	1-5 saat	426	76,46	19,928	,966	74,57	78,36	21	105
	6-10 saat	1025	73,40	17,480	,546	72,33	74,47	21	105
	11-15 saat	712	75,49	17,170	,643	74,23	76,75	21	105
	16 saat ve üstü	462	77,50	14,283	,665	76,20	78,81	23	105
	Total	2625	75,19	17,371	,339	74,52	75,85	21	105
Bilgi ve Beceri	1-5 saat	426	32,73	6,409	,311	32,11	33,34	13	45
	6-10 saat	1025	31,84	6,593	,206	31,43	32,24	9	45
	11-15 saat	712	31,59	7,069	,265	31,07	32,11	9	45
	16 saat ve üstü	462	33,00	6,691	,311	32,39	33,61	17	45
	Total	2625	32,12	6,732	,131	31,86	32,38	9	45
Heyecan ve Eğlence	1-5 saat	426	29,26	5,916	,287	28,70	29,83	14	40
	6-10 saat	1025	28,09	6,187	,193	27,71	28,47	8	40
	11-15 saat	712	28,22	6,396	,240	27,75	28,69	8	40
	16 saat ve üstü	462	29,96	5,941	,276	29,42	30,50	14	40
	Total	2625	28,64	6,199	,121	28,41	28,88	8	40

Test Statistics ^{ab}						
	Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Toplam saldırganlık	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Chi-Square	13,326	20,375	90,944	25,076	15,954	34,366
df	3	3	3	3	3	3
Asymp. Sig.	,004	,000	,000	,000	,001	,000

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Sahip Olduğunuz Serbest Zaman Süreniz

EK 3.8. Eğitim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi

Descriptives									
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	İlkokul	103	28,43	7,057	,695	27,05	29,81	8	40
	Ortaokul	461	29,25	7,147	,333	28,60	29,91	8	40
	Lise	1033	28,52	6,685	,208	28,11	28,93	8	40
	Üniversite	950	28,35	7,433	,241	27,87	28,82	8	40
	Lisansüstü	78	27,49	7,087	,802	25,89	29,09	10	40
	Total	2625	28,55	7,075	,138	28,28	28,82	8	40
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	İlkokul	103	15,94	4,481	,441	15,07	16,82	5	25
	Ortaokul	461	15,92	4,805	,224	15,48	16,36	5	25
	Lise	1033	15,50	4,561	,142	15,22	15,78	5	25
	Üniversite	950	15,21	4,899	,159	14,90	15,53	5	25
	Lisansüstü	78	15,31	4,593	,520	14,27	16,34	5	25
	Total	2625	15,48	4,731	,092	15,30	15,66	5	25
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	İlkokul	103	29,69	8,388	,826	28,05	31,33	10	40
	Ortaokul	461	30,89	8,105	,377	30,15	31,64	8	40
	Lise	1033	30,74	7,899	,246	30,26	31,22	8	40
	Üniversite	950	31,96	8,694	,282	31,41	32,51	8	40
	Lisansüstü	78	30,36	8,425	,954	28,46	32,26	10	40
	Total	2625	31,15	8,284	,162	30,84	31,47	8	40
Toplam Saldırganlık	İlkokul	103	74,06	17,576	1,732	70,62	77,49	23	105
	Ortaokul	461	76,07	17,960	,836	74,42	77,71	21	105
	Lise	1033	74,76	16,489	,513	73,75	75,76	21	105
	Üniversite	950	75,52	18,021	,585	74,37	76,67	21	105
	Lisansüstü	78	73,15	16,922	1,916	69,34	76,97	25	105
	Total	2625	75,19	17,371	,339	74,52	75,85	21	105
Bilgi ve Beceri	İlkokul	103	31,88	6,540	,644	30,61	33,16	19	45
	Ortaokul	461	32,34	6,614	,308	31,74	32,95	13	45
	Lise	1033	31,98	6,975	,217	31,55	32,41	9	45
	Üniversite	950	32,28	6,609	,214	31,86	32,70	9	45
	Lisansüstü	78	31,04	5,823	,659	29,73	32,35	17	42
	Total	2625	32,12	6,732	,131	31,86	32,38	9	45
Heyecan ve Eğlence	İlkokul	103	28,65	6,162	,607	27,45	29,85	17	40
	Ortaokul	461	28,79	6,455	,301	28,20	29,38	14	40
	Lise	1033	28,54	6,166	,192	28,17	28,92	8	40
	Üniversite	950	28,79	6,161	,200	28,40	29,18	8	40
	Lisansüstü	78	27,35	5,536	,627	26,10	28,59	14	38
	Total	2625	28,64	6,199	,121	28,41	28,88	8	40

Test Statistics ^{ab}						
	Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Toplam Saldırganlık	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Chi-Square	6,995	6,737	28,792	4,998	4,165	4,382
df	4	4	4	4	4	4
Asymp. Sig.	,136	,150	,000	,288	,384	,357

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Eğitim Düzeyiniz

EK 3.9. Alkol Kullanımına Göre Mann-Whitney U Testi

		Descriptives							
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Interval for Mean		Minimum	Maximum
						Lower Bound	Upper Bound		
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Evet	1148	27,01	6,766	,200	26,62	27,40	8	40
	Hayır	1477	29,75	7,080	,184	29,39	30,11	8	40
	Total	2625	28,55	7,075	,138	28,28	28,82	8	40
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Evet	1148	14,87	4,695	,139	14,59	15,14	5	25
	Hayır	1477	15,96	4,705	,122	15,72	16,20	5	25
	Total	2625	15,48	4,731	,092	15,30	15,66	5	25
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Evet	1148	29,24	8,455	,250	28,75	29,73	8	40
	Hayır	1477	32,64	7,834	,204	32,24	33,04	8	40
	Total	2625	31,15	8,284	,162	30,84	31,47	8	40
Toplam Saldırganlık	Evet	1148	71,11	17,092	,504	70,13	72,10	21	105
	Hayır	1477	78,35	16,927	,440	77,49	79,22	21	105
	Total	2625	75,19	17,371	,339	74,52	75,85	21	105
Bilgi ve Beceri	Evet	1148	31,76	6,669	,197	31,38	32,15	11	45
	Hayır	1477	32,40	6,770	,176	32,05	32,75	9	45
	Total	2625	32,12	6,732	,131	31,86	32,38	9	45
Heyecan ve Eğlence	Evet	1148	28,20	6,289	,186	27,83	28,56	11	40
	Hayır	1477	28,99	6,108	,159	28,68	29,30	8	40
	Total	2625	28,64	6,199	,121	28,41	28,88	8	40

Test Statistics ^a						
	Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Toplam Saldırganlık	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Mann-Whitney U	652946,500	744565,500	636944,500	639635,500	802445,500	787026,500
Wilcoxon Z	1312472,500	1404091,500	1296470,500	1299161,500	1461971,500	1446552,500
Z	-10,125	-5,371	-10,990	-10,808	-2,357	-3,159
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,018	,002

a. Grouping Variable: Alkol Kullanımı

EK 3.10. Saldırganlık ve Şiddet ile Serbest Zaman Özgürlük Korelasyonu

Correlations							
		Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Toplam Saldırganlık	Bilgi ve Beceri	Heyecan ve Eğlence
Davranışsal Düzeyde Saldırganlık	Correlation Coefficient	1,000	,733**	,344**	,857**	,304**	,364**
	Sig. (2-tailed)		0,000	,000	0,000	,000	,000
	N	2625	2625	2625	2625	2624	2625
Bilişsel Düzeyde Saldırganlık	Correlation Coefficient	,733**	1,000	,608**	,937**	,228**	,264**
	Sig. (2-tailed)	0,000		,000	0,000	,000	,000
	N	2625	2625	2625	2625	2624	2625
Duyuşsal Düzeyde Saldırganlık	Correlation Coefficient	,344**	,608**	1,000	,698**	,008	-,014
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		0,000	,689	,465
	N	2625	2625	2625	2625	2624	2625
Toplam Saldırganlık	Correlation Coefficient	,857**	,937**	,698**	1,000	,248**	,285**
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,000		,000	,000
	N	2625	2625	2625	2625	2624	2625
Bilgi ve Beceri	Correlation Coefficient	,304**	,228**	,008	,248**	1,000	,797**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,689	,000		0,000
	N	2624	2624	2624	2624	2624	2624
Heyecan ve Eğlence	Correlation Coefficient	,364**	,264**	-,014	,285**	,797**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,465	,000	0,000	
	N	2625	2625	2625	2625	2624	2625

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).